

T A R T A L O M

▶	3	GRECSÓ KRISZTIÁN	
		Bár csak Istent	vers
▶	5	FARKAS WELLMANN ÉVA	
		Nem veszem el, Erő	versek
▶	7	VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ	
		Az üvegasszony	vers
▶	9	KONTRA FERENC	
		Egy pohár víz	novella
▶	13	JENEI GYULA	
		Másodpercek	vers
▶	15	KISS JUDIT ÁGNES	
		A Négy Folyó Törzse (2.)	versek
▶	17	SZABADOS ATTILA	
		Fehér sarok, Árvácskák, A hóhér	versek
▶	19	SZILÁGYI-NAGY ILDIKÓ	
		Rehab	novella
▶	22	KARÁCSONYI ZSOLT	
		Első kanyar, Megérzi Érósz szárnyait, A szirének	versek
▶	24	BIRTALAN ANDREA	
		De szeretnék, Ékszer, Fülem mellett	versek
▶	26	NÉMETH GÁBOR DÁVID	
		Viselés, Kényszervirtuóz	versek
▶	28	FARKAS ARNOLD LEVENTE	
		táncol a kert	vers
▶	30	LACKFI JÁNOS	
		Üres buborék marad a helyén	novella
▶	34	BANNER ZOLTÁN	
		Észtendőváltás	vers
▶	35	CSOBÁNKA ZSUZSA EMESE	
		Tériszony	vers
▶	38	KARKÓ ÁDÁM	
		Puha angyalok, A nap végén, Csempék	versek
▶	40	SZAKÁCS ISTVÁN PÉTER	
		Darina	novella
▶	45	SIMÓ MÁRTON	
		Irodalom nélkül bábu, robotokká silányulnánk – Beszélgetés Szakács István Péterrel	
			PAPÍRHAJÓ
▶	53	DÁVID ÁDÁM	
		Piroskarantén	gyerektörténet
▶	60	KÁTAI LETTI	
		Boszorkánytánc, Nyusziboksz, Medvedal, Rén zen	versek

65	GAJDÓ ÁGNES	Izgalmas, informatív, igényes – Zágoni Balázs: Szamos-parti Hollywood	kritika
69	BALOGH ISTVÁN	Békés megye zsidó öröksége és emlékhelyei	MŰHELY tanulmány
74	SÁFÁR GYULA	A békési zsidó ingatlanok tulajdonosváltásai 1944 után	tanulmány
78	TYEKVICSKA ÁRPÁD	Megszámlálható-e a fájdalom?	tanulmány
84	ERDÉSZ ÁDÁM	A gyulai zsidóság történetéről – személyesen és átélhetően – A gyulai zsidóság emlékkönyve	esszé
88	GYARMATI GABRIELLA	70+70=70 Interjú Lonovics László képzőművésszel	interjú
95	ZÁSZKALICZKY ZSUZSANNA:	Ég terei – föld helyei (Kohut Ilona kiállításának megnyitóbeszéde)	esszé
99	MÁRTON LÁSZLÓ	Nibelungok. Második rész: Kriemhild bosszúja (5. felvonás)	SZÍNHÁZ
115	PÁL-LUKÁCS ZSÓFIA	Valami sajátosan emberi – Nádas Péter: Rémtörténetek	FIGYELŐ kritika
120	BARÁTH TIBOR	„Többet nem kell hazajönnie” – Grecsó Krisztián: Valami népi	kritika
124	NAGYGÉCI KOVÁCS JÓZSEF	Elbeszélni egy életet – Egressy Zoltán: Jolka harangja	kritika
128	ZÓLYA ANDREA CSILLA	Hajszál híján tökéletes életek – Lackfi János: Bejgliköztársaság	kritika
132	FODOR GYÖRGY	Ki a szívét osztja szét – Banner Zoltán: Télkert	kritika

Bel Carl Istent

hordaból napar, og iðlíðandi hálfr
væðing þessum á næsta vörð skól
allur á seft, hálfgat þessu og þessu,
væn þessum lífe og vilt viggð,

Neuronal: regula, dar și solunita
hormonală pasadullatwz ney uge,
upfata 9 fof, vzhin, Dörhita,
emilron, alci Dm, island Repre

alltaz szükséges: először padacél
a mindezenél alul átkapcsol a klap,
ezután a fém, a nyelű, az alacél,
a fűzőlánc a sortűzűl végig is lakap

Zifor o, lohn, lail a moar stener,
 der leuer geys moar a halpader,
 rre kint a = for nileppelun,
 lallgal a coad, si der is lallgalan
 si waken al - fapfelun alad,
 Zil moanen moana weismen,
 doer weh si, weh die fatalch,
 der coad loun loun ny a cyribun.

Go to

Bár csak Istent

hordalékból napok, az üledékből rendszer,
vakulnak belőlem a napba néző srácok,
alszik a sejt, hallgat benne az ember,
nem tudom, kire és miért vigyázok,

szenvedés: regula, akár egy sorminta,
magamtól szabadulhatnék meg végre,
ugyanaz a folyó, verkli ez, körhinta,
hát emlékezz, ahogy bírsz, valamely szépre,

alkuk meredélye: élőben szakadék,
a mindennek alján ülepszik az iszap,
vagyok ez a fél, a negyed, tán vakarék,
fájdalom a törtrészből még így is kicsap,

kiforr és habzik, túl a magas peremen,
bár lennék recsegő morzsa a talpadon,
egyre szűkül ez a torz világegyetem,
hallgat a csönd, de már én is hallgatom,

és szeretem azt a félkegyelmű alakot,
kit magamban mostanra megismertem,
adok neki sőt, vetek elé falatot,
bár csak Istent hagyom meg a regiszterben.

Nem vesztem el

Már nem vesztem el azt a háborút,
amelynek minden csatája oda.

A veszteség lassanként felemel,
mozdulatra lendül a törzs, a nyak,

és nincs erő még, de tág a tüdő,
könnyűsége adja magát a fej,

könnyelműsége magát a lélek.
Bizsergeti az izmokat a láz.

Ha képes mozdulni bent a szó is,
legyőzhetetlen lesz nyers erővel.

*

Holtfáradtak úgyis a katonák,
s nem rémlenek a harci jelszavak.

Nyerni innen már nem életszerű.
Kiket legyőznél, régen alszanak.

Erő

Idő kell még, míg visszabontod,
amit magadból építettél,
amíg a forma is feladja,
s eltűnik a tökéletesség
gyanúja és látszatemléke.

Még több idő, amíg a véső
pattogásai leszerelik
a világnak tetszőt, a mázat.
És óvatosan leleplezik
a sebezhető alig-valót.

Mikor, az idők végezetén,
az új forma nem emlékezik
arra, amivé mások láttak,
az esetleg lesz a szabadság
és nem a szabadság esetleg.

A szerszámokat mozgó kéz
jóleső fájdalomban megfeszül.
Az ajkak mosolyra futnak,
mikor szétpattogzik az arcod,
mihez az öntőforma készült.

Átdöfött forma I. (1981; szitanyomat, papír; 790×840 mm)

Az üvegasszony

Az üvegasszony megállt előttem,
és csengve-bongva köntöse lehullt.
Szemében villanógránát robbant,
fejem fölött megrengett a hold.

Ledér lényétől megtántorodtam,
bár képzelegtem róla eleget.
Ajka hűvös mentolára vágytam,
s nem láttam lelkén a sebeket.

Hogyha szólna, szétroppanna szája,
ha ölelne – vérem elborítana.
De kék golyószemét kezembe adta,
az örületből vezessen haza.

Kit érdekel most már az az ösvény?
Nálam a látás fényes fegyvere.
Engedd meg, te kecses szoborasszony,
inkább tested pásztázzam vele.

Formás feje megbiccenve csendült,
fóliabőrén áthatolt szemem,
s láttam, amit nem kellett volna.
Ó, mi minden történhet még velem?

A hasfal mögött magzatburkot látok.
A gyermek szeme nyitva résnyire.
Kis szája helyett beszél mimikája,
s már bepillantatok génjeibe.

Ki küldte az újabb kést szívembe?
Ki dokumentálta embriókorom?
Ki látott e magzat közelében
azon a földöntúli alkonyon?

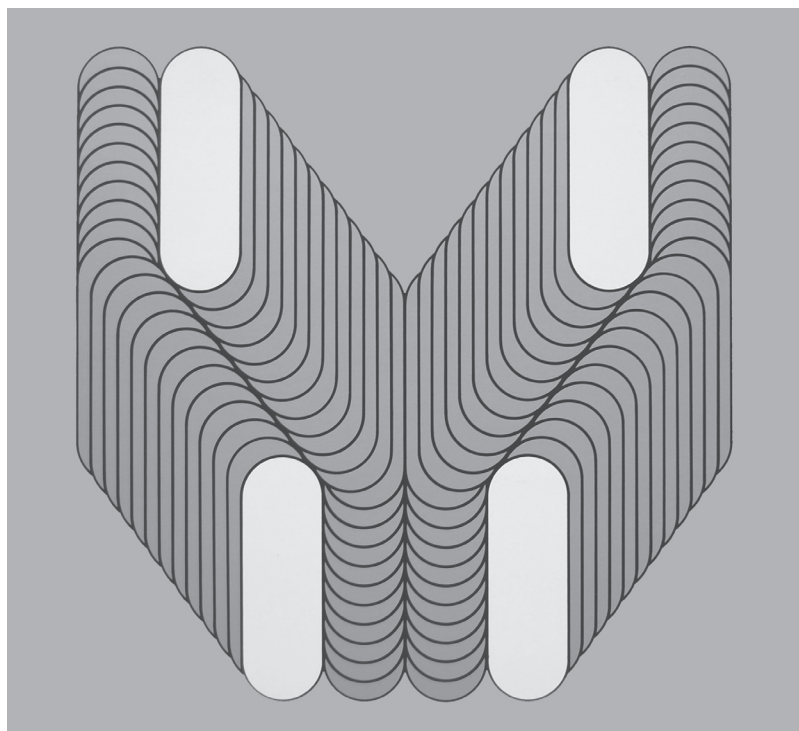
Bizonyos már: ikertársam volt ő,
de kis keblébe lélek nem jutott.
Üveganyánk ha világra hozná,
helyében most én lennék halott.

Nézzenek oda, mi lett veled bátyus,
eszed hajója zátonyra futott?
Megnyugtat, hogy helyettem is éltél,
s tudod már, mit csak anyánk tudott.

Fájdalma őt üvegszoborral gyúrta,
ha vétke volt, érte megszenvedett.
Úgy intézd, hogy ne lásd viszont újra,
zárd le a sírt, s védj a lelket.

Vagy járj egyet az őszi alkonyatban,
találgasd, mit szülhet az idő,
míg lét-tered üvegkupoláját
ukrán vérrel veri az eső.

Mezővári, 2022. 09. 15.

Y (1982; szitanyomat, papír; 500x600 mm)

Egy pohár víz

Ameddig a szem ellát, barna és rőt színeivel borította be az ősz a földeket, a fasort, a szőlőpásztákat. Folyó szelte ketté a tájat. A folyón pedig út haladt át merőlegesen. Milyen szabályos, húzta mosolyra a száját a tanár, aki az ablak előtt állva sosem unta meg, hogy szobájából a természetet fürkésze újra és újra. Leengedte lassan a kezében tartott nyitott könyvet az ovális, intarziás asztalra, mely ott állt mellette. Mintha a megkezdett történet folytatódott volna.

Valami változott, felkapta rá a fejét: a mozgás tűnt fel neki. Az úton lassan látótávolságba ért a kamion. Araszolt a híd felé. A tanár szemöldöke felívelt. Vajon ki jöhet ilyenkor, amikor már alkonyodik. De miért éppen hozzá jönne valaki, amikor vasárnap van, és nincs tanítás. Persze, biztosan itt kanyarodik el a város felé. Talán éppen azért tett éppen itt egy jókora ívet az út, hogy az iskolát is érintse, mint a környék legjelentősebb intézményét. Magas falainak tekintélyességét tovább növelte, hogy egy domb tetejére építették.

A kamion lassított, és megállt a sárga levelű kőrisfák alatt. A tanár felvette a kabátját, és előresietett. Oda is ért a bejárati kapuhoz, mire a sofőr leállította a motort. Egy fiú kászálódott le az anyósülésről. A sofőr utánacsúszta a bőröndjét. Kiszállt, és megkerülte a jármű orrát.

Én csak szállítok, ami éppen jön. Mondta a sofőr udvarias köszönés helyett.

A tanár tekintete a két idegen között ingázott, nem értette a helyzetet, kényszeredetten tördelte a kezét.

Szembekerült a sofőrrel, mint valami párbajhős. Furcsa módon mindkettejük arcán kiütköztek mesterségük jellemző vonásai. A sofőr szemráncaiban ott ült egy lókupec ravaszága, útvonalainak kiszámíthatatlansága, és arcvonásaiból senki sem olvasta volna ki, hova célozna, ha valóban fegyver lenne a kezében. Vörös, hasított bőr kabátja jól illett az ősz színeihez. Pókerarca volt, akinek éppúgy szót kellett értenie egy piaci kofával, egy nagypofájú suhancsal vagy akár egy taláros bíróval, akinek egy elitétet szállított; egyszerre volt őrangyala és csendőre az utasainak, és kétségtelenül volt abban némi érzéketlenség, ahogyan a parancsokat sorra nyersen végre is hajtotta. Palaszínű tekintete és napbarnított arca a vadnyugat vagány fenegyerekeihez tette hasonlóvá. Cinikus pletykák keringtek róla, hogy vigasztalhatatlan özvegyasszonyok lombos diófái alatt bújt meg számtalanszor a kamionja. Nemigen motiválta más, csak a saját haszna. Ebből a fiúból pedig még haszna sem származott, legszívesebben mielőbb sorsára hagyta volna a pusztaság közepén. Egész úton nem szólt hozzá. A fiú sem kérdezett tőle semmit. Csak ölelte magához a kofferét, mert tudta, hogy semmi mása nincsen.

A tanár hasonló korú lehetett, negyvenes éveinek elején járhatott, akinek szakmájához tartozott a türelem, az empátia, a megértés, és zsigereiben hordozta a rend tiszteletét, amit önmagától is megkövetelt. Sohasem tett semmi esetlegeset; kócszínű haján meglátszott a fésű fogazata, ahogy hátrafésülte, kékesszürke zakója kopottas volt ugyan, de alatta ezüstszálas vastag fekete selyem mellényt viselt, az óralánca pedig meglehetősen százéves is; kifogástalanul szabott nadrágja élére volt vasalva, fekete bőrcipőjére kopásgátló íveket rakott. Agglegényes megjelenésével tiszteletet parancsolt a diákjai előtt. Nem ahhoz szokott,

hogy mindig igaza legyen, hanem ahhoz, hogy a tudás csakis az ő birtokában lehet, és amit kimond, abba nem lehet belekötni. Hanghordozása nem tűrt ellentmondást. Ahogyan felmérte a gyerekek tudását, éppúgy kiismerte a felnőttek szándékait is. A sofőrhez úgy beszélt, hogy azt is érezte vele: meglehetősen iskolázatlannak tartja.

A sofőr nem udvariaskodott vele. A dolgok közepébe vágva elmondta, hogy a fiú elveszítette az édesanyját, a spanyolnátha vitte el. Nincs senkije, és úgy döntöttek, hogy itt lesz a legjobb helyen.

Ki döntött így? A falu?

Miféle falu? Arra a néhány házra gondol?

Tudta persze, hogy egy tanyavilág közepén helyezkedik el az iskola, és még egy-egy ilyen komolyabb jármű is ritkán jár erre. Csak a biciklik meg a lovas kocsik a megszokottak. A batár már ritkaságszámba ment. Néha még a postát is a kamionos hozta, és valóban szállított mindent, még koporsót is, hullával együtt. Ezért inkább tartottak tőle, azt sem tudták, hova való, hiszen folyton úton volt. Nem úgy nézett ki, mint egy családós ember.

Apja nincs?

Nem is volt.

Hogyhogy?

Az anyja elvitte a titkát a sírba.

Az engem nem vigasztal. Mit kezdenék egy árvával?

Hiszen egy egész iskolája van. Elfér benne, nem?

Ugye ezt nem gondolta komolyan?

Nem érek rá, hogy itt kérdezz-felelek játsszak. És indult volna vissza a volánhoz, de a tanár olyan indulatba jött, olyan tiszteletlennek tartotta, hogy utánalépett, és a karjánál fogva visszahúzta.

Azonnal vigye innen! Lelenházban a helye.

Hiszen nem egy talált gyerek. Pontosan tudjuk, hogy kicsoda. Ráadásul ide jár, ebbe az iskolába. Itt a helye.

Én ugyan nem nevelem fel.

Azzal én ugyan nem törődöm. Mondta a sofőr, elrántotta a kabátját, és most már nem hagyta, hogy visszatartsák. Nem érek rá, már sötétedik, a városba kell érnem. Vannak itt sürgős csomagok, romlandó élelmiszerek, amiket kézbesítenem kell.

A tanár csak mozgatta a száját, a mimikája felháborodott maradt, de hang már nem jött ki a torkán. Nem tudott újabb érveket felhozni, ami megállíthatta volna a sofőrt, aki gyorsan felugrott az ülésére, és már gyújtotta is be a motort. Szétspricceltek a száraz falevelek a felpergő kerekek nyomán. Fent, a raktérben összegöngyölt szőnyegek tornyai, egybecsomózott poggyászok és bőröndök mozdultak egyszerre, és kezdtek lassú vonaglásba, ahogy teljes gázzal rákanyarodott az útra hangos berregéssel, szurkos kipufogófüsttel a jármű.

Furcsa napszak volt. Amikor a puszta széle felé gördül a nap, és szinte percek alatt telepszik a bokrokra a szürkület. Még a lombok alján vörösen nyugszik a nap, de már nem lehet ellátni a hídig sem. A folyó pedig már régen belehenteredett fekete medrébe.

A fiú úgy állt magányában sápadt arccal, kigombolt viharkabátban, alatta sötét öltönyben, nyakán szorosra gombolt fehér ingében, mintha talán még mindig anyja temetésén állna, beletörődő tekintettel, tehetetlenül lógó karokkal, a semmibe nézve.

Őszinte részvétem anyád miatt!

A fiú erre csak bólintott.

Fogd a koffered!

A tanár ment előre. Felkapcsolta az udvari lámpát. Aztán végigment a verandán. Napközben itt sorakoztak végig a diákok lábbelijei. Volt, aki úttalan utakon jött naponta sáros csizmában, míg másokat elhoztak valahogy a szülei. A nagyobbak leginkább biciklivel

érkeztek, és nekitámasztották a veranda kőpárkányának. Kimondottan erre a célra alakították ki, hogy ne kelljen folyton falat vakolni, ahogy a biciklik nekicsapódnak. Itt sorakoztak a verandán a papucskok is katonás rendben, amiben az osztályba léptek. A hosszú osztályterem négy ablaka a túloldalra nézett, a folyó felé.

Az udvarra és a másik két irányba csak a tanár lakásának ablakai nyíltak. Ha körbejárta a szobáit, minden irányban rálátása nyílt az utakra, a tájra, mint valami őrszállás, ahonnan messziről észrevehette az érkezőket. Megfigyelhette, ki hova tart. Úgy tartották, hogy mindent fel is jegyez. Ahogyan a tanteremben a diákjait osztályozta a naplójában, legenda keringett bőrből kötött zsebnóteszéről, amelyben titkos feljegyzéseket tett mindarról, amit látott. Szűrös tekintete mintha kifejezte volna személyiségének igazságtevő tulajdonságát. Úgy tartotta magáról, hogy ha nem is jelenti a kisebb szokatlanságokat, azért kötelessége beszámolni a rendetlenekről, a másokat kihasználókról, és a hatóságok ki is használták önkéntes szorgalmát, ettől még fontosabnak érezte magát. Ha egy magas rangú hivatalnok tanár urazta, annak fogamatja volt, olyan pontossággal számolt be megfigyeléseiről, hogy arra akár vádat is lehetett építeni. Erkölcsei kérdésekben sem volt elnéző. Testbeszédéből olvasott, lopakodókról derítette ki, hova, kihez tartanak. Mint egy kirakóst, éles elmével rakta össze diákjainak ártatlannak tűnő elszólásait.

Estefelé már hűvösödött. Ilyenkor begyűjtött a cserépkályhában, amely egyszerre két helyiséget is fűtött. A dolgozószobáját, ahol a könyvespolcok álltak, és természetesen a hálószobáját. A fiúnak a kanapét ajánlotta fel, itt alszol ma, aztán holnap majd meglátjuk.

De előtte a konyha felé invitálta. Tojást főzött. Kolbászt és sonkát hozott a kamrából. Kenyeret vett elő, a komódon tartotta egy szellőző kis deszkaládában, pamutkendőbe burkolva, hogy ne száradjon ki.

Evőeszközöket és tányért tett az asztalra mindkettejüknek. Közben mintha megfeledkezett volna a fiúról. Csak most vette észre, hogy még mindig ott áll katonásan abban a kis benyílóban, ahol hagyta. Nem mert egy lépést sem tenni. Hiszen a tanára volt, nem járt még a lakásában. Nem lehetett kitalálni a gondolatait sem. A tanár talán nem is vette komolyan, természetesnek tartotta, hogy a városban a helye a megfelelő intézetben, ez nem is lehet kérdéses, neki semmi dolga vele. Most vendégül látja, emberszámba veszi, de többet nem tehet érte.

Akaszd fel a kabátodat, ott áll a fogas mögötted. Szemben van a fürdőszoba, ott intézheted sürgős dolgaidat, azután moss kezet, és gyere vacsorázni. Utána alvás! Reggel korán kelünk!

Nem várt a fiúra, feltörte a főtt tojást, savanyú uborkát és kolbászt darabolt a tányérjába, kenyeret tört hozzá. A fiú is megérkezett, leült, de nem tudott mit kezdeni az étellel, mintha idegen lenne számára itt minden.

Nem vagyok éhes, ne fáradjon.

A tanár kezében megálltak az evőeszközök. Most vette csak szemügyre a fiút, a háromágú lámpa fényénél. Ahogyan ő megfogalmazta magában: okos tekintete és férfias álla komolyabbá tette saját koránál. Már nem volt olyan holtsápadt és rémült, csak feszélyezett. Az osztályzataira egyáltalán nem emlékezett, hiszen annyian vannak. De tiszta, becsületes vonásai mégiscsak eszébe jutottak, az ilyesmit megjegyezte. A véleményét, az első benyomásait mindig mások arcából szűrte le.

Akkor megérted azt is, hogy mi történik veled, és hogy hol a helyed. Tudod azt is, hogy mit nevezünk logikus döntésnek. Bármilyen lehet belőled a városban, többre viszed, mintha a tanyán maradnál. Jobbak a lehetőségek a továbbtanuláshoz, vannak bentlakásos intézmények. Van művészet, vannak mozik és színházak.

A fiú továbbra sem nyúlt semmihez.

Fordítsd le ezt a mondatot: Esse oportet ut vivas, non vivere ut edas.

Azért eszünk, hogy éljünk, nem azért élünk, hogy együnk.

Nem vagy éhes?

Csak ezt a pohár vizet vinném magammal éjszakára, mondta határozottan.

Valóban nincs másra szükséged, mint egy pohár vízre?

A fiú nemet intett a fejével.

Akkor már csak arra kérdésre kell válaszolnod: törtet hogyan hatványozunk?

Az egész számlálót és az egész nevezőt a közös kitevőre emeljük.

Helyes. Mehetsz aludni.

Reggel a tanár korábban kelt, mint általában. Megmosdott, és minden hajszála a helyén volt, mire a fiú kijött felöltözve a dolgozósobából. Mögötte a takaró összehajtogatva, minta nem is a kanapén aludt volna. A párna is a helyén, szinte érintetlenül. Mintha senki sem járt volna a szobában. Csak a vizespohár állt üresen az asztalon.

A tanár ahhoz tartotta magát, amit előző este elmondott.

Ismered az utat. A város így gyalogosan csak egyórányira van, ezt a címet keresed, megkérdezed az embereket, hol találod az utcát, ott a házszám, és felírtam, hogy kit keres. A többit már úgyis tudod. És ők is tudják, mi ilyenkor az eljárás. Rám már nem lesz szükséged.

A fiú négybe hajtotta a papírt, megköszönte, és a kabátzsebébe tette.

Nem búcsúztak egymástól.

A tanár becsukta a fiú után a kaput.

A dolgozósobájának ablaka nézett arra az útra, amerre a fiú elindult. Egyenes út volt. Arra kelt fel a nap, ilyenkor a távoli város tornyainak körvonalai is látszottak a láthatáron. A fiú a rőt vadgesztenyesor mellett haladt biztos léptekkel, és nem nézett vissza.

A tanár elképzelte a lépcsőt, a sötétkék egyenruhát, a rácsos ajtókat és ablakokat, a penészszagot, ami majd a fiút fogadja. Elképzelte, hogyan fogadják majd a társai, hogyan szedik szét mindenét, amit ez a naiv tanyasi fiú dédelgetve kofferébe gyűjtött, és azt gondolhatta, továbbmenti régi életének maradványait. Pedig ez a fiú megérdemelné, hogy rendes embert neveljenek belőle. Becsületes arca van. Mégiscsak ide tartozik, eddig gondoskodtak róla, kivasalták az ingét, nem lehet csak úgy kitenni, mint egy talált gyereket. Nem ezt érdemli.

Itt tartott a gondolataival a tanár, amikor azt érezte, hogy hátrál, megfordul, lábai kapkodva szedik a lépcsőfokokat, már a bejárati kaput nyitja, és néz a fiú után, és megy, egyre gyorsabban szedi a lábát, már csak futva tudja megközelíteni. Úgy kapkodja a levegőt, hogy szinte nem marad belőle, kitágul a tüdeje, és már köhög, fullad. Meg kell állnia, pedig már feltűnt előtte, de nem éri utol, csak a hangja érheti el; kiabál, hogy álljon meg, most azonnal állon meg. A fiú pedig meghallja. Hátrafordítja a fejét. Nemet int. Jelzi, hogy nem áll meg, megy tovább a város felé.

Egyre nagyobb a távolság közöttük. Kifújja magát egy kicsit a tanár a rozsdás őszi tájban, aztán visszasétál az iskolához. Avar borítja vastagon a lába alatt az utat. Néhány diák már megérkezett. Biciklik állnak az udvaron a palánknak támasztva.

JENEI GYULA ◀

Másodpercek

elmész egy tüntetésre.
vigorogva skandálsz a haverjaiddal.
kezedben okostelefon; felvételeket csinálsz.
ma már annyi mindenről készül videó,
hogy a jóisten se győzné visszanézni.
ha akarná, se.
ha lenne, se.
egy hírportálon látlak;
térfigyelő rögzít benneteket,
harminc-negyven év közöttiek lehettek.
jobbról berohan a képbe néhány rendőr.
egyikőtökön egészségügyi maszk,
őt ketten karon ragadják, s viszik is.
amikor téged kiemelnek,
még nem rendezted át az arcvonásaidat.
hideg van, hó,
képedre fagyott a mosoly.
a harmadik társatok gyorsabban reagál:
kioldalog a képből.
párszor visszanézem a felvételt.
lemérem, hány másodperc telt el a pillanattól,
amikor még nem érzitek a veszélyt,
addig,
amíg rabszállítóba tuszkolnak kettőtöket.
hét.
de lehet, hogy csak hat.

huszonéves lány. betámolyog a képbe.
a jobb arcfele csupa vér.
a szemöldöke fölött hasadt fel a bőr.
a haja félhosszú, vizes.
(tél van.)
fiatal férfi támogatja, talán a barátja.
a lány előredől kissé,
mereven nézi a járdát, dermedten lépked,
láthatóan sokkos állapotban.
a férfi visszafordul,
s őt is fordítja,

mintha a véres arcot mutatná a rendőröknek.
közben tehetetlenül kiabál.
a középső ujjával káromkodik.
a lány majdnem összeesik.
a férfi átöleli, mennek tovább.
valaki eléjük szalad, és hátrálva,
pár méterről felvételt készít róluk.
látszik, hogy figyel a távolságra, a beállításra.
a témára.
a következő videón ugyanez a pár,
amikor még másként is alakulhatott volna.
hátról mutatja őket a kamera.
balról nyolc-tíz méterre tartálykocsi,
a tetején vízágyú.
amikor belátunk a pillanatba,
a férfi a rendőrségi járgányt fürkészi,
a fiatal nő pedig csak megy mellette.
előre néz.
lehet, hogy két másodperccel korábban
még ő is a vízágyút bámulta.
vagy a rendőrökkel farkasszemezett.
furcsa, fehér építmény mellett haladnak,
ami olyasmi alakú,
mint az uszodai medencék fölötti sátrak télen.
a nő talán a gallérját akarná igazítani,
két kézzel nyúl a nyakához.
akkor találja el a vízszög.
negyedfordulattal csapja a falhoz.
arccal.
a férfi beugrik egy járdán parkoló
sárga teherautó fedezékébe.
a nőt egy pillanatra falhoz szegezi az erő,
aztán szinte nyújtott testtel eldől.
koppan a feje a járdán.
lehet, akkor hasad fel a homloka,
lehet, hogy még a falon,
amikor eltalálja a vízszög,
s lerepül a sapkája.
a nő már a földön fekszik,
amikor a sapka
még mellmagasságban látható a ferde falon,
s nagyon lassan csúszik lefelé,
de nem tud leesni,
mert vége szakad a felvételnek.
három másodperc volt csak.

A Négy Folyó Törzse (2.)

Harcban

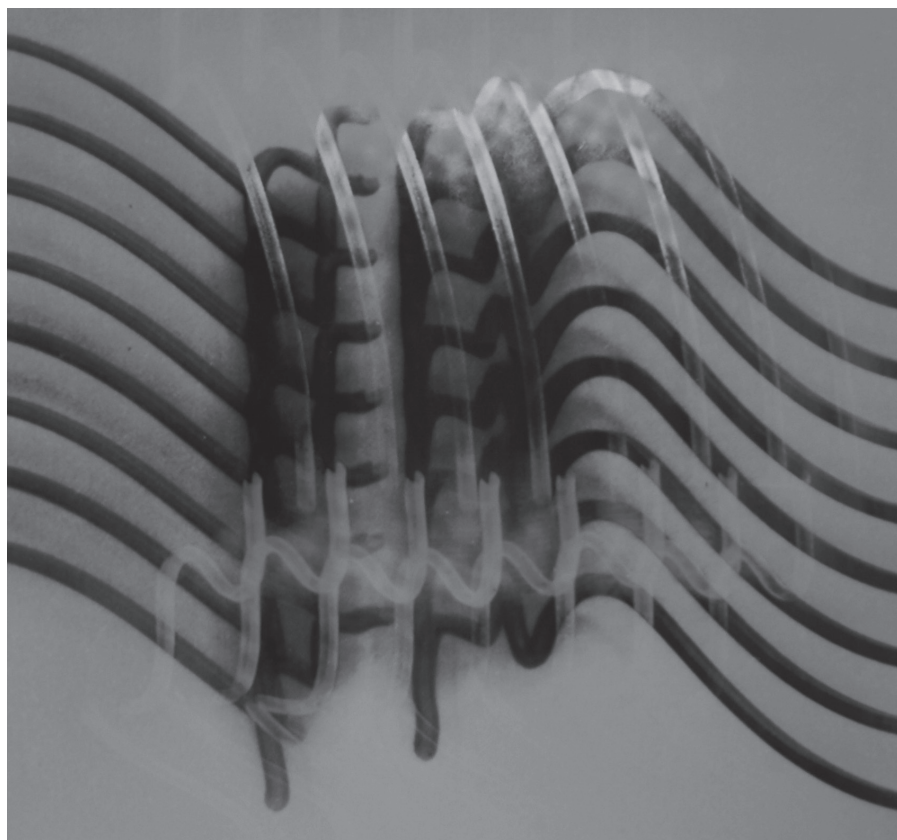
A Négy Folyó Törzse
alig pár falu.
Név szerint ismerik, és név szerint
gyűlölik egymást.
Annál jobban csak a többi
törzset, ha vadászat során
találkoznak, öklüket és lándzsáikat
rázzák, köpködnek, és iszonyatos
szitkokat kiabálnak, melyeket
rajtuk kívül senki nem ért.
Szeretik a harci énekeket, a harcot
– melyben általában megverik őket –
sokkal kevésbé.
Békeidőben egymás felé rázzák
öklüket és lándzsáikat, és iszonyatos
szitkokat kiabálnak,
háborúban elhallgatnak,
vészjósló némasággal
cipelik lándzsára fektetett,
kifestett arcú halottaikat.

Lopás

A Négy Folyó Törzse a lopást
kézlevágással bünteti.
Kivéve azét, akinek sikerült
mindenkitől lopnia.
Ezt törzsfőnökké teszik, dicsérik
leleményességét, ajándékokkal
halmozzák el – visszautasítja mindet:
„Nem fogadhatom el!”,
hogy az éj leple alatt kétszer annyit
zsákmányoljon a kunyhók falai mögül.

Aszály

A Négy Folyó Törzse éhezik.
Nem volt eső már harminchárom napja.
Aszott bogyók és zörgő csontú zsákmány.
A szoptató nők teje elapad,
és kiálló bordájú gyerekek
ténferegnek a megégett szavannán.
Nem látnak be a főnök kunyhójába,
ahol kövér kecskék és duzzadó
gyümölcsök – a fehérember adománya –
állnak halomban. A sült hús illatáról
azt hiszik, az orruk úz játékot velük.
Míg odabenn ég a tűz, rádobva
néhány összegyűrt papír nagy betűkkel
– a fehérember nyelvén –: **NE HAGYJÁTOK**
ÉHEN VESZNI A NÉGY FOLYÓ TÖRZSÉT!

Áttűnések I. (1984; szitanyomat, papír; 480×510 mm)

SZABADOS ATTILA ◀

Ezt is megértem

Emlékszel? A zsír, és a gyógyszer,
ami csak abban oldódik. A diagnózis,
az MR, meg a kontrasztanyag, amit
mégis beadtak. Úgy képzeltem,
világítanak az ereid, mintha egy fa
gyökerei lennének idegen bolygóról.
Azt mondtad, több kell ahhoz, hogy
meghalj. De minél több? Hitted,
ezt is megértem, nem kell lábjegyzet,
felesleges magyarázat. Felújított
kórtermekről mesélsz, meg arról,
hogy ez nem elég, ettől még kitolják
a hullát, de leginkább a nyártól
tartasz, a június nagyon közel, forró
évszakot ígérnek. Benn leszel majd,
a tömb hűvös, a lépcsőház sötét.
És néha felvillan, mint rossz zsinórú
lámpa, vékony gyökérszemed, vénák,
erek. Nyár, most meg ősz. És élsz.

Zománcpehely

A sziklakertbe küldtél, miután apám
leborította a főzeléket a tűzhelyről.
Most gyászolod az ételt, ugyanúgy,
mint nagyapám halálakor. Az ablakon
főzelékszag árad, a keretben gyertya-
fény. Apám az ajtóban áll, vacsorára
eltelítjük egymás tekintetét, a főzeléket
nem lehet, nehogy szenteste előtt
lyukassza ki egyikünk gyomorfalát
a lábosba hullott piros zománcpehely.

A hóhér

Napok óta tervezi, hogy néhányat összevág a régi fényképek közül. Szőnyegre borítjuk családunk minden rögzített pillanatát, a fotók filmrétege csillog a lámpafény alatt. Mintha gyártósornál állnánk, válogatjuk emlékeinket, pedig csak a bizonyíték tűnhet el, egyedül beszélgetéseinkből tilthatjuk ki végleg, és ha mégis szóba hozza valaki, dadogva mondjuk tovább, mintha nem hallottuk volna. Anyám hozta meg a végső ítéletet, de végig bizonytalan

maradt, döntenem nem segített. Bosszúból, tudta előre, fejben is kiosztotta már, nekem szánta, legyenek a hóhér. A szekrényből elővette a megélezett szabászollót, kezembe nyomta. Válogassunk tovább, nézzük át megint, nehogy megbánjuk majd, de elutasított. Felvettem az elsőt, feszülten nézte, ahogy a pengék közé csúszik, és a vágás előtt háttal fordított, mint aki lassú kivégzés tanúja. Kezemben surrogott az olló, ő meg dadogva, háttal beszélt tovább.

Rehab

Pásztor Lajos sokáig ácsorgott az autója mellett, telefonált is, elbújva a kert végében vagy az elejében, de a mérleg összességében pozitív lett. Ani régóta keresett férfit férfi-munkára, de nem talált. Nem csinálhatott mindent Béla, és messze is volt attól, hogy mindent csináljon, sőt, arra a kevésre is egyre kevésbé ért rá, mióta még éjjeliőrséget is vállalt a kőművesmunkája mellett. Amit nappal rakott, azt éjjel őrizte, így két bőrt húzott le a munkaidejéről, ami jogosan töltötte el büszkeséggel, mert a bőr is drága volt, meg az idő is. A legdrágábbnak az egészsége számított, ezért igyekezett visszafogni a munkatempót mindkét fronton, tehát lassabban építkezni és lassabban örködni. Utóbbi törekvését sikeresen teljesítette, így egész vidáman csevegett Anival telefonon, és érdeklődött, hogy bevált-e a Lajos, akit ő küldött maga helyett, de szigorúan csak dolgozni.

– Rendben volt. Azt már normálisnak tekinthetjük manapság, hogy az emberek csak a munkaidő hetven százalékában dolgoznak, ebből a szempontból ő is normális volt, viszont amikor dolgozott, akkor rendesen dolgozott.

– De mit csinált a harminc százalékban?

– Egyszer hazament ebédelni fél órára, mert hazahozza neki a futár a kaját, egy óra múlva jött vissza. Időnként hosszan telefonált, aztán pedig elmesélte, hogy alkoholista volt, de már nem az. De úgy néztem, nem hazudott, mint a Keszeg, aki csak a bátyjához képest nem alkoholista, de folyton azt bizonygatja, hogy ő alkoholt egy kortyot se, kizárólag kólán és energiatalon él.

– Igen – mentegetőzött Béla közbevetőleg –, ezt szereti a Lajos mesélni.

– Négy liter kannás bort, meg hat deci pálinkát ivott naponta – folytatta Ani.

– Hihetetlen, nem, babácska?

– Ha azt vesszük, hogy ez vízből is sok, akkor igen. De tudom, reális, mert az én apám is alkoholista volt, bár nem ivott meg többet, mint két liter bor, tíz-tizenkét üveg sör, meg hat-nyolc deci konyak vagy unikum naponta.

– Áért volt huzata a papinak!

– Már csak a felét issza, az orvos ráijesztett.

– Csak akkor látják be, ha megijeszti őket – támasztotta alá Béla, aki maga is gyógyult alkoholista, így jártas a témában.

– A Lajos se magától ment. Hanem egy munka után, amikor heteltek, nem értek vissza időben a szállóra, ahol a napi szükségletét végre kiegészíthette volna. Mert a munkahe-lyeken ivott ugyan, meg éjszaka is felkelt inni, de kellett a masszív esti ivás is. Epilepsziás rohamot kapott, az volt a szerencse, hogy kiért a mentő.

– Az szerencsés dolog, babácska. De figyeljen! Ha valaki rosszul van, és csak ügyelet kell neki, jobb inkább a pizzafutárt hívni. Az hamarabb kint van.

– Jaj, ne hülyéskedjen ilyennel! – nevetett Ani, mert azt hitte, hogy Béla viccel.

– Dehogyan hülyéskedek! Isten őrizze! Hanem a múltkorokban a Mikinek a felesége, tudja, amelyik megint terhes, vesegörcsöt kapott, mert a pitypangszörp feloldotta a vese-követ.

– Hát, a pitypang az ilyen – vetette közbe Ani.

– Ráhívták a mentőt, de a diszpécser, miután kikérdezte, mondta, hogy kicsit várni kell.

Egy óra múlva már aggódtak, hogy rosszul van, meg várandós is, mi lesz. Mert azt persze csak utólag tudták meg, az ultrahangról az orvostól, hogy vesekőve volt, aztán az távozott. A Miki már sík ideg volt, az autó meg szervizben. Telefonált a Zöld Levélbe, hogy nem-e tudnák kiküldeni a futárt pizza nélkül egy fuvarra a városba. Kiküldték, aztán a Hegylakó gyorsan berepítette őket az ügyeletre.

– És a mentő? Azt ki kellett fizetni?
 – Valahogy azt ott leadministrálták. Azóta hálából minden másnap pizzát rendelnek.
 – Azért ez extrém! A Lajos – folytatta Ani – szerencsés volt, mert beért vele a mentő, de az ügyeleten azt mondták, ha két órával később érkezik, vagy pár évvel idősebb, akkor meghalt volna.

– De hát most is csak harminckettő, ez meg már évekkel ezelőtt volt!
 – Fiatalon kezdte. Először csak hétvégén, a haverokkal ivott, amikor diszkóba mentek. Aztán otthon is sörözött, pálinkázott. Ráállt, hogy minden reggel azzal kezdett. Aztán amikor otthon volt, mert nem volt munkája, gondolta, mi baj lehet abból, ha jól érzi magát, és mindennap jól berúgott. Az orvosa szerint ő ki se józanodott évek óta. Napok múlva is akkora alkoholszintet mértek a vérében, amibe bele lehet halni.

– Az mekkora?
 – 2,5-4 ezrelék véralkoholszint jelenti az alkoholférgesítést. A Lajos napokig kómában feküdt, aztán meg mesterséges kómában tartották, mert csak így maradt életben. A zárt osztályra vitték. „A zárton rosszabb, mint a börtönben”, mondta a Lajos. „Mert a börtönben tudod a szabadulásod időpontját, a zárton viszont nem tudod, mikor mondja az orvos, hogy elégedett az állapotoddal. Nincsenek jogaid, nincs szabad akaratod, mert ön- és közveszélyesnek minősítettek. És persze az is vagy. Én állítólag aláírtam, hogy kérek rehabot, meg azt mondtam, hogy ki ne engedjenek, amíg alkoholhoz nyúlok még egyszer. De semmire nem emlékszem. Csak, hogy pokoli érzés volt, hogy lekötöztek az ágyhoz, meg, hogy pelenkázásra szorultam.”

– Lekötözték? Ezt nekem nem is mesélte.
 – Hát, muszáj néha – válaszolta Ani. – Vegyük azt, hogy ott is, ahol a Lajos volt, mi történt. Maga a Lajos mesélte, hogy azért is voltak már a lekötözéssel olyan szigorúak, mert pár héttel azelőtt az egyik alkoholista, akit már nem kötöttek az ágyhoz, az infúziós állvánnyal halálra vert három beteget, egy ápolót meg életveszélyesen megsebesített, mire a rendőrök le tudták lőni.

– Lelőtték? – borzadozott Béla.
 – Szomorú, de igen. Dehát várják meg, amíg kivégez még pár beteget meg ápolót? Már négy áldozat is sok.

– De hát ő is a betegsége áldozata volt – gondolkodott el Béla.
 – Az igaz, de attól még nem kell másokat megölni. Ha valaki tb-s, akkor nem köhög le egy egész villamost, hogy mindenki elkapja, ugye? Hát azért, mert valakinek függőségi problémája van, szintén nem kell szenvednie másoknak. Már úgyis eleget szenvedett a környezete. De mindegy is, ebbe most ne menjünk bele.

– Úgy érte, jól tették, hogy lelőtték?
 – Nem úgy értem, de biztos erre volt szükség. Ők voltak ott, és úgy ítélték meg. De most nem ezt mesélem! – méltatlankodott Ani. – Az egy másik történet – majd békülékenyen hozzáfűzte: – Vettem dinnyét.

– Jól van, babácska, este eszek belőle.
 – Szóval jó pár hónapot a zárt osztályon töltött a Lajos, aztán végigcsinálta az elvonókúrát, azt mondta, nagyon nehéz volt, de már nem volt más választása. „Már tudtam, hogy nagyon messze van, amíg kimehetek. Onnan, hogy még mindig remegett a kezem. Minden hétfő reggel bejött a főorvos, és csak annyit mondott: „Úraim! Kezeket kérem előre nyújtani!”

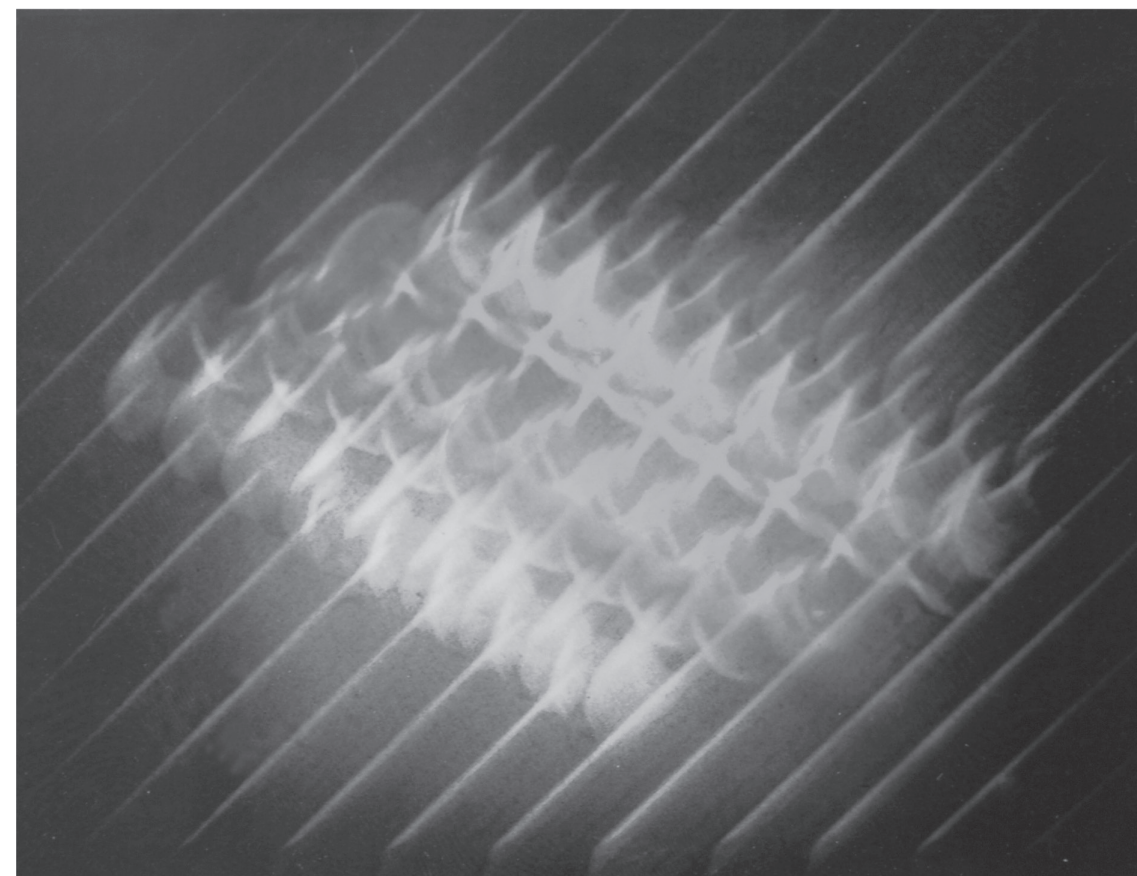
Akinek remegett még, azzal szóba sem állt egy hétig. Következő hétfőn jött az új esély. Már ébredés után nyújtogattam a kezem, hogy hátha nem remeg. De remegett” – így mesélte, és én el is hiszem neki.

– Jó gyerek ez a Lajos. Hazudni nem szokott.
 – Aztán amikor kijött, akkor azzal kellett megküzdnie, hogy az emberek bizalmát visszanyerje. Mert azt már jól eljátszotta korábban. Azt mondta: „Nem érdekelt más, csak hogy meglegyen az aznapi szesz. Semmi más nem érdekelt, csak a szesz.” Azt nem mondta, hogy lopott, és nem is kérdeztem rá.

– Nem minden alkoholista lop – mentegette Béla a haverját.
 – Nem állítottam – mondta Ani. – De tény, hogy az ember nem bízik meg a szenvedélybetegekben, legalábbis jobban teszi, ha nem. És utána nehéz megint bizalmat szavazni. A telefonba kocsiajtó csapódása hallatszott be.

– Most le kell tennem – mondta Béla –, megérkeztem a Heidenhez. Viszem a sódert Sukoróra.

– Akkor jó munkát! – búcsúzott Ani, és teavizet tett fel forrni, hogy a délutáni sütemény mellé mézes, tejes angol teát fogyaszthasson.

Átlós fény (1985; szitanyomat, papír; 430×530 mm)

Első kanyar

Nem tudhatod, mi vár a legelső kanyarban.
Jó esély van rá, hogy nincs a kanyar mögött semmi,
jó esély van rá, hogy egy keskeny völgy,
ahol az elnyújtott, nagyon is elnyújtott vonalban felfejlődő test
vagy hadtest minden vártalannal szemben védtelenné válik.
Zúdulhat valami az óvatlanra, rágördülhet a vakmerőre bármi.
Egy elfelejtett hadsereg, egy tengerparti lakodalom,
egy földi szellem, aki egy kertben érezte régen jól magát.
Ez az első kanyar. Fontold meg, hogy beveszed-e.
Olyan, mint a gyógyszer, biztos vagy benne, hogy keserű,
biztos vagy benne, hogy torkodon akadhat,
mint egy rosszul rágott hamutál szilánkja,
mint egy rosszul emésztett emlék.
Ki akarod köpni, de nem lehet,
le akarod nyelni, de nem lehet.
El akarod felejteni – és elfelejtet.
Sokszor. Ugyanúgy. Egymás után.
De a hatása, mint az első kanyar,
teljesen kiszámíthatatlan.

Megérzi Érósz szárnyait

Kilépek az Etna lángjaiból, felhúgom sarumat,
a sarut, amit a kráter szélén hagytam
annyi ideje már. Új fegyvereket hozok,
új szokásokat. Bejárom a nyomtalanságot.
Semmi sem utal arra, hogy léteztem,
hogyan léteztél valaha.

Csak az illat, az illatod támad rám lassú,
kitartó lendülettel, akár egy elfelejtett mozdulat,
akár egy elfelejtett szárnycsapás.

A szirének

Kívülről fújom a róluk szóló összes éneket,
a pletykákat, a legendákat, a hivatalos változatot is.
Ismerem a rettegést a kikötőben,
ha a hangjuk szóba kerül, az az éles, átható sikoly,
az az édes, átható sikoly, a hang, ami tisztára mos
minden szavaktól szennyes fülcsatornát.
Két napja az árbochoz kötöztek, két napja alszanak
az evezőknél, évek óta alszanak.
Orpheusz alszik, Thészeusz és Héraklész,
Nesztór és Péleusz alszik – és mind alusznak.
Fülemből a viasz rég kiolvadt, koponyámból a
szem rég kialvadt, a szirének pedig a hajónál
körüöznek, éjszaka és nappal, napszálltakor
és hajnalidőn.
Némán körülöznek, teljesen némán.

Párhuzamos síkok (1978; szíttanyomat, papír; 480×680 mm)

De szeretnék

de szeretnék boldog lenni
kertben hintát meglengetni
gyümölcsfákat metszegetni
együtt főzni együtt fázni

de szeretnék házas lenni
házban gyermekkel kacagni
kacagni hát mindenáron
boldog lenni a világon

de szeretnék felnőtt lenni
ha kell úgy is viselkedni
mindenhova párban járni
porból lenni porrá válni

de szeretnék de szeretnék
színes papírsárkányálom
felszállni a tágas égbe
s visszahúznál ha hiányzom

Ékszer

Mamámnak

Otthon minden olyan sárga.
Otthon minden olyan békés.
Az almafa, rajta a termés,
a kapu, a kert, a cirmosok,
nagyanyám, a ház, az ágyás.
Mondd, neked is nagy volt régen,
s neked is így összement?
Vagy te mentél össze,
s épphogy neked lett nagyobb?
Ki tudja már, ki tudja,
ez a válasz, mint füttyszó,
kezedből simogatás,
szemedből a csillag fénye,

hajadnak fehérsége
egy téli reggel elillant,
megfagyott a szeretettel,
megfagyott.
És mindennap, kora reggel:
hidegzuhany ez a fagy.
De ha továbbgondolkodom,
hát a tippem mégis az:
mind összement, mint egy ékszer,
s a péntekekben, e sárga színben
örök nyárként virul majd.

Fülem mellett

Ne verd a fejed az égbe,
lehullanak a csillagok,
a lelked nehéz tankjai
alatt sárga szilánk ropog.

Az arcomat mért takarod,
kezed az éj, szemem a hold,
légüres tér, mély hiány,
a mellkasomban buzogány.

Az emberek milyen furák,
zavarba jönnek úgy, ahogy,
feszült lég, feszült napok,
ezüst szemekben én vagyok.

Mint apró, súlytalan madár,
fejemre száll, dalol a nyár,
s minden, ami gondtalan,
a fülem mellett elsuhan.

Viselés

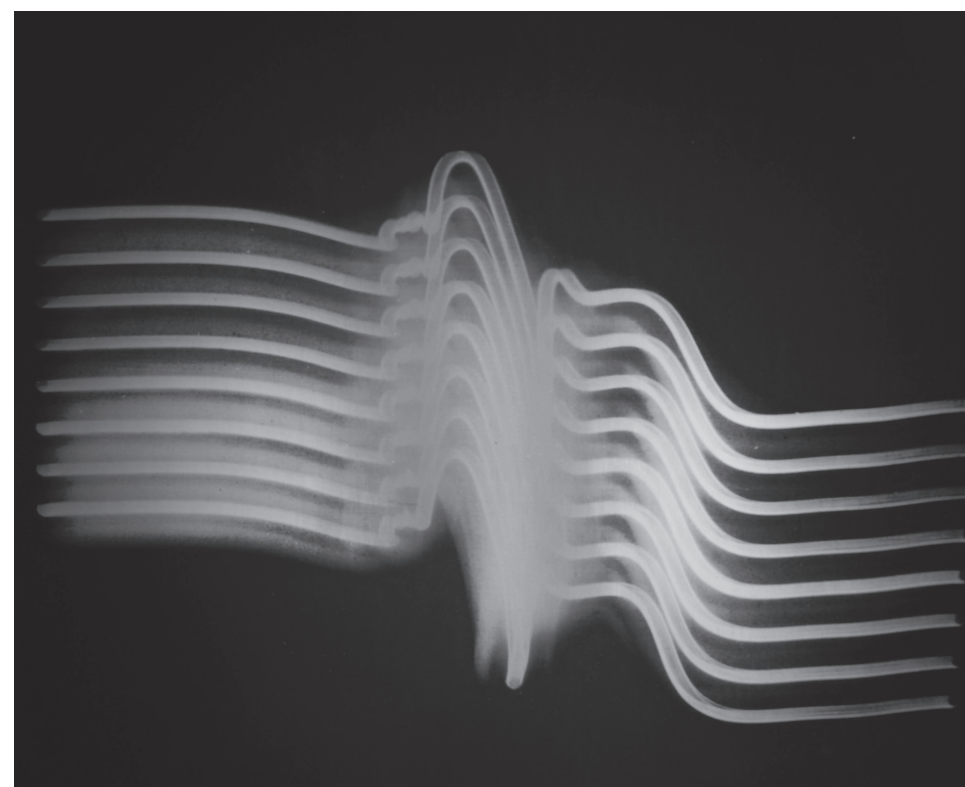
A hínárok kinőnek a szárazföldre.
Rácsavarodnak a város védőszentjének
szobrára a templomkertben. Ránehezdednek
az utcára, láncra fűzik a házakat,
viselésre kínálnak minden otthont.
Elfordulnak a csillagképek.
Ma nem jön el a dél. A harangszó helyén
megpihen a kert. Elfogysz.
Mint az ág, amit visszametsz a kertész,
a fák nyugalmi időszakában,
lombtalan állapotban sötétséggel töltik meg
a hiedelmeket. Elnyelik a gallyak a könnyörgést.

Nem azért van csend, hogy megszólalj.
A víz strigulákban száradó nyomain egyensúlyozom,
mintha vezetnének valahova. Olyan volt a sebe,
mint a partra húzott kajak nyoma a homokban,
a holtágakat megjáró test megsebz a partot.
Összemennek a vizek is, mintha utánoznának.
Alattuk bunkereket találunk majd, amiket
családi történeteken keresztül tanultunk használni,
amikor még nem tudtuk, hogy akarhatjuk,
hogy jól akarunk lenni.

Kényszervirtuóz

Az erdő helye reggel érvénytelen föld.
A folyó felett a hold elárult gömb,
nem született gyermek. Nem akart.
A növények eltanulják a falaktól
a szellemtartást. Kényszervirtuóz fák,
kölcsonvettetek engem. Kérgetek alatt
hiedelmek ropognak, valaha kapartam
volna. Ma már igyekszem gömbölyűre
vágni a körmöm, mint egy jól megrakott málha teteje,
ami túl sokat cipel a karmoláshoz.

Amióta hallottam, hogy le kell vágni
a sírra rakott virág szárát,
így ha el is lopják, nem tudják eladni,
csak másik sírra áttenni,
letörök darabokat bútorokból,
családtagokból, fóbiákból is a biztonság kedvéért.
Saját erdőt ültetek, törött ragadozókkal,
akikkel már nem muszáj megismerkednie
a körémnőtteknek, levélszívűeknek.

Gesztus (1984; szitanyomat, papír; 490×590 mm)

táncol a kert

ébred az élet,
mint repedések
közt az enyészet,
szűz szemirámisz
látja, a fákat
tartja a törvény,
szent vonalakból
épül a kert, rend
lélke az örvény

biztonságba bedugja fejét,
így óvja a szélről lomb-
koronáját lombok nélkül,
szűz szemirámisz látja
a természet szentségét, fényt
a magasban, tollaitól meg-
fosztott hajnal húzza
a látványt, már menekülne
a túlra, papírnak széle
határt szab, mozdulat
alszik, mint az üresség,
szunnyad a mélyben

mint lebegő fát
őríz a hajnal,
szűz szemirámisz
lába nyomán úgy
táncol a kert is,
néma sötétség
éji homályát
űzi a napfény,
boldog a lélek

névtelen álom,
szűz szemirámisz
kertje az éden,
burjánzom benned,
mint áldott szívben
az érzés, édes-
anyámat várja

a gyermek, meg-
szülöm őket,
mintha lehetne
teremteni vissza,
trilla talárom

mintha az élet
volna gyökéren
háza csigáknak,
szűz szemirámisz
lélegzethez
juttat imákat,
száll a madárszárny,
angyalok arcán
íze halálnak,
nincs többé kettő,
nincs többé egy,
csak a másik

langyos kontyban
hordja haját rég
szűz szemirámisz,
háttal a szemnek
néz mereven, mint
néma igazság,
arcán árka
a múltnak mély ránc,
erdei ösvény

hó
hull
rajzolt
tájra,
ajándék,
szűz
szemirámisz
teste
a játék,
angyalok
álma
a versben
a ritmus

Üres buborék marad a helyén

Ez nem egyszerűen szobor lesz.

Hanem élő, lüktető műalkotás, amely mellett nem lehet közömbösen elmenni. Olyan valóság, amely beszippant, szédítő pörgésben vonszol végig az emberi kaland lélegzetel-állító állomásain, majd összegyűr, és kiköp magából. Aki belép, szinte másvalakivé válik, miután elhagyja a fedélzetet. Igen, a fedélzetet, mert valóságos repülés szemtanúi leszünk. Magasba emelkedünk, és mélybe bukunk. Gyorsított menetben végigjárjuk a bolygónkon való létezés magasságait és mélységeit, torokszorító közelségbe kerülünk azzal a harminchét katonával, illetve a személyzet hét tagjával, akik ezen a végzetes éjszakán lezuhantak és elhunytak a szörnyű balesetben, melynek emlékezetét hivatottak vagyunk nem mindennapi módon megörökíteni. Nem mindennapi módon, mert az emlékezet szokásos formái vajmi kevesek. Oszlop, nevekkel. Ki olvasott végig hasonlót valaha? Emléktábla felirattal. Van bármi élményünk ilyesmivel kapcsolatban? Hacsak nem a röhögés, mert milyen név már az, hogy NYISZLIK EDÖMÉR okleveles geodéta vagy PÖTZNER GERHARD nyugalmazott etológus? Érezzük, hogyan válik súlytalanná egy társunk, egy kiváló szakember, egy családapa vagy anya pillanat alatt? Minek köszönhető ez a jelentőségvesztés? Semmi másnak, mint az emlékezeti rutinnak, mely felzabálja az arcokat, ledarálja a létezés minden szépségét, és patinától penészes bronzreszelékké őrli fontos dolgainkat. Erős szavakat használok? Meglehet. De az őszinte fájdalom teszi.

Mit szeretnénk ugyanis elérni, mikor mementót állítunk egy hasonló gyászeset kapcsán? Azt, hogy az alkotás a művészet felforgató erejével újra és újra átélhetővé tegye mindazt, ami máskülönben szétzilálódó, elhalványuló kicsi eset csupán az emlékezet forgószélében. Hogy is volt? Kutatnak gyengülő elméjünkben a nagyszülők, dédszülők, és nagy nehezen összekotornak valamit, amit az unokák hisznek is meg nem is. Mi marad tehát? A kín, a szégyen, a fájdalom. Mert végleg elvesztettük egy kedves halottunkat, üres buborék marad a helyén. Mint a fehér körvonal, amelyet baleset után a rendőr körberajzol. Nincs mód kitölteni forró étellel, olyan szavakkal, dolgokkal, amelyek az illetőt jellemezték. Értik ezt? Valóban értik a botrányt, vagy csak rábólintanak? Nem személyeskedésből kérdezem. Olyan ez, mintha egy szétfoszló hullát próbálnánk kihúzni a sodró vízből, de csak leszakadó testrészeket markolna a kezünk. Megint durva a hasonlat, ugye? De legalább érzékletes!

Mert hogyan próbálunk megküzdeni ezzel a rettenetes jelenséggel az esetek többségében? Közhelyes módszerekhez folyamodunk, melyek ráadásul tökéletesen hatástalanok is. Minden köteles tisztelet mellett vegyünk egy átlagos családi sírt. Papa, akinek örök emléke szívünkben él. Mamika, akit keblükre ölelnek az angyalok. Nem nevetséges mindenkinek, aki arra jár, és akinek Papához meg Mamikához semmi köze nem volt? De bizony röhejes. Lehetne szervezni temetői kacagótúrákat. Nem közhelyes és ízléstelen többnyire mindez? Azt kell mondanunk, sajnós, de. Kőfaragók, vállalkozók habos márványcsípkéi, kommersz aranybetűi, mintha csak egy kupleráj mellékhelyiségének ajtajáról koppintották volna. Sorozatgyártott angyalkák, búbanatos Krisztusok, modoros girlandok, évszázadok művészetének szemétdombja.

Mi menti meg akkor ezt a rosszízű hacacárét, mely mögött mégiscsak valós és eleven gyász húzódik meg vagy húzódott meg valaha? Egy nagyon egyszerű gesztus, egyfajta húszárvagás. Az, hogy Manyi néni kimegy a sírhoz havonta, virágot locsol, állít a vázába, gyomlálgat, kapálgat, közben cseveg az elhunyt urával, és étellel tölt ki egy dögöltött formát. És ha ezt a tradíciót továbbadja az unokájának is, néhány anekdota kíséretében, a családi emlékezet megmenekült. Persze a sztorik megváltoznak, talán felismerhetetlenné torzulnak, de még az urnatemető személytelen kis kazettái közé is odacsíptethető egy parányi virágtartó, melybe ügyetlen gyerekkezek télen-nyáron egy-két szál virágot erőltetnek. És itt már nem betűtípusokról és érzésekről van szó, hanem a magánkegyelet eleven, forró huzalozásáról.

Vajon a közösségi gyász és a halott nagyjaink előtti tisztelegés eleve kudarcra van ítélve? Hiszen ott nincs, aki személyes megindultságtól fűtve pár szál virággal rója le háláját azok előtt, akiknek életét köszönheti... Igaz, bármilyen személytelenre és patetikusra sikerüljön is egy Ismeretlen Katona-emlékmű, az évi egyszeri gyertyaerdő, a mindig friss szalagok simán előidézik azt a borzongást, ami az élő, lélegző gyásművek nyomán érintheti meg a szemlélőt. Önök sosem lassítottak le önkéntelenül, amikor árokparti keresztet pillantottak meg, melyen kis portré díszleg, és amely mellett mindig van friss virág, mindig lobog mécses? És ahogy a fékre léptek, nyakuk megbiccent, és automatikusan fejet hajtottak valaki előtt, akit sosem ismertek, akinek a kedvéért még csak le sem parkoltak a kocsijukkal. Mi a titka az őszinte megrendülésnek? Hogy mindannyian erre vágyunk, így akarnánk nyomot hagyni magunk után. Igen, aki így tud hiányozni, aki után ilyen tartós jel marad térben és időben, annak érdemes volt élnie. Persze szavakkal mást mondunk, hogy az igazi gyász a szívben lakik, meg hogy nincs szükség külsőségekre, de azért ez az, ami mégis valahogy mérhető. Meg egy érintetlenül hagyott szoba, egy fotó a zongorán, egy utolsó cigarettacsikk a vitrinben őrzött hamutartó mélyén.

Nem állítom, hogy nem emlékezhet méltón, aki tűzbe vetette meghalt kedvese minden tárgyát, túladott minden ruháján, és szétszórta hamvait a tengerben. Miért is ne? Talán más gondolata sincs, mint akit elveszített, talán kívülről ismételteti minden szavát. Na- gyon is megsüvegelem. De ez már más tészta, már nem az emlékezet tárgyi birodalma.

Szóval hogyan őrizzük meg e felfoghatatlan és megrázó baleset lényegét, és hogyan tegyük átélhetővé bárki számára, aki erre jár? Hogyan kerüljük ki az emlékezetpolitika számos csapdáját és buktatóját? Ha eljöttem a fővárosból, és elfoglalt művész létemre hosszabban időzöm itt, önök között, az csak azért lehetséges, mert megéreztem a vissza nem térő pillanat antagonistikus pátozát. Minden készen áll, fontos, hogy mi is felemelkedjünk

Már most megfigyelhető, hogy az érthetetlenül drámai halál a gyász lehető legszebb és legönzetlenebb formáit szüli a baleset helyszínén. Mécsesek sokasága gyullad folyamatosan, virágok borítják el az emlékezésre kijelölt fa tövét. A hozzátartozóktól érkezett, fénymásolt képek adnak arcot a szertartásnak. Ki lehetett, aki az első szál virágot, az első gyertyát elhelyezte? Kinyomozhatatlan. Félelmetesen mélyről jövő gesztus. Előidézhető ilyesmi mesterségesen? Mik a művészet esélyei a hasonlóan vulkanikus kezdeményezésekkel szemben?

Azt mondanánk, eleve lefutott verseny. Bizonyos értelemben ez igaz is, léteznek olyan gyáspontok, ahol évek óta meg-megújul ez a természetesen felfakadó folyamat, mindig friss a virág, mindig kukába kerül a fonnyadt, mindig pislákol némi fény. Másfelől a művészetnek döbbenetes sűrítőeszközei vannak, melyekkel hatékonyan képes érzelmeket kiváltani. Hogyan tegyük résztvevővé a látogatót abban, ami egykor történt? Ha nem is alkotói gesztus, amit a világhírű Titanic-kiállítás rendezői kieszeltek, de működési mechanizmusában éppolyan lenyűgözően határozott és energikus. Nemcsak hű másolatban előállították a hajótest, a szalonok és a gépház méretarányos modelljét, melyen borzong-

va sétálhatott végig a nagyérdemű, hanem belépéskor ki-ki kapott egy stílusos kártyát is a kezébe. És a kártyán a kétezerkétszázhuszonnyolc utas egyikének neve szerepelt. Mondjuk, Jennie Louise Howard úrhölgy, Claus Peter Hansen felesége, aki a harmadik osztályon utazott, a wisconsin-i Racine-ban lakott, és Dániában vendégeskedett huszonegy éve nem látott rokonaiknál. Mielőtt lakhelyét elhagyta, elárulta öccsének, úgy érzi, többé nem tér vissza, lelkére kötötte, milyen temetést rendezzen neki, ébenfa koporsóval, rezesbandával, még a vendégek és a sütemények mennyiségét is pontosította. És mégis visszatért.

Nem úgy, mint Austin Blyler Van Billiard, a pennsylvania-i North Walesből származó gyémántkereskedő, aki Európában alapított családot, majd Dél-Afrikában szedte meg magát, s édesapjához igyekezett. Azt rebesgették róla, hogy kofferje mesés drágakőleletet rejt, és csak álcázásból utazik a harmadik osztályon. Szerencsétlenségére megfulladt. Vajon a táskája is odaveszett vele, vagy valami leleményes figura a nagy felfordulás közepette is megőrizve hidegvérét, megalapozta vele a maga jövőjét? Ezt nem tudjuk.

Azt viszont igen, hogy a kiállításra belépő éppúgy húzhatta Mrs. Howard kártyáját, mint Mr. Billiardét, viszont kilépés előtt, egy táblázatból kikereshette, hogy akit neki sorsolt a vakszerencse, vajon megmenekült-e vagy sem. Így aztán félig-meddig ő maga is odaveszett vagy megmenekült az illetővel együtt, és érezhette a végzet szárnyasuhogását, amely őt, az idegent is meglegyinti.

Mármost ugorjunk fejest jövőbeli emlékművünk nagyszabású látványtervébe, melyet csak itt, csak most, csak önöknek levetíték. Kérem, vegyék figyelembe, hogy ez egy exkluzív alkalom, nem szeretném, ha bármi is kiszivároghatna belőle. Íme a remény szerint bronzból öntött, öt méter átmérőjű, kettétört repülőgéptest, melybe a látogató beléphet, vagyis nem marad kívülálló, mint a legtöbb emlékmű esetén, hanem óhatatlanul részese lesz az élménynek. A belső térben sötétség uralkodik, a halál komor szcenárióját követve, csak a plafonról világít néhány hidegen sugárzó LED-fény, hogy a tájékozódást megkönnyítse. Első benyomásunk, hogy egyfajta színházban járunk, így a világot jelentő deszkák közelségének áhítata fog el. Élet és halál teátruma, mozdulatlan, mégis eleven utasokkal. Ahogy a szemünk hozzászokik a kevés fényhez, észrevesszük, hogy körülöttünk komor figurák ülnek, ugyancsak bronzból, szám szerint negyvenhárman. Talált, süllyedt, ők a repülőgép utasai, itt vannak egytől egyig, de arcuk nem látszik, csak egy-egy vörös fénypötty világít rajtuk, mintha lézeres puskával célozta volna be őket valaki. Ez a kicsi piros jel ellenállhatatlanul vonzani fogja a látogatók ujját, s aki egy ilyet megérint, felvillanó okosképernyőt pillanthat meg, mely világításként szolgál, egyszersmind megvilágítja a kiválasztott utas arcát. Lesz ebben valami kísérteties, de megvannak a szobrászati módszereim arra, hogy ne olcsó rémképeket hozzak létre, hanem elgondolkodtató, lírai portrékat. A képernyő menüpontjai közül pedig különféle opciók választhatók. Meghallgatható az illető hangja felvételről, az ehhez való jogot természetesen letárgyaljuk a családokkal. Ugyancsak a hozzátartozókkal készített interjúk során szerzünk be olyan adatokat, melyek révén kicsit közelebből megismerhetjük az illető személyiségét.

Tegyük fel, hogy az illetőt Ludovit Cloveknak hívták.

Vajon kik voltak legközelebbi hozzátartozói?

Kutyát tartott, macskát vagy aranyhalat?

Mi volt a kedvenc étele? A kedvenc illata?

Levendula, fahéj, after shave?

Miféle hobbinak hódolt?

Barkácsolt, horgászott, vagy kórusban énekelt?

Mi volt, amit a legjobban utált?

Pontatlanság, mateklecke, ecetszag?

És végül felcsendül a halott kedvenc dala, mely keserédes kétértelműséggel önti el a gyászteret, hiszen nyilván életteli hangsorokról lesz szó, de az elmúlás mindent zárójelbe tesz. Ott áll a látogató, és bármennyire is a turista szórakozott kíváncsiságával érkezett, nem tud már kívül maradni azon, amit átélt. Mert valóban megtörtént vele. Mert a hátán keresztbe-kasul futkároz a hideg. Mert gyűlöli vagy szereti a halottak kedvenc zenéjét, kedvenc ételét vagy illatát. Mert a halottak nem akartak meghalni, ahogy ő sem akar. Mert ezekbe az apró mozzanatokba, ezekbe az arcokba maga az élet van belekódolva...

Szerintem elég pofás, hatásos felvezető volt. De nem?

Rádásul Eszter összehozott nekem egy komoly látványtervet, ennek a generációnak már a kisujjában van az ilyesmi. Jobbról-balról beúszó részletek, buborékká szétporló vagy hullámozó feliratok, különleges betűtípusok, rettentő hatásos. Persze megrajzoltam mindent, az arcokat, a repülőgépronsot, köré a lángoló erdőt. De sokkal profibbnak nézett ki így, a laptopomról kivetítve. Mintha nagypályás játékos lennék. Bár egy ilyen prezi már a legtöbb egyetemen vagy konferencián is minimumszámba megy. De azért a megyei hatalmasságok, a szlovák meg a magyar rendőrség képviselői és a település vezetése érezhetően jól vette az adást. Feszítettem, élvezve a pozícióelőnyt.

Feleségem azzal jönne, hogy na persze, ugyanúgy a magam céljaira használom ezt a kislányt, mint korábban őt. Kiszívom a tudásukat, és a magamé gyanánt adom el. Csak az érzelmi biztonságom megteremtésére és az egóm hízlalására kellenek ők. Meg az okosságaim visszatükrözésére. Meg passzív figyelőnek.

Erre mi mást mondhatnék, mint hogy nézőpontok tündér műhelye a világ, s nézőpont kérdése minden igazság. Hátról szemügre véve, az elefánt egy hatalmas, hízott valag meg egy illetéktelenül röhejes farkinca. Esetleg még két távolba vesző fülvitorla. Szemből meg ormány és lebernyegek. Felülről nézve fura ovális tömeg. Az elefánt elefántóságáról egyetlen nézőpontból sem szolgálhatunk teljes információval. Minden csak részlet, s mint ilyennek, megvan a maga részizgazsága. De a valóság mindig 3D-s.

Ezért is szerettem bele a szobrászatba, ezért több az összes művészetnél. A könyv két dimenzió. A festmény is. Még a film is, amely leginkább felzabálja pedig a figyelmet. Persze ott az a ravaszdi zene, amely voltaképp dimenzió nélküli, mégis talán a legjobban belénk furakszik, birtokba vesz minket. A film ezért is világméretű csalás, mozgásra kaptja a festészetet, és magába integrálja a zenét. Próbálj meg zene nélkül megnézni egy rémisztő vagy szenvedélyes filmjelenetet. Az egymás nyakába ugró, vonagló szerelmesek koreográfiája tök röhejes. A sötét szobákban osonó rettegők is inkább bénán hatnak, nem dobog a torkunkban a szívünk. Na, ennyit számít, hogy mennyi érzékünket birizgálja egyszerre a művészet! Vagy akár a művészet alatti szórakoztatóipar.

Esztendőváltás

ezek a délutáni órák
amikor megfogom kezetek
az ég hatalmas falevél
a téli fák az erezet
csak annyim maradt, amennyit
nálam hagyatok foglalónak
amivel magam is bejuthatok
az évszakok nélküli Fényidőbe
itt tavasz-nyár-őszidő után
éppen telet rajzol az Úr asztalán
szívem; nem szédülök de szédületben
várom a kottát: újévi énekem

és el nem ereszttem a kezetek
karácsonytól karácsonyig,
a Messzi – egyre közelebb,
és egyre távolabb esik
amit elértem: köddé vált hegyek;
peregnek a decemberi fák,
repülő hullanak a gallyakon át,
szemfényvesztésben veszti szeme fényét
a poklot és mennyet tagadó világ;
de asztalomon az Úr téli rajzán
havasi virágok havaznak reám.

Tériszony

Két kézzel estünk neki,
ő aztán gumikalapácsra váltott.
Előtte a konyhát és a fűtést verte szét,
míg én szorgalmasan tartottam
a hulló törmelék alatt a kislapátot.
Fejemen a por, kezemben a rézcső.
A lényeg, ne lábatlankodjak,
dolgozzak kéz alá,
míg babaházat épít nekem.
*A szem magától csukódik be,
ha lefektetik a testet.*

A kisinin ellesheti a fogásokat.
A falakról és a tömítésekről
tanított, lerakni a járólapot,
vízen járok, hittem,
ahogy kiömlött az éjszaka.
A sítet rám bízta, falépcsőn
hordtam le éjszakánként,
és csempészttem a szemétbe,
mint a hulladék foglya.
Megtanultam láthatatlanná lenni.
*A babahaj könnyen gyullad,
ha lángközelbe tartják. Hirtelen ég el.*

Tudom, milyen együtt élni ezzel.
A lommal, ami csak a helyet fogja,
a felesleggel, a sokkal és a többel,
amikor nem kapok levegőt,
mert a tárgyaknak, emlékeknek tér kell,
betolakodnak, belaknak, nincs hely,
nekem pedig nincs maradásom.
Az üresség mindent kitölt.
*Nyitott szemét nem bírom elviselni,
ezért vízszintesen tartom, hátha álmodik.*

Utoljára a könyveimet vittük el a lakásból.
 A dobozt ő hozta, ő ragasztotta, néztem a rögzítést,
 a csíkok mint börtönrácsok ölelték a papírt körbe.
 Akkor gondoltam, meg kéne gyűjtani végre.
 Benzinnel locsolni be, elégetni az összes lapot,
 nézni, hogy száll a pernye,
 milyen mintában hullik fejemre a por,
 amikor apám megáld egy kezével,
 azzal biccent, menjek,
 ez már nem érték,
 hagyjam a régit, a romokat.
*Próbálgatják a ruhát. Rövid az ujjá.
 Szűk vagy bő, de sosem passzol.*

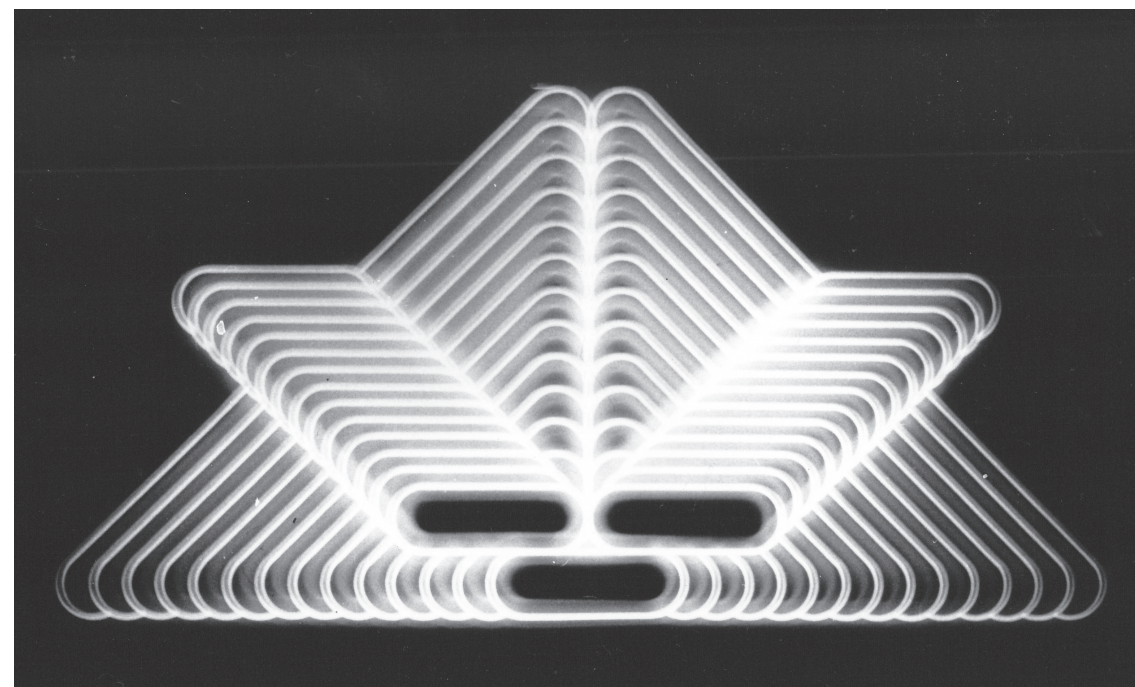
A teremtéshez rombolni kell, mondja,
 ez az apai örökségem.
 Ami utána következik,
 az már a sajátom lehet.
 Megengedően átnyújt egy plédet
 és egy szemellenzőt,
 legutóbbi repülőútjáról hozta.
 Amikor elfordul, könnyes a szeme,
 mert látja, hasasodok.
*Az ürességgel terhes babatest
 mit hoz a világra?*

Ólomsúly a lábam.
 Ellépni apám árnyékából
 egy olyan hajnal, amiben
 nincs ígérete semminek.
 Vaksötét van. Fulladok.
 Két sólyom száll fel,
 és valami zug ébred bennem,
 és felsír, mert fáj megszületnie.
 Mi van, ha végre valaki
 maga építheti a házat?
 Otthont, a feje fölé,
 szédülő tornyok helyett.
*Babacipőt bababoltban ki próbál
 véres sarokra, büttyökre?
 Merre lép? Hogyan és mi indul meg?*

Kézbe vesznek,
 letörlik rólam a nyákos anyagot.
 Gyolcsba tekernek, majd abból olvasnak
 mint könyvlapot, mutogatva mások életét,

volt ilyen is. Ez most a sajátja.
 Üresek azok a lapok.
 Az Istent megvendégelni
 mezítláb hogyan lehet?
*Párja nincs, de talán szépen énekel,
 ha eljátszol vele. Telik az idő is.*

Apám akkor már messze van.
 Árnyékában a fák megmerítkeznek,
 míg ébred a város, és kel fel a nap.
 Ragyogása a teremő ujjainak
 elhagyott nyoma a homlokomon.
 A pléd összehajtva, a szemem kinyitom.
 Lepecsételt ajtók mögött
 a szobák a lakóra várnak.
 Hideg van, de majd beleheli a test.
 A tékozló most ér haza.
*Selymes bababőrre tollal rajzolok szárnyakat.
 Repülés közben elviselhetőbb a térkép.
 A magányos vidék sóföld és nincsen párja,
 de ő ad otthont a világtalanoknak.*

Piramis (1983; szítanyomat, papír; 610×830 mm)

Puha angyalok

mertem az angyalokról álmodni
s mert érdemes álmodni egy
életen át hogy kitarts a
valóságod mellett álmodnod kell
a félig telt pohárról a zengő
tengerekről egy üres madárkalitkáról
a madarak messze repültek tegnap
elhagyott tollak maradtak rám

mertem az angyalokról álmodni
puha léptekkel vettek körbe
komor pesti épületek falán
sétálgattak fel alá ahol
az emberek próbálták
megálmodni a saját valóságukat
de valahogy mégis más képzelte el
életük számos óráját és percét

mertem az angyalokról álmodni
nem repülnek ők nem járnak
nincsenek szárnyaik nem nők
nem férfiak nem állatok
nem mi vagyunk nem Isten az
a megálmodott angyalok
hallgatag fák ágai buja
lombkorona közt rejtőzködve
szélben a süvítés esőben a koppanás
hóban az olvadó cseppek
az órában a kattogás
szemekben a fény

lopakodó léptekkel vesznek körbe
mielőtt alvásra hajtom a fejemet
ha egy ajtó bezárul ők akkor
kerülnek elő köztünk élnek
élnek élnek álomból élnek

A nap végén

szétterült bennünk a puhaság
búgó szavainknál
néhány galamb volt csak
jobb
papírra ragadt cseppeket
néztünk amint megálmodtuk
a közös sorsunkat
ami nincs

zöld függönyök lógtak
körültünk zöld levelek
zöldek voltak a fák tavasszal
a megcsalás idején

langyos levegő fojtogat
mint egy múzeumban
úgy kellett volna élnünk
semmihez se nyúlni ha már
semmihez sem fogható a
történetünk

gubancokat bontogatok este
amikor az idő meg az
álmatlanság
összehoz bennünket
egyszer véget kell vetni
minden csöndnek
csönd
zúg a vér az ereimben
kitörni készülő vulkán
a testem
lábaimat szedem
hogyan minél messzebbre
hogyan minél közelebb jussak
puhaságod megértéséhez

Csempék

„Bolond, ki földre rogyván fölkel és újra lépke,”
taszít a hó a föld felől, s robognak cseppjei
tajtékos homlokomnak. Látod-e hogy rakom én
az életünk közös lapjait? Lábunk közt halad
megannyi járólappal, burkolatok, ma ezt teszem le épp.

Darina

– Szóval író akar lenni, fiatalember? – dobolt hosszú, fehér ujjával az antik íróasztalon a Mester. Kézfejen csillag alakú májfolt sötétlett. Hangja kopott lemezként sercegett. – Mondja, egészen biztos benne? – erősödött föl a baljós csontpergés a dolgozószoza levendulaillatú csendjében.

- Igen – egyenesedtem ki önérzetesen a karosszékekben.
- Mert az bizony áldozatokkal jár – hagyta abba a dobolást az idős férfi, és a kezére meredt, majd újból rám.
- Nem számít – erősködtem. – Megéri.
- A halhatatlanság ígérete? – rándultak a ráncok gunyoros mosolyba az arcán. – Nem mondom, felettébb csábító gondolat. A kérdés az, hogy érdemes-e ezért a fantazmagóriáért cserébe feladni a normális életet?
- Mit ért normális életen, Mester?
- Amiről az álmok kergetése közben lemond az ember. Mondja csak, természetesnek tartja, hogy valaki az élet megélése helyett történetek kitalálásán fáradozzék? Hogy a számára kimért időt haszontalan fikcióra pazarolja?

Ivott egy korty vizet az ezüsttálcára készített kristálypohárból, majd szemét lehunyva hátradőlt a magas támlájú karosszékekben. Tisztára olyan volt, mint aki a halotti maszkjához pózol.

– A nekünk szánt idő tartamát nem tudhatjuk, de az írással megsokszorozhatjuk az életünket. Minden általunk elmesélt történetben akarva-akaratlanul benne vagyunk mi is. Különbő sorsokat választhatunk magunknak. Más-más végzethez igazíthatjuk létünket. Míg az olvasás a megváltoztathatatlan tudomásulvétele, addig az írás a változtatás csodás lehetőségével ajándékoz meg minket – soroltam egy szuszra az érveimet.

– Maga aztán jól felkészült elméletből, fiatalember – nyitotta ki a szemét álmélkodva a Mester, s eléje tett kéziratom fölé hajolt, hogy elolvassa.

Félénk, magányos, zárkózott természetű gyermek voltam. Szentül meg voltam győződve róla, hogy a társaim lenéznek, és minden alkalmat kihasználnak, hogy megalázhassanak. Kisebbségi komplexusomból középiskolás koromban sem gyógyultam ki. Keserűségtől csordultig telt szívvel figyeltem, mint csajoznak, buliznak, élük önfeledt, gimis éveiket körülöttem a velem egyívásúak. Az irodalomórakon is kilógtam a sorból. Tanárom, a felemás zoknijairól elhíresült Hoffmann Ottó rosszállóan csóválta a fejét, valahányszor az aktuális tananyag felmondása helyett komolytalannak titulált olvasmányaimmal hozakodtam elő. Rossz útra tévedtél, fiam, korholt atyai szigorral. Az irodalom célja nem a dekadens élvezet vagy az olcsó szórakozás, hanem a nevelés, a könyvek arra valók, hogy a tanulóifjúságból a szocializmust építő, öntudatos felnőttek váljanak. Egyetlenegyszer dicsért meg. Akkor is tévedésből. Tizenkettedik elején történt. Fogalmazást kellett írunk egy náci koncentrációs táborba hurcolt ember szemszögéből.

– Gondoljatok a témával kapcsolatos, múlt órán tanult irodalmi alkotásokra – ajánlotta Hoffmann Ottó nagyvonalúan, és szokásához híven az üresen hagyott első pad tetejére te-

lepedett. Nadrágszára felcsúszott, az egész osztály láthatta, hogy aznap egyik lábán fehér, a másikon szürke zoknit viselt.

Mivel hiányoztam az előző óráról, tanácstalanul bámultam ki az ablakon. Az őszi napfényben sütkező város helyén egy idő után földerengett nagyapám öccsének lakása. Általános iskolás koromban gyakran felkerestem a közgazdasági egyetemet végzett Apor bácsit, hogy segítsen a számtanpéldák megoldásában. Apor bácsi már jó ideje, hogy egyedül élt a rozoga, szoba-konyhás, Csere utcai házban. Kisebbik fia odaveszett a háborúban, a nagyobbik Amerikába disszidált, felesége agyvérzésben meghalt. A feladatok megoldása közben Apor bácsi el-elkalandozott a múltban. Mintha magnóról mondta volna, emlékeit szó szerint ismételte. Ha a kilakoltatásukról, a Duna-deltai munkatáborban töltött éveiről beszélt, halkabbra fogta a hangját, de szavai – talán azért, mert jobban oda kellett figyelnem –, mélyen belém ivódtak. Megint magam előtt láttam a csontig soványodott emberroncokat, a vérhasban és tifuszbán haldokló betegeket, a barakkok előtt kiterített holttesteket. Elfordultam az ablaktól, s leírtam a rabság, a reményvesztés és a váratlan szabadság történetét másfél oldalban. A következő órán Hoffmann Ottó hosszasan méltatta írásom hitelességét. Még idézett is belőle az osztály okulására.

– Te aztán jól kitöltél velem – esett nekem a ballagási banketten, amikor a társaság nagy része már részegen kornyadozott a Fényes vendéglő hosszú asztalánál. – Tudomásomra jutott egy s más a családot viselt dolgairól. A megadott téma helyett volt képed néhai nagybátyád büntetésével előhozakodni.

– Áldozat volt ő is, mint Koch bácsi, a gyerekkori barátja, aki a háború végén a buchenwaldi munkatáborból került haza félholtan – mondtam ki végre hangosan, amit addig csak magamban mertem.

– A bor beszél belőled, fiam – mért végig szigorúan Hoffmann Ottó. – A világtörténelem legemberségesebb társadalmában élhetsz. S te ahelyett, hogy hálás lennél ezért, hóbörgsz itt nekem. Vésd jól az eszedbe, a régi világ már soha többé nem fog visszatérni!

„A történelem egy kibaszott rulett, s az ember parányi csontgolyó, mely ide ide-oda pörög benne.” – jutott eszembe Apor bácsi kedvenc mondása, de ezzel a ponyvaregénybe illő lételmélettel már nem terheltem meg dialektikus materializmuson edződött tanáromat.

Hoffmann Ottó a világtörténelem újabb, emberi ésszel kiszámíthatatlan fordulatát már nem érthette meg. Pár évvel később – megingathatatlan igazának tudatában – szívroham vitte el. A változások idején harmadéves egyetemista voltam. A sorkatonai szolgálat átvészelése után negyedik próbálkozásra jutottam be a kolozsvári egyetem pszichológia szakára. Addig érettségivel helyettesítő tanárként környékbéli falvakban vegetáltam, s mindenfelét összeolvastam a lélek titokzatos világáról, de sem az olvasmányok, sem a felsőfokú tanulmányok nem segítettek rajtam. Előbb a diploma, aztán csak lesz valahogy, biztattam magam lankadó kedvvel. Legfennebb a magam állandó páciense leszek. Azon a fagyos, decemberi napon útból alérleti odúm felé a Szamos hídjára léptem éppen, amikor a túloldalon eldőrdültek a lövések. A járdán tipegő galambok a magasba röppentek. A folyó túlsó partján emberek roskadtak a földre. A katonák arcát nem láttam tisztán, de abból a távolságból engem is simán lelőhettek volna. Megfordultam, és egy mellékutcaba menekültem. Órákig lapultam egy dohos kapualjban. Már sötétedett, amikor előmerészkedtem. A környék csendes volt, sehol egy lélek. Átsiettem a hídon. Néhány gyertyacsonk pislákol az Astoria Szálloda közelében, a földön. Azok a riadtan lebénó lángocskák és a hajamba tapadt galambtollpíhek jelezték csupán, hogy a rulett váratlanul forogni kezdett. Néhány napon belül megdőlt az örökkévalónak hitt rendszer.

Más is történt azon a télen. Nem sokkal később a szüleimről kiderült, hogy halálos betegek. Egyik a másik után ment el másfél év leforgása alatt. Újdonsült diplomásként egyes-egyedül maradtam. Iskolapszichológusként kezdtem a pályám szülővárosom legré-

gibb általános iskolájában. Laza órarendem volt, kevés munka, sok üresjárat. Szabadidőm nagy részét olvasással töltöttem. Ekkoriban jelentek meg újra a több évtizede Nyugatra emigrált neves író indexre vágott könyvei. Az idős generáció már-már vallásos áhítattal áradozott róla. A Mester – így emlegették –, a hajdani tömeges átállások idején nem paktált le a kommunista hatalommal, s mindent hátrahagyva az önkéntes száműzetést választotta. Minden regényét elolvastam. Hősei a magány, a keserűség és a csalódottság útvesztőiben bolyongva fájó nosztalgiával gondoltak egy létűnt világra, melyet talán csak az emlékezés csalóka varázsa szépített meg számukra. Mintha csak rólam mintázta volna őket, döbbenet ismertem magamra bennük. Nekem azonban még az illúziója sem adatott meg egy olyan kornak, melybe visszakíváncsozhattam volna. Ekkor határoztam el, hogy írásra adom a fejem. A fikció lesz az otthonom. Ez a játék talán még a javamra is válhat, gondoltam fellelkesülve, s azon melegében több füzetet is teleírtam. Legjobbnak vélt történeteimet gépeltem le éppen az ócskapiacra vett, ősrégi Remingtonon, melynek rozszart billentyűzete ki-kihagyó szívverésként zötyörgött az ujjaim alatt, amikor híre ment, hogy a Mester hazaköltözik. *„Jó lenne még egyszer látni azokat a helyeket, ahol életem első felét töltöttem, s találkozni azon kevesekkel, kiknek az emlékezetében élek.”* – olvastam egyik interjújában. Hazatérése tiszteletére több tanulmány is megjelent róla, melyekben a kritikusok és irodalomtörténészek tisztánlátását, emberi nagyságát, művészi érdemeit méltatták. Amit csak tudtam, elolvastam róla, hogy felkészülten állhassak a színe elé. Fejembe vettem ugyanis, hogy hozzá fordulok. A tanítványa leszek. Felhívtam az írószövetiséget, s egy kedves titkárnő kérdezősködés nélkül megadta a címét. Mivel telefonon nem értem el, s a levélírást körülményesnek találtam, úgy döntöttem, hogy a nyári vakációban személyesen keresem föl. Vonattal mentem. Segesvárig a vicinálissal, onnan az Orient Expresszel. Már alkonyodott, amikor a Nyugati pályaudvaron buszra szálltam. A Mester a Budai-hegységben lakott, messze a szmogfelhőben derengő Pesttől. Elegáns villára számítottam, tágas terasszal, díszes homlokzattal, a bejáráshoz vezető, fehér márványlépcsővel. Az erdei út szélén álló régi házban azonban nem volt semmi különleges. Tucatnyi hasonlót láttam útközben. Többször elsétáltam előtte, míg végre rászántam magam, hogy becsöngessek. A korhadt deszkakapura szerelt villanycsengő hangját nem hallottam, s öthet próbálkozás után már azon voltam, hogy lelépek, amikor egy aprócska, fiatal nő jelent meg a küszöbön. Kontyba tűzött haja feketén fénylett. Tűzpiros pólót és sötétkék farmert viselt, a lábán fehér sportcipőt.

– A Mesterhez jöttem – szedtem össze minden bátorságom. – Telefonon nem értem el...

– Már hogy érhetne volna el, mikor nincs telefonja – mosolyodott el a nő. – Jöjjön be! Jól fog esni neki, hogy valaki ekkora utat megtett azért, hogy beszélgethessen vele.

Még akkor sem hittem el, hogy velem ez megtörténhet, amikor a fiatal nő betessékelt a levendulaillatú dolgozószobába, s magamra hagyott a Mesterrel.

– Az elmélet azonban nem elég ahhoz, hogy valaki író legyen – térített vissza a jelenbe a Mester sercegő hangja. – Ha már olyan messziről eljött hozzám, maradjon itt éjszakára. Holnap majd megbeszéljük, hogy mi legyen... – adta vissza a kéziratomat.

Mintha csak végszóra, az ajtó kinyílt.

– Ő Darina – mutatta be a Mester a küszöbön várakozó fiatal nőt. – Nélküle semmire se mennék – folytatta. Hangjában tisztelet és gyengédség rezdült. – Darina, drágám, vedd a vendégszobába a fiatalembert! S ha éhes, vacsoráztasd meg!

– Köszönöm, de nem vagyok éhes – ráztam meg a fejem.

A vendégszoba a ház végében volt. Ablaka a kertre nézett. A dolgozószobához hasonlóan ez a helyiség is régi, kopott bútorokkal volt berendezve. A megsárgult fényképek a falon fokozták a múzeumi hatást.

– Nem éppen a Hilton, de talán megteszi – kuncogott Darina. – Érezze magát otthon – érintette meg a karomat, mielőtt magamra hagyott.

Ki ez a nő, töprengtem. A Mesternek nincs gyereke, s amióta a felesége évekkal ezelőtt elhagyta, magányosan élt. S honnan tudhatta, hogy *messziről* jöttem? Az utazótáskával bárhol jöhettem volna. Miközben újra és újra lepergett előttem, amint a küszöbről rám mosolyog, azon kaptam magam, hogy számomra sem közömbös. Visszautasításuktól rettegve a gimiben tisztes távolságból lestem a csajokat. S bár a középiskola után volt néhány kósza kapcsolatom, azok rendre rosszul végződtek. Hol azért szakítottak velem, mert nem mertem kezdeményezni, hol azért, mert túlságosan is rámenősnak mutatkoztam. Negyedéves egyetemistaként egy házibulin vesztettem el a szüzességem. Pár nappal később tudtam meg, hogy a bölcsészhallgató lánynak, aki kiszemelt magának, csak egy kipipálható nevet jelentettem a terjedelmes listáján. Annyi csalódás után miért éreztem mégis, hogy ez a kicsi, fiatal nő más, mint a többi? Talán a fényképek alapján megtudhatok valamit róla, gondoltam. A feliratokkal ellátott képek a szőke, hamvas bőrű kisfiútól a ráncos, ősz hajú vénemberig élete különböző szakaszaiban készültek a Mesterről. Volt, ahol egymagában, volt, ahol másokkal együtt kapták lencsevégre, de hiába meresztettem a szemem, Darinát egyikén sem láttam. Az utolsó fénykép nem sokkal a Mester hazatérése előtt készült Torontóban. Botjára támaszkodva, görnyedten állt az óriásdárdaaként égre meredő CN Tower előtt. Végül is nem számít, hogy ki ez a nő, a fő, hogy itt vagy, hagyta abba a nyomozást.

Azon az éjszakán sokáig nem jött álom a szememre. Egy ideig forgolódtam az egy-személyes ágyon, aztán hanyatt fekve fülelni kezdtem. Mintha az öreg ház beszélt volna hozzám. Mintha sötétséget átszövő neszeivel figyelmeztetni akart volna valamire. Körül-néztem. Tekintetem az ablakra tévedt. A hold görbe pengéje élesen fénylett a magasban. Elnehezült a szemhéjam, mely, álomtalan álomba merültem.

Reggel kimerülten ébredtem. A házban csend honolt. Darinát a konyhában találtam.

– Eszpresszó – nyújtott felém egy parányi, fehér porceláncsészét. Alig egy korty kávé volt benne. – Ettől biztosan felpörög.

Igaza volt, Olyan erős és finom kávé még sohasem ittam.

– Menjen – tette a vállamra a kezét Darina. – Már várja a dolgozószobában.

– Megtisztelő számomra, hogy a tanítványom szeretne lenni. Még senki sem keresett meg ezzel a kéréssel – kezdte zavartan a Mester, miután hellyel kínált. – Éppen ezért galádság lenne a részemről, ha becsapnám. Az írás örökös keresés és találgatás, kétely és bizonytalanság. Nincs biztos képlet hozzá. Hogy taníthatnám meg akkor arra, amit én magam is folyamatosan tanulok?

Lesújtva hallgattam. Tekintetem elfordítottam, ne lássa benne a csalódást. A könyvespolcot néztem, a kopottas bársonyhuzatú foteleket, a háromlábú kerekasztalkán álló részszobrocskákat.

– Ezt a házat a dédapám építtette – szólalt meg újból a Mester. – Több nemzedék nőtt fel benne. Huszonegy éves voltam, amikor elköltöztem innen. A negyvenes évek végén államosították. Lába kelt a bútoroknak. Egy ideig erdészeti hivatal működött benne, majd téeszíroda. Utána évekig üresen állt. Amikor megtudták, hogy hazatérek, az önkormányzat lehetővé tette, hogy kibéreljem. Az eredeti berendezés egy részét sikerült visszavásárolnom a környékbeliektől. Számomra a kör bezárult, viszont maga előtt még ott az élet. Tegye el ezt a pénzt – nyújtott át egy borítékot. – Vegye úgy, mintha nyert volna egy ösztöndíjat. Utazzon el, fedezze fel a világot, ismerje meg az életet! S hogy valóban létszükséglet-e magának az írás, az majd kiderül közben.

Az ajánlata váratlanul ért. Meg kellett gondolnom.

– Mindig nem hátrálhat meg. Eljen a lehetőséggel! – tanácsolta Darina, akivel megosztottam a dilemmámat.

Irodalom nélkül bábukká, robotokká silányulnánk

Beszélgetés Szakács István Péterrel

Szakács István Péter tanár úrnak kicsengettek. Mármint a székelyudvarhelyi Tamási Áron Gimnáziumból. Ez azt jelenti – fogalmaz sajátos módon –, hogy most kezdődik az „alkotói szabadsága”. Ez a tény késztetett arra, hogy beszélgessünk eddigi pályájáról, illetve *Az angyalok átjárója* című kötet megjelenése is, amely az utóbbi harminc év novella- és elbeszéléstermésének javát tartalmazza.

Székelyudvarhelyen születettél. Az őseid honnan származnak?

Ez egy izgalmas, szerteágazó történet. Igazi kalandcsaládrege. Titkokkal, meglepetésekkel, váratlan fordulatokkal. A felmenőim közt volt szakács, kereskedő, szabadkőműves. Apai ágon az első ismert ősem Szakács (Zakacz) János Bethlen Gábor udvarában volt szakács és ételkóstoló. Hűségéért és hozzáértéséért a nagy fejedelemtől 1618. november 3.-án Kolozsváron – szenterzsébeti birtokkal járó – nemesi címet kapott. Anyai ágon olasz ősöktől származom: a Tállyánok a 17. században vándoroltak Itáliából Erdélybe. A családi legendárium szerint kereskedők voltak. Rejtély számomra, hogy miért cserélték fel napfényes mediterrán szülőföldjüket a zordon Kárpátok övezte Transzilvániával, s telepedtek le éppen Székelyudvarhelyen. A hétpecsétés titkot, hogy dédapám, Szenterszébeti Szakács Péter szabadkőműves volt, nemrég tudtam meg az internetről. Tagja volt annak a marosvásárhelyi polgárokból álló, szűk társaságnak, mely nagyban hozzájárult ahhoz, hogy Bernády György Marosvásárhely polgármestere lehessen¹. A sors kegyetlen ironiája, hogy Tállyán nagyapámat az Osztrák–Magyar Monarchia katonájaként az első világháborúban ősei földjére vezényelték, ahol súlyosan megsebesült, örökre elveszítve a szeme világát. Szakács nagyapám viszont egy kis halláskárosodást leszámítva épen került haza a frontról, s ha rájött a mesélhetnék, órákon át harctéri kalandjaival szórakoztatta a familiát. Őt és kisebbik öccsét is kitelepítették a kommunista diktatúra kezdetekor. Testvére ráadásul a szamosújvári börtönt és a Duna-deltai munkatábor is megjárta, s talán védőoltásként ható humorérzékének is köszönhetette, hogy átvészelte azokat a rettenetes éveket. Anyai nagyapám kisebbik testvére szerencsét próbálni vándorolt ki az Újvilágba, ahol szállodatulajdonossáig vitte, hogy aztán New York kő- és betonrengetegében végképp nyoma vesszen. Rajta kívül mind anyai, mind apai ágon többen emigráltak, disszidáltak Amerikába és Nyugat-Európába. Az előttem járók közvetlenül, vagy a róluk hallottak alapján, netán transzgenerációs traumaként hatással voltak sorsom, értékrendem, világszemléletem alakulására. Szüleim fontossá-

¹ Fodor János: Egy amerikai út tapasztalatai – Bernády György 1911-es tanulmányútja. In: *Magyar Kisebbség: Nemzetpolitikai Szemle*, 2017.

Megfogadtam a tanácsát. Már nem zavart, hogy belém lát. A Mester megkönnyebbülten sóhajtott fel, amikor közöltem vele a döntésemet. – Kezdd ott, ahol én abbahagytam – tanácsolta. – A vízumot majd Darina elintézi. Néhány címet is kap tőlem. Szükség esetén bizalommal fordulhat ezekhez az emberekhez. Azóta sokszor eszembe jutott már a Mesternél tett látogatásom. Valószínűleg ezért emlékszem ilyen pontosan a legapróbb részletekre is. De hogy honnan volt annyi bátorságom, hogy belevágjak ebbe az életemet felforgató kalandba, azóta sem tudom. Kanadával kezdődött. A Mester nagy tisztelője, egy magyar származású üzletember, akit mindenki csak Joe-nak szólított, szerzett nekem albérletet. Egy huszadik emeleti garzont a külvárosban. Bringás futárként dolgoztam, s közben angol és francia nyelvtanfolyamra jártam. Egy vasárnap délelőtt kopogtattak az ajtómon. Darina állt a küszöbön kezében utazótáskával. Ugyanaz az öltözék volt rajta, mint első találkozásunkkor. – Bejöhetsz? – mosolygott rám. – Bocsássa meg, hogy nem értesítettem az érkezésemről. – Tessék – dobbant fájdalmasan nagyot a szívem, s oldalt léptem a szűk előszobában. – Aki ekkora utat megtett, annak nincs miért szabadkoznia. Érkezésével levendulaillattal telt meg a lakás. – Nélküle maradtam – mondta később, kávézás közben a konyhában. Hangjában szomorúság rezdült. – Kitaláltam – hajtottam le a fejem. – A lelkemre kötötte, hogy keressem meg magát – folytatta. – Mondja, írt valamit azóta? – Nem volt rá időm. Az idegen környezet, a megélhetési gondok, az angol és francia nyelvtanulás – soroltam egy szuszra a kifogásaimat. – Ami igazán fontos, arra mindig szán időt az ember – nézett tűnődve, mintha az esélyeim latolgatta volna. – Talán mégsem kellett volna idejönnöm... – Ne hagyj itt! – tettem a kezem a kezére. – Csak ha igazán akarod – tegezett vissza. A hálósobát átengedtem neki. Még aznap éjjel újraolvastam legjobbra vélt kézirataimat. Silánynak találtam valamennyit. Egy kezdő tollforgató szálnalmas próbálkozásainak. Hajnal felé aztán történt valami velem. Mintegy éber önkívületben megírtam *A holtak terét*. Annak a hajdani kolozsvári napnak a felkavaró történetét, amikor a lövések eldördülésekor gyáván megfutamodtam. – Nem rossz – mondta Darina reggel, miután a novellát kétszer is elolvasta. Aztán odalépett hozzám, és lábujjhegyre állva megcsókolt. Nyolcadik éve már ennek. Azóta együtt élünk. Kanadából Dél-Itáliába költöztünk, egy tengerparti faluban lakunk. Darina nélkül elképzelni sem tudnám az életem. Szeret engem. Vigyáz rám. Gondoskodik rólam. Hozzá fordulok tanácsért, ha írás közben elakadok. Neki mutatom meg először a kézirataimat. Ő levelez a nevemben a kiadókkal és szerkesztőségekkel. Ő válaszol helyettem olvasóim kérdéseire, s kísér el minden írói estemre, könyvbemutatómra. Jelenléte magabiztossággal tölt el. Nélküle tényleg semmire se mennék. Eddig két novelláskötetet és három regényt írtam. Az őseim fiktív történetét elbeszélő, *Ismeretlen évszak* című regényem spanyol fordításával elnyertem Az év külföldi szerzője díját. A zsűri szerint „Az író egy profi hamiskártyás pimaszságával keveri benne a képzeletet a valósággal, csapja be szemrebbenés nélkül az olvasóit.” Három éve egy kis kávézót nyitottunk. *Darina* a neve. Szerelmespárok, irodalombárátok, javíthatatlan romantikusok látogatják. Teraszáról hallani a hullámok neszezését. Mintha a tenger titkos nyelvén beszélne a vendégekhez. – Ki volt ez a nő? – kérdezi egyik-másik a cégér láttán. – A szeretője? A felesége? Az élettársa? Maga egyedül él, elkelne egy asszony a háznál. Nem zavar a kíváncsiságuk. Mosolyogva hallgatom őket. Úgysem hinnék el az igazságot.

gára elvesztésükkor döbbentem rá. Három novellásköteten át fontam kétségbeesetten a szavak lengőhídját, hogy átléthessek a haláluk után nyílt szakadékon.

Mesélj a gyerekkorodról! Mi érdekelt elsősorban gyermek- és kamaszkorodban? Milyen tanuló voltál? Volt-e példaképed? Tanár-ideáloed?

A Rákóczi utcában laktunk. Egy hosszú, félig romos, L alakú házban, melynek az udvara leért a Küküllőig. Nagy kert tartozott hozzá. A gyerekkor Éden kertje. Annál finomabb málnát, mint ami abban a hajdani kertben termett, azóta sem ettem. Az irodalmat kisgyerekként szerettem meg. Nagymamám húga, aki nyugdíjas óvónő volt, a nyár nagy részét nálunk töltötte, s délutánként, esténként mesét mondott, olvasott nekem. Negyedik lehettem, amikor profi módon beosztott folytatásokban felolvasta az *Egri csillagokat*. (A hangoskönyvekről mindig ő jut eszembe.) Az olvasással viszont kezdetben nehezen boldogultam. Hosszú órákon át kínlódtam az ábécéskönyv előtt, hogy azokat a furmányos, apró, fekete jeleket összekössem, szavakká, mondatokká formáljam. A nehézkes rajt után aztán szép lassan belejöttem, idült olvasásfüggővé váltam. Ha hosszabb ideig nem olvashatok, komoly elvonási tüneteim vannak. Stílusosan a *Kétévi vakációval* kezdtem, aztán jött a többi Verne-könyv és az indiánregények. Az olvasás mellett sokat kószáltam a közeli Kuvaron, és a város mellett húzódó Budváron. Szenvedélyes kincskereső, a múlt rejtélyes nyomait kutató kamasz voltam. Az 1–8. osztályt a tanítóképzőhöz tartozó általános iskolában végeztem. Jó tanulónak számítottam. Nyolcadik után a gimibe felvételiztem. (Akkor Dr. Petru Groza Líceum volt a neve.) Humán osztályba jártam. Kedvenc tanárom, egyben tanár-példaképem Murányi János franciaszakos tanár volt. Nagy műveltségű, kitűnő pedagógus. Lelkiismeretes, közvetlen, nyitott személyiség, aki a diákban az embert is meglátta. A barátságunk azóta is tart.

Mikor dönt el, hogy a BBTE Bölcsészkarára felvételizel? Egyből ment? A hetvenes évek közepén, vagy inkább második felében még egész népes csoportok indultak ahhoz képest, ami aztán a nyolcvanas évek elején bekövetkezett.

Tizenegyedikes koromban határoztam el, hogy francia – magyar szakra megyek. Itt jön képbe az idegenlégió, amint az egy valamirevaló kalandregényben joggal elvárható. Nélküle biztosan másként alakult volna a sorsom. Anyai nagyanyám öccse Székelykeresztúrról Franciaországba emigrálva felcsapott legionáriusnak. Leszerelése után Marseille-ben telepedett le, és befogadta az unokahúgát, aki az ő, szintén keresztúri származású, idegenlégiós bajtársához ment férjhez. Bijou, így becézték az unokahúgot, lett az én egyik keresztanyám, aki kisgyerekkoromtól fogva név- és születésnapomra, húsvétra és karácsonyra francia könyvekkel ajándékozott meg. (Az ő édesanyja volt különben az a nyugdíjas óvónéni, aki a magyar irodalmat megszerettette velem. Nekik köszönhetően találkozott bennem a magyar és a francia irodalom.) A tőle kapott szépirodalmi, filozófiai, művelődéstörténeti könyvek idővel könyvtárnyi gyűjteménnyé gyarapodtak. Mindezt azért részletezem, hogy érzékeltessem, számomra a francia *franciaságot* is jelent. Műveltséget, kifinomultságot, szellemi eleganciát. Mindazon értékeket, amelyek mostanság veszni látszanak. Először tizenhét évesen voltam a rokonaimnál, Dél-Franciaországban. Beavató utazás volt ez, életem meghatározó élménye. Egy évvel később viszont az egyetemi felvételin (ha jól emlékszem, 150-en jelentkezünk 25 helyre) simán elváltak. Mert hiába volt meg a motivációm, s beszéltem jól franciául, a nyelvtani ismereteim hiányosak voltak. Nem részletezem két további felvételis fiaskómat. Tény, hogy negyedik próbálkozásra jutottam be – helycserével magyar-francia szakra. Addig érettségi diplomával helyettesítő tanárként falun tanítottam. De cseppet sem bánom, hogy

így történt. A kudarcok megerősítettek. Rászoktam a kitartó, céltudatos, rendszeres munkára, aminek később az egyetemen nagy hasznát vettem.

Milyen volt az egyetemi élet akkor Kolozsváron? Kikre emlékszel szívesen? Tanárookra és kollégákra gondolsz. Ezek meghatározó tanár – diák kapcsolatok voltak? A kollegiális viszonyok mellett barátságok is jöttek létre?

Ősszel jóleső izgalommal utaztam fel Kolozsvárra, és várakozással telve ültem be az Egyetemiek Házában (ma Akadémiai Kollégium) tartott tanévnyitóra. Csupa fül voltam. Egy idő után azonban zavarni kezdett, hogy a szónokok egyfolytában a műszaki egyetem fontosságáról beszélnek, s rólunk, filológusokról, humán szakosokról egy árva szót sem ejtenek. Már-már azon voltam, hogy nemtetszésemnek adok hangot, amikor kiderült, hogy eltévesztettem a címet: a műszaki egyetem évnyitójára mentem. E fatális tévedés miatt valójában csak másnaptól kezdődött el számomra az egyetemi élet. A kolozsvári évek során találtam jobbik önmagamra. Rendeződött értelmes, összefüggő ábrává a bennem addig darabokban, szanaszét heverő puzzle. A hajdani Marianum helyén működő „Filóra” szellemi otthonomként emlékszem. Kiváló tanáraink voltak. Rohonyi Zoltán finom író-niával átszőtt előadásaival bűvölt el. Láng Gusztáv könnyedségével, érdekfeszítő magyarázataival. Cs. Gyimesi Éva érzelmi intelligenciája, műértelmező empátiája lenyűgözött. Ő az egyetemesség felől közelítette meg a partikulárist. A világirodalom felől az erdélyi magyar irodalmat. Nem csak korszerű, időtálló ismereteket adtak át, de hivatástudatra is neveltek. Mi pedig igyekeztünk megfelelni az elvárásaiknak. Tanáraink egybehangzó véleménye szerint kitűnő évfolyam voltunk. A négy esztendő alatt hosszú távú barátságok is születtek. Sánduly Lajos zeteváraljai kollégámmal komasági viszonyba keveredtem. Kovács András Ferencsel irodalmi rendezvényeken találkozom. Tündéri kolleganőim egyikevel-másikával is az irodalom hoz össze néhanapján. Ilyenkor az idő csalóka varázsának köszönhetően úgy tűnik, mintha közben nem telt volna el kis híján negyven esztendő.

Milyen város volt akkor Kolozsvár?

Különbözött a mostanitól. Ez a mostani pörgős, fiatalos, sokszínű. Akkor a szürkeség uralta. Az óváros elhanyagoltsága szembetűnően jelezte a rendszer azon igyekezetét, hogy megszabaduljon a múlttól. S ezt cinikusan a romboló időre bízták. Mégis ahányszor csak hazulról jövet a Feleki-tetőről lefele tartó buszból megpillantottam a völgyben terpeszkedő kő- és betonrengeteget, közepén a Szent Mihály-templom magasba törő tornyával, ugyanaz a jóleső izgalom fogott el, mint a sikeres felvételi utáni ideérkezésemkor.

Azt tartják rólad, hogy a pedagógusi munka mellett kezdted írni. Főleg prózát. Viszont, ha jobban utánanéznünk, írtál és közöltél rövidprózákat már ekkor is. Hol jelentkeztél szívesebben? Az Utunkban? Az Igaz Szóban? Az Ifjúmunkásban?

Nem készültem írónak. Középiskolásként ugyan, mint oly sokan, én is próbálkoztam versírással (szerelem, a lét kilátástalanága, miegymás), de ez amolyan életkori sajátosságnak bizonyult, a kamaszkor velejárójának, mint az arcbőrön sarjadó pattanások. Az egyetemen nem volt semmiféle B-tervem. Figyeltem az előadásokon, írtam a szemináriumi dolgozatokat, tudományos konferenciákon vettem részt. Egyesek szerint mintadiák voltam, mások szerint stréber. Első nyomtatásban megjelent írásom is a tanultakhoz kapcsolódik, egy miniesszé Arany János egyetemességéről, világirodalmi tájékozottságáról.² Az állam-

2 Szintézisek vonzásában. In: *Igaz Szó*, 1982/10.

vizsgadolgozatomat viszont a magyar tanszék megrökönyödésére Rejtő Jenő műveiből írtam. Lehet, hogy nem is voltam annyira mintadiák vagy stréber...

Diplomaszerzés után hova kerültél? Mennyi időbe telt, míg szülővárosodban el tudtál helyezkedni? A környező falvakban tanítottál, vagy eredetileg a Regátba kaptál kinevezést?

Négyévi tanulmányi eredményeim alapján szülővárosom 6-os számú általános iskoláját választhattam (ma az iskola Bethlen Gábor nevét viseli, akinek – minő egybeesés! – fontos szerepe volt családom múltjában.) Akkoriban nagy szó volt magyar településre, még nagyobb magyar városba kerülni. A frissen végzettek többségét isten háta mögötti román falvakba suvasztották, székelésen szólva. A 6-os iskola nem sokkal egyetemi éveim előtt épült a Bethlen-negyedben. Igazi pedagógiai nagyüzem volt kb. kétezer diákkal, száznál több pedagógussal. Bár két melléképülete is volt, mégis alig fértünk benne. Az egyik a hajdani szülészeti eredetileg polgári villának tervezett épülete volt. Megadatott számomra az az abszurd helyzet, hogy abban az osztályteremben taníthattam, amelyikben a világra jöttem. Ebben a három váltásban működő iskolában lett belőlem tanár. S ha már ennél a vallomásnál tartok, hadd mondjam el, hogy szerintem egy jó tanárnak a szakmai kompetencia mellett empátiája és humorérzéke is kell hogy legyen. Tudnia kell éreztetni a tanítványával, hogy fontosak a számára. E tanári hitvallás szerint igyekeztem nevelni, tanítani pedagógusi pályám során. Nosztalgiával gondolok a 6-os iskolában töltött időszakra. Az őszi erdeigyümölcs-gyűjtésekre, a fergeteges nő- és pedagógusnapi bulikra, a téli áramszünetekre, amikor az utolsó tanórákról a sötétben kellett kibotorkálnunk az iskolából. A pedagógusélet humoreszkek írására késztetett. Ezeket az említett ünnepségeken olvastam fel. Válogatás is készült belőlük 50 példányban.³ (Mondanom sem kell, hogy ezek ma már becses irodalmi ritkaságoknak számítanak a gyűjtők körében.) Kilenc évvel később, 1993-ban, versenyvizsgával kerültem hajdani középiskolámba, a már Tamási Áron nevét viselő gimibe. Akkoriban a doktori értekezésemen dolgoztam éppen. Szakirányítom, Cs. Gyimesi Éva a BBTE magyar tanszékének vezetőjeként egyetemi katedrát ajánlott föl nekem, de én nem bírtam ellenállni a kísértésnek, hogy annyi év után – ahogyan azt a krimikben olvasni –, visszatérjek a tett színhelyére. Huszonkilenc esztendő gimis katedrakoptatása után úgy érzem, hogy sikerült diákjaim többségével megszerettetnem az irodalmat. Hogy ők is krónikus olvasásfüggőkké váltak. Számításaim szerint harmincöttnél több tanítványomból lett magyartanár, s van közöttük elismert költő, író, szerkesztő, kritikus, irodalomtörténész is.

A rendszerváltozás pillanatában úgy emlékszem rád, hogy bekapcsolódtál azonnal a megpezsdlő kulturális életbe, a sajtómunkába is. Mely lapoknak írtál akkoriban publicisztikákat? Kinek az ötlete volt az Ablak című folyóirat és a kiadó? Ebben a „kisebbségtudományi szemlében” milyen feladatokat vállaltál? Voltak kiváló tematikus számok, de aztán pár év múltán elsorvadt a tevékenység. Mi volt ennek az oka? Az érdektelenség? A pénzsűke? Vagy egyszerűen az a tény, hogy a szerkesztőség nem lakott egyetemi városban, amely egyben a kultúra és a tudományos élet valamiféle centruma is? Ebből az időszakból melyik fegyvertényed a legemlékezetesebb? Mire vagy a legbüszkébb?

A rendszerváltás euforikus légkörében újságok, lapok, folyóiratok sora jelent meg. Még egy olyan kisvárosban is, mint Székelyudvarhely, több médium látott napvilágot. Első publicisztikai írásaimat a *Hídfő* című újságban közzétették. Az *Ablak* ötlete Majla Sándor költő fejéből pattant ki, s én a folyóirat egyik szerkesztője voltam. Érdekes, igényes vállalkozás

volt. A negyedévenként megjelenő folyóirat a kisebbségek, hangsúlyosan az anyaország határain kívül élő magyarok társadalmi, kulturális életébe, irodalmába nyújtott betekintést, de a hollandiai frízokról is volt szó benne. Mindössze nyolc szám jelent meg. A felsorolt okok mind közrejátszottak a folyóirat megszűnésében. Hogy mire vagyok büszke ebből az időszakból? Nem is tudom. A lelkesedésre, az öröme, hogy végre szabadon lehetett szólni és írni, annál inkább emlékszem.

Az az érzésem, hogy ezzel párhuzamosan mindvégig írtál. Mikorra gyűlt össze annyi prózád, hogy előhozakodjál vele? Könnyen ment? Vagy akkor nehéz volt kiadót keresni?

Az írással és írói indulásommal kapcsolatban hadd idézhessem egy régebbi és egy újabb keletű, kiadói kérésre írt magyarázatomat. „A *nyolcvanas évek második felétől – a diktatúra legsötétebb időszakában – kezdett el foglalkoztatni az írás gondolata; szellemi légszomjaim csillapításáért, menekülésként, a kiszolgáltatottság miatt érzett düh levezetéséért vagy egyszerűen intellektuális kalandvágyból kezdtem el írni, magam sem tudom már.*”⁴ S tízenyolc évvel később: „Az irodalom tanítása közben kaptam rá az írásra. Előbb azt hittem, szakmai ártalom, múlt bolondéria csupán. Aztán rájöttem, hogy másról van szó. Elmondásra váró történetekről. Olyanokról, amelyeket nekem kell szavakká formálnom, s amelyek engem is alakítanak közben. Idestova harminc esztendeje a saját bőrömmön tapasztalom, hogy az irodalom útvesztő, óvóhely, játszótér. Pokol. Purgatórium. Paradicsom.”⁵ Első novellám, *A vakok városa* a budapesti *Té-kintet* című folyóiratban jelent meg. Ezt követően novellát, elbeszélést erdélyi folyóiratokban (*Helikon*, *Látó*, *Székelyföld*) közöltem. Nem sokkal a *Látó* nivódija után, 1996-ban jelent meg első novelláskötetem, a *Francia tavasz* a marosvásárhelyi Mentor Kiadónál.

A tanári munka és az írás mellett irodalomtörténeti munkát is végeztél. Egyrészt az emigráns-irodalmat kutattad, másrészt Wass Albert munkásságát. Hogy fért össze egymással ez a két téma? Hogyan dolgoztál? Könyvtárakba jártál, személyekkel ismerkedtél? Utána utaztál a témának?

A kilencvenes évek elején jelentkeztem doktori képzésre. Témaként a nyugati, s azon belül a kanadai magyar irodalmat választottam. Ebben közrejátszott az is, hogy rokonságom egy része Nyugatra emigrált vagy disszidált. Így nemcsak a Szabad Európa Rádióon keresztül, de a velük való levelezés s a franciaországi utazásaim révén is fogalmat alkothattam a vasfüggönyön túli világról. Kutatóként az érdekelt, hogy mi történik akkor, ha az írók, költők hátrahagyják hazájukat. Hogy az irodalom sajátos kommunikációként hogyan működhet idegen társadalmi, nyelvi, kulturális közegben. Hogy az írástudóknak a szabadságért cserébe milyen árat kell fizetniük. Másfél hónapot tölthettem Kanadában. Bisztray Györgynek, a Torontói Egyetem magyar tanszéke vezetőjének jóvoltából az egyetemi könyvár magyar vonatkozású gyűjteményét tanulmányozhattam. Munkám során kapcsolatba kerültem a kanadai magyar kulturális élet meghatározó képviselőivel, barátokra tettem szert. A dolgozat könyv formájában Dávid Gyula értő, gondos szerkesztésében jelent meg.⁶ Wass Albertről először gyerekkoromban hallottam Szakáts nagyapám másik, Amerikába emigrált öccsének a feleségétől, aki az Amerika Hangja (VOA) magyar adásának a munkatársa volt. Egyik erdélyi látogatásakor beszélt a Floridába települt író *Elvásik a veres csillag* című regényéről. (Emlékszem, hogy az 1965-ben megjelent regény címétől megborzongtam. Még most is a hátamon futkos a hideg, ha arra gondolok, hogy az erdélyi magyarság sorsát szíven viselő író cirka negyed századdal a

4 In: *Jerikói lenc*. Kráter, 2003.

5 In: *Az angyalok átjárója*. Válogatott novellák, elbeszélések. Előretolt Helyőrség Íróakadémia, Budapest, 2021.

6 *Szavak préríjén. A kanadai magyar irodalom egy évszázada*. Polis Könyvkiadó, Kolozsvár, 2002.

3 *Isteni Színjáték, avagy amiről még Dante is hallgatott*. Neurópa Kiadó, 1993.

kommunizmus bukása előtt megjósolta az örökkévalónak hirdetett rendszer bukását.) Aztán a kétezres évek elején a bögözi iskola névadási hercehurcájával kapcsolatban (Wass Albert-ről akarták elnevezni az iskolát), a Hargita Megyei Tanfelügyelőség részéről felkértek, hogy nézzek utána a román állam Wass Albert elleni vádjainak. A tanfelügyelőség révén hozzájuthattam a per anyagának egy részéhez. Ebből a kevésből is világosan kitűnt, hogy klasszikus koncepcióos perről van szó. A cél az erdélyi magyarság megfélemlítése volt. A tanfelügyelői megbízást követően állt össze az író *Rövid önéletrajza* is tartalmazó könyvecske.⁷

Abbamaradt-e a filológusi munka? Vagy vannak olyan témáid, amelyeket most szívesen elővennél?

Visszagondolva nagy merészség volt a doktori témaválasztásom. A *Szavak préríjén* valójában bevezetés. Vázlatos képet ad a kanadai magyarság társadalmi, kulturális, irodalmi életéről a kezdetektől az 1989-es változásokig. Ez az áttekintés részletezést, elmélyülést igényel. Kutatócsoport kellene hozzá. A tanítás és az írás mellett sem időm, sem lehetőségem nem volt a folytatásra. Pedig a rövid pályaképek mellett jó lett volna a jelentősebb alkotók közül valamelyikük monográfiáját megírni. Választott kutatási területemnek azonban mégsem fordítottam teljesen hátat. Több recenziót, esszét írtam az 1956-ban nyugatra disszidált, s a rendszerváltás után hazatért Ferdinandy György mesterien megírt, emlékeit variáló rövidprózájáról.

Novellák, elbeszélések bukkannak fel minden írói állomásodon, minden kötetben. Jól megírt, műves munkák, amelyekben mindig van egy-egy csavar, furcsa kanyar, amely emlékeztetést teszi őket, hiszen a valóságból átviszik az olvasót egy fantáziavilágba, amely ugyan kísértetiesen hasonlít a rendesre, de mégis más, virtuális. Vannak-e mestereid, akiket fiatalkorodban szívesen olvastál? Esetleg hatottak rád?

Az angyalok átjárója című, válogatott novellákat és elbeszéléseket tartalmazó kötetben „egybeláthatnak” az olvasóim. Bálint Tamás értelmezése szerint: „(...) az lehet az olvasó érzése, ahogyan halad át az újabb és újabb novellákon, hogy egy teljesen koherens, egyenletesen felépülő és haladó szövegkonstrukcióval van dolga. Elsőre nem is igazán tudtam eldönteni, bosszankodjam-e azon, hogy mintha többször megjelennének ugyanazok az elemek a különálló (és a megírásukat tekintve, egymástól akár évtizedekre levő) szövegekben, mintha a hosszú idő alatt a szerző nem fejlődött volna, hanem ugyanott toporogna – míg végül arra kellett rájónnom, hogy eleve már az induláskor (...) magasra tette a léceket, és folyamatosan kiemelkedő színvonalon alkot azóta is.”⁸ A kötet összeállítása közben – mintegy kívülállóként – engem is meglepett a témák, motívumok ismétlődésének partitúrája. Végül is ez természetes. Az első mondatától az utolsóig ugyanazt a könyvet írjuk, még ha olykor ezt nem is vesszük észre. Igen, ezekben a történetekben csavarok, váratlan fordulatok, megfajtásra váró titkok vannak, ahogyan az életben is. A valóság többszintű, transzcendentális. Mi maradna belőlünk képzeletünk, álmaink, vágyaink, félelmeink és reményeink nélkül? A válasz ijesztő: nélkülük bábukká, robotokká silányulnánk. Az irodalom a lelket tartja bennünk. Emberi mivoltunkat erősíti. Már említettem, tanítás közben kezdtem el írni. Ami a mestereimmet illeti, olvasás közben minden írótól tanulhat valamit az ember. Alkalomadtán azt is, hogyan ne írjon. A dél-amerikai triász, Borges, Cortázar, Márquez írói világa nem csak másokra, de rám is nagy hatással volt.

⁷ *A vádlott neve Wass Albert*. Litera, Székelyudvarhely, 2002.

⁸ *Angyalok átjárója*. In: *Előretolt helyőrség*, 2022, március.

Vannak-e friss írásaid? Netán készülő új kötet is feltűnhet a láthatáron?

Igen. Kiadásra kész novellás- és elbeszéléskötetem is. Jelenleg egy olyan humoreszkgyűjteményen dolgozom, amely Karinthy Frigyes *Tanár úr, kérem* című nagy sikerű könyvének tükörképeként tanári nézőpontból mutatja be az iskola világát.. A címe: *Tanár vagyok, kérem*, s már több fejezete is megjelent az *Előretolt Helyőrség*ben.

Vonz-e még a tanári pálya? Vagy annyi írói és tudományos terved van, hogy végre „kiszaladhatod” magad? Regény? Dráma?

Szerintem, aki tanár, az is marad. Hogy az általam említett műfajokat illetően mi a helyzet, azt még frissiben nem tudom. Apropos drámai műfaj, skót alteregóm, Steven Cook gimis tanári pályafutásom során tizenöt farsangi komédiát írt játszani szerető kollégáim számára, melyeket telt házas előadásokon, hálás diákközönségünk előtt mutattak be mindannyiunk örömeire. Ezek egy része könyv formájában is megjelent.⁹ (Steven Cook visszavonulása után – a közvélemény nyomására – kénytelen voltam az saját nevem alatt is három komédiát írni.)

Hogy érzed, mennyit sikerült megvalósítanod eredeti elképzeléseidből? Ma másképp kezdenéd az egészet, ha most lennél a pályád elején? Jól érzed-e magad Udvarhelyen? Elköltöznél egy nagyobb városba? Vagy valamelyik közeli falu vonz?

Erről a tanítványaimat, az olvasóimat kellene megkérdezni. Nem tudom, hogyan kezdeném újra, de hogy a kalandvágyamra hallgatnék, az biztos. Szeretem Székelyudvarhelyt. Ha eddig még nem derült volna ki, most elárulom: lokálpatrióta világpolgárnak tartom magam. Ha viszont valakinek van egy elfogadható falusi ajánlata, kisebb ház, kerttel, málnabokrokkal, keressen meg.

⁹ *Gimicsodavilág. Farsangi komédiák 2002–2011*. Infoprint, Székelyudvarhely, 2012.

Piroskarantén

(részlet)

Piri szívből utálta a boltban kapható szájmazkokat. Az egyik szorította, a másik lötyögött rajta, a harmadiknak folyton elszakadt a gumija, a negyedik meg nem állt jól neki. Micsoda mázli, hogy a nagymamája varrt neki egy maszkot tűzpiros vászonból! Attól fogva folyton az volt rajta, sokszor még otthon is elfelejtette levenni.

Most is épp a homlokára tolva díszelgett a feje búbján, mint egy menő napszemüveg, a nadrágja farzsebéből pedig egy fertőtlenítőspray meg egy pár pink gumikesztyű kandikált elő. Az anyja reggel küldött neki egy SMS-t, hogy hívja már fel mamát, és vásároljon be neki. Piri azóta próbálta őt Skype-on elérni, de nem járt sikerrel.

– Vedd már föl, mama! – morogta maga elé. – Én is utálom az online shoppingolást, nem csak te. Százezer százalék, hogy most is a kezeden van a régi telóm, le nem szakadnál róla. Mama! A füleden ülsz? Megint elfelejtetted bekapcsolni a hallókészülékedet? Mama!

Ekkor végre megjelent Mama a képernyőn. Iszonyú magas, sípoló hang hallatszott: bekapcsolta a hallókészülékét. Az ágyában feküdt elmaradhatatlan, virágmintás otthonkájában, és egy pohár (szintén elmaradhatatlan) vörösbort szürcsölgetett.

– Szia, Pirikém! – mondta a nagyothallók nagy hangján. – Én nem tudom, mi történt már megint ezzel az 5G-vel.

– Én viszont nagyon is jól tudom – biggyesztette el a száját Piri.

– Mesés, kicsikém! Akkor légy szíves...

– Hol volt, hol nem volt.

Erre a hívás ismét megszakadt, Piri pedig kifakadt:

– Mama! Ne már! Megőrjít az öreglány! Persze ő ragaszkodik hozzá, hogy a videó be legyen kapcsolva, mert ha már állítólag olyan okos ez az almamasina, akkor látni is akarja a kisunokáját.

Közben mama valami csoda folytán újra felvette, és mondta tovább a magáét:

– Biztosan azért nem működik ez a fránya alma, mert kiharaptak belőle egy darabot.

„Hihetetlen ez a Hófehérke! – gondolta Piri. – Fel se tűnt neki, hogy megszakadtunk. Inkább adtam volna el az iPhone-omat, komolyan!”

De mama csak folytatta:

– Persze ha egy nagyobb csomagot rendelnél...

Na, itt Pirinek végleg betelt a pohár.

– Talán nem kéne folyton videóztatni meg cuki cicás gifeket küldözgetni az összes ismerősöd összes posztjához, és akkor akár még a bevásárlást sem velem kéne intéztetned! Mama...

Jól esett neki kimondani a véres valóságot.

Mama egyáltalán nem jött zavarba. Inkább tovább magyarázott:

– Próbáltam én azt a rendelést, Pirike, de múltkor is azzal jött nekem a Teszkó, hogy cukikat vagy sütitket vagy mi a francnyavalyákat használ. Na, mondom, ez kezdetnek jó lesz, rákoppantok, de már az összeset felvásárolhatták, mert nem volt ott semmi. Se isler, se francia krémes, de még egy fonott kalács se!

Piri már nem tudta, hogy sírjon vagy nevéssen. Végül annyit mondott:

– Csak mondd, hogy mi kell, majd én beteszem a kosárba.

– Milyen kosárba? – kérdezett vissza mama. – Ugye nem akarsz nekem bemenni a Teszkóba, ebben a helyzetben?

– Nem, mama. Ez egy olyan virtuális kosár. Benne van a telefonban.

– Na ne szédítsél engem az almás hókuszpókuszoddal.

– Diktáld, hogy mi kell, és a futárszolgálat majd kiszállítja neked – próbálta megnyugtatni Piri, de nem járt sok sikerrel.

– Még csak az hiányzik! Be nem engedek én senki vadidegent, az hótziher! – tiltakozott mama.

– Ne parázz már! A vírushelyzet miatt csak leteszik a cuccokat az ajtó elé. Igény szerint még le is fűjják távozás előtt.

Mama nem akart hinni a fülének.

– Micsoda ötlet a lábtörlőre tenni a friss, foszlós kalácsot?! Aztán meg lefűjni valami méreggel... Pfuji!

– Szóval kalács kell? Végre valami! – Piri fellélegzett, és nyomkodni kezdte a telefonját. – Figyelj: van itt helyben sültött kakaós, előre csomagolt saját márkás, de az XXL-es gluténmentes kiszerek most leárazva alig drágább. Melyik legyen?

Mama a fejét rázta, és belekortyolt a borába.

– Kalácsmentes glutén nincs? Ne cifrázzuk, Pirike. Jó lesz nekünk egy hagyományos, fonott.

– Oké, kosárba tettem – motyogta Piri, de közben azt gondolta: „Mi az, hogy nekünk? Ugye nem akarja, hogy már megint átmenjek hozzá? Kábé három hete is voltam!”

Mama közben kezdett ráérezni az online shoppingolásra, már mondta is a következő tételt:

– Meg aztán egy üveg vörösbor is jól jönne. Valami akciós, édes. Koccintani.

Piri a fejét fogta. „Aha. Jó, hogy nem tablettát kér.” De csak annyit szólt:

– Na, találtam egy olcsó bikavért, rendben?

– Persze, Pirikém. És akkor együtt jössz majd ezzel a futárral?

– Nem, mama, még mindig nem érted. De várjál! Ennyi? Nem is kérsz mást? – kérdezte meglepetten Piri.

Mama csak legyintett.

– Túléltem egy világháborút és ötvenhatot, drágám. A véremben van a készletfelhalmozás. A Teszkóban nincs annyi Piroska szörp, lönchús meg halkonzerv, mint nálam, az hótziher! Csak megkívántam a kalácsot. Na, majd kenek neked jó vastagon a szilvalekvárból, ahogy szereted.

Pirinek már a szilvalekvár gondolatára is megsajdult a foga. Mama ugyanis mindig több éven át aszalta a frissen még fincsi lekvárokat, addig, amíg azok kőkeményre nem szikkadtak a spájzban. Mély levegőt vett, és még egyszer nekifutott:

– Figyelj, mama!

– Figyelek. Mást se csinállok, csak figyelek.

– Direkt azért kérek házhoz szállítást, hogy ne fertőzzük egymást, tudod? Én most nem megyek hozzád.

– Nem?

– Nem.

Mama erre elhallgatott. Piri már kezdte azt hinni, hogy lefagyott a Skype. De akkor még hallotta, ahogy a nagymamája lassan annyit mond:

– Hát akkor egyedül ünnepelek.

Azzal kinyomta a telefont.

Piri nem értette, mit akarhat Mama annyira megünnepelni. A születésnapját pont egy hónappal ezelőtt ünnepelték. „Ennyire szenilis már az öreglány? – gondolta. – Na mind-egy, lássuk azt a rendelést.”

Még egyszer átfutotta a kosár tartalmát:

1 db fonott kalács, 500 gr, 1 db Egri Bikavér, 12%, 750 ml.

Megadta a szállítási címet is, előre fizetett, majd leokézta a megrendelést.

És abban a minutumban, amikor Piri útjára indította a csomagot a nagy, sűrű, pesti panelrengeteg felé, felütötte a fejét a világháló vérszomjas pókja, az örökké farkaséhes Vírus.

Darálni kezdte a hivatalos szöveget, de közben már mamánál járt az esze:

– Köszönjük megrendelését – búgta Piri fülébe, majd magában hozzátette: „És egy újabb potenciális nyolcvan pluszos áldozat lakcímének megadását.” – A Tesco házhozszállítási szolgáltatása megkezdte a koronavírussal fertőzött csomag feldolgozását. A kézbesítést egy órán belül tudjuk teljesíteni.

– Egy óra? – motyogta Piri. – Na, ezt megírom mamának üziben. Fel nem hívom még egyszer!

A Vírus végre nyeregben érezte magát, és egy online hirdetéssel próbálta felhívni magára Piri figyelmét, amelyen ez állt: „Virágot az anyáknak!”

– De rühellem a felugró ablakokat! – fintorgott Piri, és próbálta bezárni a reklámot, de a Vírus nem hagyta magát, újabb ajánlattal próbálkozott:

– Tekintse meg nagy anyák napi akciós művirágkínálatunkat!

Piri a fogát csikorgatta.

– Záródj már be, te...

A Vírus erre új csengőhangot telepített a telóra, ami ezt ismételtette idegesítő hangon: „ANYÁK NAPJA, ANYÁK NAPJA!”

Ez végre hatott. Pirinek hirtelen összeállt a kép. „Tényleg, ma van anyák napja! – futott át az agyán. – Anyunak dobtam is reggel üzit. Hát ezért akart úgy koccintani a mama! Muszáj lesz mégis átugranom hozzá. Kábé a futárral egyszerre oda tudok érni.”

Miközben felkapta a bőrdzsekijét, a Vírus virtuális tenyerét dörzsölgetve mustrálta Pirit, és tökéletes gazdatestnek találta. „És a virág? – gondolta vigyorogva. – Illem is van a világon!” Azzal újra felvillantotta a mobilon a hirdetést.

A lány erre észbe kapott.

– Ne már! A virág! Azt mégse a Teszkóból kéne rendelni.

A Vírusnak se kellett több. Már is az utcán termett, és botcsinálta virágárusként óbégatva kínálta a portékáját:

– Reklámáron a friss anyák napi virág, ajándék lufival!

Piri kinézett az ablakon, és fellélegzett. Csak azt furcsállta, hogy a fickót még sose látta a környéken, pedig az utóbbi hónapokban a telója mellett folyton az utcát bámulta, és az

összes postást meg pizzásfiút már messziről felismerte.

– Hé, várjon! – kiáltotta, de a Vírus egy kicsit kérette magát. Úgy tett, mintha nem hallaná Pirit, csak mondta tovább a magáét:

- Utolsó csokor, aki kapja, marja.
- Nekem kell az a csokor! – folytatta Piri még hangosabban. Erre a Vírus nagy kegyesen felpillantott rá, majd keneteljes hangon így szólt:
- Jöjjön, drága, ha siet, megvárom, csokolom a kezit!
- Rögtön jövök, de ugye biztos nem adja el addig?
- Biztos, biztos – hagyta rá a Vírus, majd magában hozzátette: „Biztos a halál.”

Piri a lépcsőházban rohanva a szájára biggyesztette a piros szájmaszkot, kezére húzta a gumikesztyűt, és egy perccel később kifulladásra állt meg a virágáros előtt. A Vírus egyik kezében a fonnyadt virágcsokrot szorongatta, a másikban meg egy jókora héliumos lufit „MUTER’Z DEY”-felirattal. A látszat kedvéért még egy szakadt maszkot is a szájára biggyesztett.

– Csakhogy megjött, naccsád! – kurjantotta. – Má’ azt hittem, rajtam ragad ez a szépséges csokréta.

- Bocsanat, siettem, ahogy tudtam – szabadkozott Piri. – Mennyi lesz?
- Ócsóér’ adom, ezerhétszáz, és a föliratos lufit csak magácskának egy ezresért megszámítom.

Piri a tárcájában matatott, és bosszúsán így szólt.

- Csak tízesem van. Nem gond?
- Nem baj az, drága, akad nálam apró dögivel.

Piri elővette a pénzt, és lábujjhegyen ágaskodva a Vírus felé nyújtotta, hogy még véletlenül se érjen hozzá. Ő azonban tett egy lépést feléje, mire Piri hátrálni kezdett. Így keringöztek egy darabig a macsakaköves belvárosi utcán. Aztán a Vírus végre elvette a tízezt, és egy ordas nagyot tüsszentett. Trombitálva belefújta az orrát a szájmaszkba, majd lehámozta magáról, belegyűrte a hasitasijába, és matatni kezdett benne a visszajáróért. Piri közben a dzsekije zsebéből ösztönösen előkapta a fertőtlenítőspray-t, majd a Vírusra szegezte, mintha egy pisztoly lenne.

– Tudja, mit? – mondta remegő hangon. – Tartsa csak meg a visszajárót, rendben?

A Vírus a fejét csóválta.

– Ne sértsen meg! Tisztességes seftelő vagyok én, kérem szépen! Egy kis borraivaló, az rendbe’ van, valamiből nekem is élni kell, ugye, de ezt itten tartsa csak meg – hadarta, és Piri felé nyújtott hatezer lehecizott forintot.

Piri ösztönből lefújta a Vírus kezében tartott pénzt, ő meg felordított, mint a patás ördög a szenteltvíztől, és mindent elhajított. A héliumos lufi a levegőbe emelkedett, de Piri még épp időben elkapta, majd azt is rögtön lefújta.

– Ne közelítsen! – tette hozzá a biztonság kedvéért.

A Vírus tartotta is a tisztas távolságot.

– Jól van már, naccsád! Nem kell úgy begőzölni, csokolom a kezit!

– Még csak az hiányzik.

– Pontosan. Aztán kinek lesz a csokréta? A kedves mamának?

– Ha annyira tudni akarja, igen, a kedves mamának viszem. De azért remélem, nem akar elkísérni.

Piri sarkon fordult, azzal útnak indult a panelrengeteg felé. A Vírus sóvárogva nézett

utána.

– Dehogynem – motyogta. – Az utolsó utadra is elkísérlek majd a temetőben, te bo-szorkány!

Mama közben kedvetlenül gubbasztott az ágyában. A hallókészülékét kikapcsolta, így hát Piri hiába dörömbölt a bejárati ajtón.

– Mama! Mama! – kiáltozott. – Én vagyok az, Piri! Engedj be, légy szíves, semmi kedvem ebben a dzsuvás lépcsőházban ácsorogni, hallo-d? Már megint a füleden ülsz?

Ekkor szerencsére eszébe jutott, hogy a táskája első zsebében mindig ott lapul mama kulcsa. Matatott vele egy darabig az áporodott félhomályban, végül nagy nehezen csak kinyitotta az ajtót. Bátorosan belépett a szobába, kezében a virággal meg a lufival, és szánakozva nézte a nagymamáját, aki úgy feküdt ott előtte, mint egy repedezett porcelánbaba.

A Vírus persze láthatatlanul egész úton ott ólálkodott mögötte. Ő is besurrant a lakásba, és módszeresen mindent összefogdosott. A kilincsekkel kezdte, aztán jöttek a bútorok, a falak, sőt még a szőnyegen is kéjesen meghempergőzött.

Mama ezalatt megvető tekintettel végigmérté az unokáját, majd éktelen sípolás közepette visszakapcsolta a hallókészülékét.

– Szia, mamikám! – mondta neki Piri. – Percek óta az ajtó előtt dekkoltam. Minden oké?

– Mit keresel itt? – kérdezett vissza mama.

A Vírusnak tetszett ez a hangnem. „Milyen morcos a vénasszony!” – gondolta, és lassan az egész szobát módszeresen összefertőzte.

Piri szépen vízbe tette a virágot, a lufit meg egy székhez kötözte, aztán folytatta a mondókáját:

– Figyu, mindjárt itt a kalács és a bor. Koccintunk, aztán uzsizunk egyet, jó? Addig is mozogj egy kicsit, nem fekhatsz itt egész nap!

„Igazit beszél, fekszel majd eleget... a föld alatt” – örvendezett magában a Vírus, miközben mama ágya szélére ült, hogy a paplant is megfertőzze.

Pirinek ekkor felcsillant a szeme.

– Van egy ötletem! – kiáltotta. – Mi lenne, ha játszanánk? Mint kiskoromban, emlékszel?

– Persze. Emlékszem – felelte mama, azzal újra matatni kezdett a hallókészülékével.

– Miért akarod kikapcsolni a kütyüdet?

– Hogy ne kelljen tovább hallgatnom a hízelgésedet.

– De mama, most mit forgatod úgy a szemed?

– Látni se bírlak, érted?

Piri erre csiklandozni kezdte mama oldalát. Ez végre hatott.

– Nem ér csikizni! – vihogott teli szájjal.

– Na, mama, most miért olyan nagy a szád?

– Hogy jobban elkaphassalak! – kiáltott fel mama. Váratlan lendülettel kiugrott az ágyból, és bicegve üldözőbe vette Pirit. Mialatt kuncogva kergetőztek, a Vírus belevetette magát a paplan közepébe.

Ebben a pillanatban csöngettek. Mama kifáradva lerogyott az ágyra, Piri pedig a Vírus-sal a háta mögött rohant ajtót nyitni.

– Végre itt a túlélőcsomag – kiáltotta Piri.

A Vírus erre elhúzta virtuális száját.

– Ne túlozzunk! Még hogy túlélő...

Piri kitérte az ajtót, és megtorpant a földre tett papírdoboz láttán. Ösztönösen előkapta a sprayt, de mama és a Vírus egyszerre ripakodott rá:

– Le ne fújd!

– De hát a vírus! – szabadkozott Piri.

– A vírus már hívatlanul beállított hozzánk a virággal meg a lufival – jelentette ki mama.

– Az nem lehet, én annyira vigyáztam!

– Sajnos nem eléggé.

– Ezt meg honnan veszed? – kérdezte hitetlenkedve Piri.

– Érzem a csontjaimban – felelte mama. – Na, mit ácsorogsz ott? Hozd már be, mielőtt a szembeszomszéd lecsap rá!

– Majd inkább én csapok le a szembeszomszédra – vigyorodott el a Vírus.

Piri szó nélkül behozta a csomagot, letette az asztalra, és bontani kezdi a bort. Mama szórakozottan kezébe vette a lufit.

– Meg persze ne is adjuk tovább a Vadász Pistának.

– Kinek?

– Tudod, a szomszéd bácsinak. Morgó vén medve, de azért megkímélném ettől. Ez a dög vírus szöröstül-bőröstül felfalt minket. De könnyen lehet, hogy a torkán akadunk.

Piri töltött két pohár bort, és közben így szólt:

– Mindig is irigyeltem az optimizmusodat, mama, bár speciel pont neked elég rosszak az esélyeid. Mondjuk, a megérzéseid helyett inkább hinnék egy gyorstesztnek.

– Jól van, drágám – bólintott mama. – Ha már eleget mulatoztunk, kihívhatjuk őket. Figyelem ám a híreket, tudom, hogy szörnyű étvágya van ennek a kákabelű kiscigányoknak.

– Hé, vigyázz a szádra! – morogta a Vírus.

– De olvastam 104 éves háborús veterán túlélőről is – folytatta mama. – Szóval, tudod, a remény hal meg utoljára.

– Hát akkor... a túlélőkre! – mondta Piri mosolyogva.

– A túlélőkre!

Koccintottak. Ittak.

A Vírus kezdett ideges lenni. Bekebelezte őket, ahogy kell, erre ők nekiállnak poharazgatni? Tűrhetetlen!

– Hú de pocsek ez a lötyty! – fintorgott Piri.

– Te vetted – nézett rá Mama.

– De te kérted.

– Fojtsuk le gyorsan egy kis lekváros kaláccsal!

Piri erre összereszt, majd komolyan a nagymamájára pillantott.

– Tartozom egy vallomással, mama – mondta.

– Ki vele!

– Sose rajongtam a szilvalekvárodért. Vagyis a frisset szeretem, de te addig spájzolod az összeset, amíg teljesen kiszikkadnak, és kőkemények lesznek.

– Pont ilyen lekvárt csinálok belőletek! – vihorászott a Vírus.

– Sajnálom, hogy csak most mondod. Igazság szerint én is jobb szeretem a frisset, de még a nagymamám így tanította, én meg ragaszkodtam a hagyományhoz.

Piri megkönnyebbülten fellélegzett.

– Hagyjuk akkor a lekvárt. Mi lenne, ha kibontanánk egy halkonzervet?

– És mivel együk? Kaláccsal? – csodálkozott mama.

– Miért is ne?

A Vírus undorodva nézett rájuk.

– Pfuj, ez gusztustalan! Rosszul vagyok a halszagtól.

Mamának viszont megtetszett az ötlet. A kamrájához csoszogott, és matatni kezdett a polcon.

– Tölthetek még egy pohárával? – kérdezte tőle Piri.

– Jobb ötletem van – csillant fel mama szeme. – Mit szólnál a mesterlövész célzóvizéhez?

Erre kihozott egy tonhalkonzervet meg egy bontatlan Jägermeistert.

Piri elnevette magát.

– Hoppácska! Dugi Jäger?

– Különleges alkalomra tartogattam – mondta nagy komolyan mama. – Ezzel a védőtallal lazán le vadászunk majd a bűdös vírusordast!

– Kész. Feladom! – dünyögte nyúzottan a Vírus.

Mama kitöltött két pohárával a Jägerből, majd így szólt.

– Pirikém! Ugye itt maradsz velem?

Az unokája átkarolta a vállát.

– Van más választásom?

Koccintottak. Ittak. Mesésen érezték magukat.

A Vírus a fogát csikorgatta.

– Milyen megható! Na, majd én megmutatom nektek!

De nem tudott mit tenni, nem volt már hatalma felettük.

Az egész panelrengeteget betöltötte Piri és mama éneke:

*Nem félünk a vírustól,
akkor sem, ha pozitív a teszt.
Tudjuk jól, hogy gyilkos kór,
de rosszkedvünk csak azért se lesz!*

*Otthoni sötétség, legyőz majd a napfény.
Csak mese az egész nagy házikarantén.*

► KÁTAI LETTI

Boszorkánytánc

Luca-napi csujogató

Kerge róka zápfogából,
Vaklégyölő galócából
Készül már a jó leveske.
Ciroklovam, keverd össze!
Hej, Csika-rika-pej,
Csika-rika-pej!

Az egész nép csodájára:
Szálljunk a Hold kobakjára!
Onnan vissza vacsorázni,
Nincs időnk egy szemhunyásnyi.
Hej, Csika-rika-pej,
Csika-rika-pej!

Eltángálom az ördögöt,
Le ne tojja az örömet.
Vörös bőrét lobogónak
Eladom egy marslakónak.
Hej, Csika-rika-pej,
Csika-rika-pej!

Kilenc macskám oly fekete,
Mint a szerecsen feneke.
Kócos hajam, ha lóbálom,
Éjszaka lesz hosszú távon.
Hej, Csika-rika-pej,
Csika-rika-pej!

Ki ne mosd a bugyogódat,
Gyúrjál inkább hógolyókat.
Luca napján nincsen munka,
Forralt bort a poharunkba!
Hej, Csika-rika-pej,
Csika-rika-pej!

Ne ma süsd meg a kenyeret,
Mert szőrös lesz a tenyered.
Ki ne tisztítsd a szobádat,
Pókot fújok bele, százat!
Hej, Csika-rika-pej,
Csika-rika-pej!

Hogyha ma fonsz frizurákat,
Haja hullik minden lánynak.
A fazekat kölcsön ne add,
Balszerencse beleragad.
Hej, Csika-rika-pej,
Csika-rika-pej!

Ha kihajt a Luca-búza,
Kalács kerül asztalunkra,
Malaca lesz mindenkinek:
Fél cipőért egyet fizet.
Hej, Csika-rika-pej,
Csika-rika-pej!

Faragd ki a Luca-tököt,
Világítsd, ha megjövök,
És ha mégsem ijedek meg,
Akkor bizony kinevetlek:
Nyikhaj rika-rej,
Ha-ha ha-ha-pej!

Nyusziboksz

Hol voltak és hol meg nem: Szinus plusz Koszinusz.
'*Tuti meccsnek indul!*' – hirdeti a trolibusz
oldalán a reklám –
Nézd meg akár onláj.
Ma este nyolckor
két nyuszi bokszol:
sajdul a tompor,
billeg a fogsor.'

Megsúgom most halkan: egyikük se géniusz.
Nade triceps, biceps – ott van ám a spiritusz!
Felszakad a felhám,

lesd, ahogyan flegmán
Koszinusz klopfol,
majd Szinusz tombol.
Előbbi morzsol,
utóbbi horzsol.

Talán nem jól sejtette Miszter Kopernikusz:
nem a Nap a központ, hanem ez a portikusz,
hol a nagy világszám,
finomság hiányán
maga a horror.
Pipa a szponzor,
szitkokat morzsol:
'Ne kíméld! Harcolj!'

Semelyik sem nyer ma, se Szinusz, se Koszinusz.
Így mindkettő vesztes? Nincsen erre papirusz.
Csorba foggal mélán
évődnek e tréfán:
Ez nem etikusz!
Nem heroikus!
Tragikomikus!
Bürokratikus!

Kíváncsi a néző, akad-e még bennük szusz.
Mire megy a ki- és összegubanc nyúlbaszusz?
A két díszes példány
töri egymást téglán:
Coda habitusz!
Kell fogtechnikusz!
Kisz kozmetikus!
Ész egy optikus!

Medvedal

Ha a tél közelít,
Brumm-cacca,
Ne szöszölj, igyekezz
Barlangba!

Puha ott, meleg ott,
Rád várjon
Mohaszín heverőn
Mély álom.

De előbb, macitánc:
Egy-két-hár',
Muzsikál az egész
Ételbár.

Feketébb a kökény
Sem lesz már,
Füge és mogyoró
Téged vár.

Ha a tél közelít,
Brumm-cacca,
Vacsorálj datolyát
Cuppantva.

Zamatos csemegét
Spázzolj be!
Mosolyogjon elég
Vadkörte.

De ne játssz, zabagép,
Bocs, pajtást,
Denevért is adj
Pár hajtást.

S ha a nagy lazulás
Átformáz,
A kilód marad úgy:
Háromszáz.

Rén zen

Zenvári Idill Irén meditációja

Bamba képpel majszol, sminkjén
Nem torzít mostanság migrén.
Lebámul egy hókupacra,
S a Lét ős titkát kutatja.
Van hozzá joga, szuverén –
Tudja, lényeg a szuterén:

Valahol mélyen, legbelül,
Mindaz mi egyszer felderül.

Mert fennhagyva tömött kamrát,
Fermentált pár silány karmát.
Mától nem mulat kabarén,
kérődzik hát szent lóherén.

Révült szemmel, csak úgy pőrén
Állogál és ni, arcbőréen
Is pírlik a Most hatalma.
Nagy láma volt már nagyanyja,
Őröla bögtek nyenyerén
Az ódák, hiszen tenyerén

Hordta a sors. Ezer refrén
Zúgta: élt csak lótuszcefrén.
– Irén, ha meg nem sérteném –
s ha kényelmetlen, értem én,
de vár a szán, s a Mikulás...
– Előbb a lelki tisztulás!

GAJDÓ ÁGNES ◀

Izgalmas, informatív, igényes

Mit nem adnék, ha lenne egy platánfa az udvarunkon, és néhány varázslatos kézmozdulattal átjuthatnék egy másik világba, a régmúltba, hogy megismerjem az akkori viszonyokat, netán újraéljem a több évtizeddel ezelőtt történeteket. Szívesen találkoznék, mondjuk, a *Jézusfaragó ember* előadásán nagymamámmal, aki akkor épp a Miklós családnál szolgált Pesten, és gyalog ment a színházba, hogy még a villamospénzt is megspórolja. Efféle regényes történetek a valóságban nem adódnak, és sajnos nálunk már a vénséges diófa sem ad árnyat, pár éve száradásnak indult, és ki kellett vágatni. Pedig olyan jó volt a hűvösben ülve eltöprengeni, vajon mi mindent látott, mi mindent élt át. Mert a fák – hiszem – érzékenyek, és igencsak együtt éreznek, együtt élnek az emberekkel...

Az *Abszolút törti* sorozat kiindulópontját Mészöly Ágnes találta ki. Az ő ötlete volt az öreg platán meg Bori néni, aki titkos járatokon járkal vissza a múltba, és onnan szerzi be a gimnáziumi büfé különleges kínálatát.

A Pagony Kiadónál megjelenő sorozat a magyar történelem népszerűsítését tűzte ki célul. Mátyás korába utazhattunk vissza *A királyné violája* című regényben (ez a sorozat első, Mészöly Ágnes alkotta kötete), majd *Az ellenállók vezére* következett Weber Anikótól, aki a kiegyezést megelőző időszakot mutatta be igen érzékletesen. Mindegyik kötetben más-más diákcsoport kerül a középpontba. A Vitéz János Gimnázium udvarán álló fa sok gyereket vonz, elsősorban azokat, akik elég éles szeműek, és felfedezik a fa, no meg persze Tempi Bori rejtélyét. A büfé néni kínálatában minden étel mintha valami titkos történelmi utalás lenne, ráadásul a kedves idős hölgy minden eledel mellé tud valami érdekes, történelmi tárgyú történettel szolgálni. Kapható nála Fügés Mátyás, Nomád Burger, Deák-kuglóf, Légiós Öröme, Babits bánatűzője, Kosztolányi Kedvence Kugler vagy épp József Attila álma. Igazán lenyűgöző kínálat, s ha szabadjára engedjük irodalmi múltunkat pásztázó fantáziánkat, nem csalódunk. A büfé és annak rokonszenves, karakán tulajdonosa remek kiindulópont egy időutazós történelmi regényhez.

Pagony Kiadó, Budapest, 2022

Az eddig megjelent kötetek alapján csakis valami igazán egyedire, valami igazán különlegesre számítottam, és Zágoni Balázs regényét olvasva nem is csalódtam. Külön kiemelném, hogy a szerző ezt a regényét Balogh Gyöngyi (1950–2021) filmtörténész emlékének ajánlotta, aki *A tolonc* és *Az utolsó éjszaka* című filmeket azonosította, és a kolozsvári némafilmgyártás történetének kutatásában elvülhetetlen érdemeket szerzett. A Tóth Ede népszínműve alapján írt *A toloncot* 1915 februárjában mutatták be, Berky Lili és Jászai Mari főszereplésével. A némafilmben Várkonyi Mihály is szerepelt, aki később Victor Varconi néven Hollywoodban is elismert színész lett. A különleges körülmények között megmentett filmet digitálisan felújították, és 2014 őszén mutatták be a nagyközönségnek.

A *Szamos-parti Hollywood* című regény remekül illeszkedik a sorozat korábbi kötetei közé. Izgalmas, informatív, igényes. Olyan korszakba kalauzolja az olvasót, ami sokaknak ismeretlen: 1914-ben és kis ideig 1916-ban játszódik (a gyerekek tanúi lesznek a királykoronázásnak). Az első világháború előtti, szinte idilli világban találják magukat hőseink, méghozzá nem akárhol: Kolozsvárott. Egy iskolai házi feladat sarkallja őket arra, hogy kilesve a büfés néni titkát, visszautazzanak a múltba, és kiderítsék, vajon az Oscar-díjas Michael Curtis tényleg azonos-e Kertész Mihállyal... A diákok, Karola, Bende és Fejő, azaz Ferenc József a 20. század elejére „repülnek” vissza, hogy a házi feladatként kapott dolgozathoz anyagot gyűjtsenek. A téma a kolozsvári némafilmgyár működése és Kertész Mihály ottani munkássága.

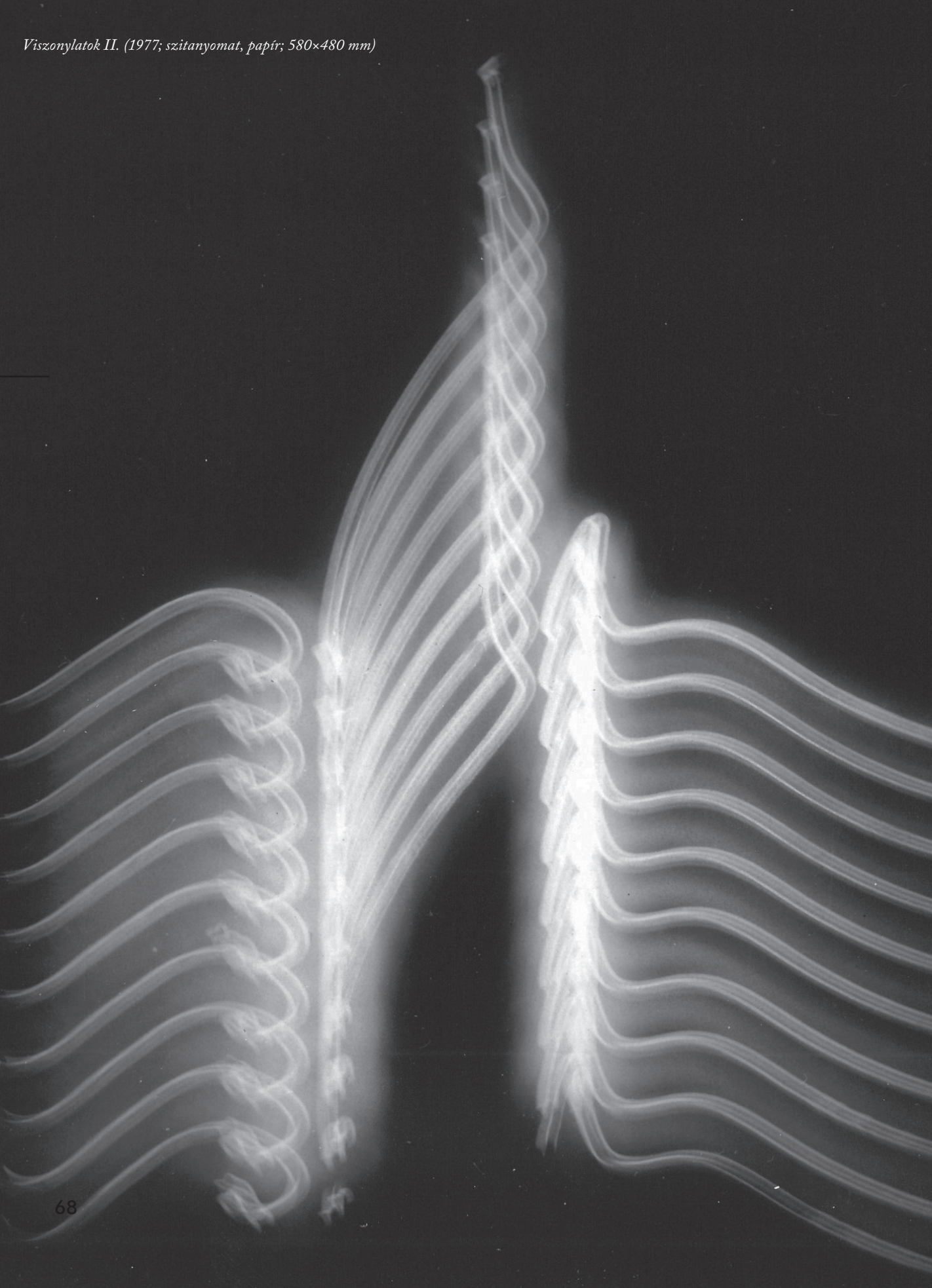
A szerző remekül ábrázolja a trianoni döntés előtti helyzetet, pontos és lényeglátó leírásokat olvashatunk a korszakról. Szóba kerül a nemzetiségi kérdés is, ami az érme másik oldalát mutatja: hogyan éli monarchiabeli életét a román kisebbség... A szereplők nem is sejtik, mi vár rájuk, hogyan alakul a történelem. Érdekesség, hogy Karola nagyszülei Kolozsváron születtek, így számára minden más hangsúlyt kapott, amikor látta az ott készült filmfelvételt, vagy amikor eszébe jutott, hogy ükapja tizenkét évesen már rikkancsként és postai segédkézbesítőként kereste a kenyerét, és egy szegény családnál lakott, ahol szalmazsákon aludt, és ahonnan rendszeresen hazaküldte a keresete felét a szüleinek. Amikor mindezzel szembesül, nehezen állja meg, hogy ne beszéljen róla.

A kötet értenyeihez tartozik, hogy benne számos korabeli figurát üdvözölhetünk. Ilyen például a sokoldalú, becsületes és a saját vagyonát is a színházra áldozó Janovics Jenő, akinek Trianon utáni ténykedéséről ma azt olvashatjuk egy lexikonszócikkben: „Műsorpolitikája miatt sokat támadták: a magyar nacionalisták a román darabok műsorra tűzése miatt léptek fel ellene, a román nacionalisták a magyar kultúra szervezésében játszott szerepét kifogásolták, a konzervatív polgárok a munkásoknak rendezett darabokat vetették a szemére.” Közelebb kerülhetünk a némiképp pökhendi Kertész Mihály rendezői stílusához, és megismerhetjük Szentgyörgyi művész urat, aki a keresztségben az István nevet kapta, s aki *A toloncban* a tolvaj Mravcsák szerepét játszotta. De nem kevésbé rokonszenves gróf losonci Bánffy Miklós országgyűlési képviselő alakja sem, aki a Nemzeti Színház és a Magyar Királyi Operaház intendánsa volt, s akit amúgy a mai lexikonok igazi polihisztorként tartanak számon ugyanis íróként, grafikusként, díszlet- és kosztümtervezőként, rendezőként is tevékenykedett, ráadásul politikus és külügyminiszter is volt. Ő igazán barátságosan fogadja a messze földről érkezett ifjakat, és igyekszik nekik mindent bemutatni, még a kettősségeket, például az arisztokrácián belüli nézetkülönbségeket is – ugyanis, mint az éremnek, mindennek két oldala van. Ki így látja, ki meg amúgy.

A kötetben remek arányban szerepel a magánéleti és a közéleti szál. A korabeli szereplők és a jövőből odacsöppent fiatalok megtalálják a közös hangot. Ráadásul az egyik fiú,

Fejő még forgathat is a filmfelvételen, amikor Kertész tudálékossága miatt Fekete László operatőr ott hagyja a társaságot. A magát grófkisasszonynak kiadó Karolának pedig szerenáddal udvarol egy helyi báró, amit a szerelmes Bende nem néz jó szemmel, s a vége majdnem csak vére menő párbaj lesz. Minthogy nem szabad beleavatkozniuk az akkori történetekbe, nehogy fölbolygassák a jövőt, a gyerekek sokszor nehéz döntésre kényszerülnek. De érett és komoly ifjakként mindent jól megoldanak, olykor csak csodálkozunk, hiszen mi magunk talán másként cselekedtünk volna. Különösen tetszett, amikor Karola és Fejő meggyőzte Jászai Marit, hogy ne utazzon el Szovátára, ne hagyja ott idő előtt a forgatást, legalább azt várja meg, hogy visszanézhesse magát a felvételeken. Akkoriban ez igen nyomós érv lehetett, hiszen melyik színész ne szeretne volna látni, hogyan alakít egy-egy szerepet. Még ha annak idején kételkedtek is a kinematográfia fennmaradásában, már-már halhatatlanságában. Vagy jól és jót cselekedett Fejő is, amikor *A tolonc* felvételeinek megszerzéséért magánakcióba kezdett, nehogy a történelem kereke kizökkenjen...

A regény számos hasznos információt rejt, amit észrevétlenül elsajátíthat az ifjabb vagy idősebb olvasó, és így a történelmi kalandozás (vagy rendhagyó történelemóra) semmi képp sem lesz hiábavaló. (Érthetetlen elírás, hogy a kötet hátlapján lévő idővonalon a trianoni békeszerződésnél az 1921-es évszám szerepel...) A korszak is különleges, a szereplők és a történet sem lebecsülendő. Sokan talán nem nyerik el rokonszenvűnként (mint például a mókásan „szelypítő” Gazsi báró), mások pedig igazán a szívükhöz nőnek – nekik igenis szorítunk, hogy jól alakuljon a sorsuk. Mindez persze nem ennyire egyszerű. Az *Abszolút törti* sorozat eddigi köteteiből már tudjuk, hogy bár adottak a lehetőségek, de a ténylegesen megtörtént eseményeken nem lehet változtatni. A fikció, egy esetleges másfajta múlt esélye elringathatja képzeletünket, de a vége mindig a tényszerű valóság. Ez történt, így történt. Nem másképp. A „mi lett volna, ha” kérdéseknek nincs sok értelmük. Vagyis de. Ha egy irodalmi alkotásról beszélünk. Az *Abszolút törti* sorozat szerzői ugyanis igenis jó szívvel gondolkodhatnak el azon, mi lett volna, ha...

Békés megye zsidó öröksége és emlékhelyei

A békéscsabai zsidó hitközség– napjainkra Békés megye egyetlen szervezett zsidó közössége – mintegy két évtizede a Széchenyi ligetben felépült zsinagógában tartja meg ünnepeit és emléknapjait. A zsinagóga a megye egyik legrégebbi zsidó temetője mellett található. A hitéleti és kegyeleti teret egy kilencven méter hosszú, három méter magas téglafal veszi körül, amelynek belső oldalán a város és a megye egykori ötven zsidó közössége mintegy ötezer meggyilkolt tagjának neve olvasható. Az emlékpark kapuja nyitva áll a látogatók, a város lakói és a világszerte szétszóródott csabaiak utódai előtt. A zsinagóga vendégekönyvében olvasható bejegyzések tanúsítják, hogy a túlélők leszármazottai rendszeresen visszalátogatnak Csabára, azért, hogy elmondják a kaddist, a legősibb gyászimát elődeik sírjánál, és egy kavicsot helyezzenek mártírhálált halt hozzátartozóik emléktáblájához, akiknek nem jutott sírhely, mert testüket az auschwitzi krematóriumokban égették el.

A vidéki zsidó temetőkben, amelyekben többnyire sok évtizede nem történt temetés, ugyancsak találkozhatunk sírokra helyezett kavicsokkal, újrafestett sírfeliratokkal. A zsidó vallás szerint a temetők és a sírhelyek megőrzése örök időkre, pontosabban a Messiás eljövételéig, minden elhunyt feltámadásáig szóló kötelezettség. Emiatt a temetők felszámolása tilos, és ez magyarázza azt is, hogy a hozzátartozók miért igyekeztek minden korszakban tartós sírjelet állítani szeretteik nyughelyére. A megye zsidó temetőiben eltemetett ősök több generációjának sírjai fontos vonatkoztatási pontot képviselnek az Európában, Ameriká-

ban, Izraelben és Ausztráliában felnőtt, illetve ott született, a magyar nyelvet többnyire nem vagy kevéssé beszélő utódok számára. Zsidó identitásuk, családjuk eredetének és múltjának hordozóiként és bizonyítékaiként tekintenek ezekre. A Békés megyei városok és falvak terei, épületei rajzolódnak ki a régi fényképek hátterében, az egykori családi házak révén megélednek a generációkon át megőrzött történetek. Az elpusztított közösségek után fennmaradt épületek és temetők egyben a települések történetének fontos értékei, emlékei. Megismerésük révén közös múltunkról kaphatunk teljesebb képet, megőrzésük révén jelenünket és jövőnket tehetjük gazdagabbá.

A legkorábbi zsidó közösséget a mai Békés megye területén Gyulaváriban hozták létre a XVIII. század végén. A vallási élet alapfeltételei közé tartozott a közös imádkozás, az oktatás és a szociális gondoskodás tereinek, valamint a temetőnek és a temetkezésről gondoskodó egyesületnek, a chevra kadisának (szent egylet) a megléte. Gyulaváriban a XIX. század elején felépült a zsinagóga, a közösség élére rabbi választottak. 1840 után, amikor országszerte engedélyezték a zsidóság szabad letelepedését, a vári zsidó község elnéptelenedett, intézményei nyom nélkül tűntek el, csak a temető néhány korai XIX. századi síremléke maradt fenn a gyulai temetőben. A század első felében alakult meg a csabai, battonyai, sarkadi és dévaványai hitközség is. A közösségek megerősödésével egymást követően épültek fel az egyre jelentősebb méretű imaházak, nagyobb községekben pedig a településkép szempontjából is meghatározó zsinagógák, lakó- és üzletházak.

A XIX–XX. század fordulója az országban és a megyében is a zsinagógaépítés virágkora volt. Ekkoriban épült fel a megye zsidó templomainak több mint fele, köztük a gyulai (1883), a tótkomlói és mezőberényi (1884), a szeghalmi (1889), az orosházi (1890), a békéscsabai neológ (1893), a békéscsabai ortodox (1894), a szarvasi ortodox (1895), a battonyai (1896), a békési (1909), a mezőkovácsházi (1912) zsinagóga, valamint kisebb közösségek imaházainak sokasága. Az asszimilációt és a modernizációt képviselő hitközségek (köztük a békéscsabai neológ, a gyulai, az orosházi, a szarvasi neológ) nagyszabású, kéttornyos, hagymakupolás zsinagógáinak főhomlokzatára héber és magyar nyelvű szentírási idézetek kerültek, a belső tér romantikus festései pedig a mintaadó Dohány utcai zsinagógát követték. A földszinten a reprezentatív kialakítású frigyszekrény előtt helyezték el a tóraolvasó emelvényt, a hölgyek pedig a karzaton foglalhattak helyet, ahonnan gyakran orgona és kórusének is szólt. Az ortodox irányzat zsinagógáinak homlokzat- és térkialakítása is a hagyományokhoz való ragaszkodást képviselte (ezek közé tartozott például a békéscsabai ortodox, a mezőkovácsházi, a szarvasi ortodox, a vésztői). A tóraolvasó emelvény ezekben a zsinagógai tér közepén állt, a női karzatot pedig rácsozat vagy függöny takarta el.

A zsinagógák mellett felépültek az elemi iskolák, néhány nagyobb közösségben a fiúk magasabb szintű vallási oktatását szolgáló jesívák, a rituális fürdők, a mikvék, valamint a hitközség funkcionáriusainak lakóházai is. A megye első zsidó iskolája Gyulaváriban működött, majd a hitközséggel együtt szűnt meg 1855-ben. Békéscsabán ugyanebben az évben nyílt meg a nyilvános iskola. Ezt követték a továbbiak megszerzte. Többségük a két világháború között a közösségek lélekszámának csökkenése és az állami elemi, valamint polgári iskolák létrehozása miatt elnéptelenedett és bezárt. Helyiségeik díszteremként, téli imateremként funkcionáltak a továbbiakban. Egészen a holokausztig működött a békéscsabai ortodox és neológ, az orosházi, a dévaványai és a körösladányi elemi iskola. Keveset tudunk az egykor jelentős Békés

megyei jesívákról. Az első intézményt az 1920-as években nyitotta meg Mezőkovácsházán a nagy tekintélyű Rubinstein Mátyás főrabbi. A tanházban naponta két alkalommal tartott előadást és hetente kétszer kihallgatást. A nagyszámú vidéki növendék miatt menzát is működtettek. Békéscsabán Tigermann Ignác, Szarvason Meisels Henrik szervezett jesívát, Sarkadon Grosz Manó főrabbi vezetésével működött az Ohel Slojme (Salamon sátra) nevű iskola. A növendékek munkaszolgálatra történő behívása és deportálása után 1944-ben a Békés megyei jesívák végleg megszűntek.

A közösséget szolgálták azok az egyesületek is, amelyek ugyan nem rendelkeztek székházzal, azonban rendezvényeik – jótékonyági bállok, ünnepségek, megemlékezések, gyűlések – révén szervesen bekapcsolódtak a hitközség és a települések életébe is. Első helyen említendő a chevra kadisák, amelyek jótékonykodással, betegápolással, temetkezéssel és a temető fenntartásával foglalkoztak, vezetőik a felekezet köztisztületben álló tagjai közül kerültek ki. Békés megyében az első ismert szent együletet 1804 körül alapították meg Sarkadon, ezt követte a békéscsabai 1817-ben. Emellett nagy népszerűségnek örvendtek a nőegyletek is, amelyek teret adtak a hitközség asszonyainak és leányaiknak a közösségi tevékenységben való részvételhez. A nőegyletek főképp a szegény gyermekek felruházásával, a világháború idején és azt követően a hadiözvegyek, hadiárvaik támogatásával, valamint a férjhez menés előtt álló lányok kelengyájének megvásárlásával foglalkoztak. Tagjai általában a jómódú családok asszonyai közül kerültek ki. A nőegyleti bállok a községek társadalmi és kulturális életének jeles eseményei voltak, amelyeken a zsidó és nem zsidó lakosság egyaránt részt vett. Kiemelendő, hogy a jelentős fővárosi bázisú Országos Magyar Izraelita Közművelődési Egyesület (OMIKE) egyik legaktívabb vidéki fiókszervezete az 1911-ben megalapított békéscsabai volt. Elnökéül a város köztisztületben álló orvosát, dr. Révész Fülöpöt, társelnökül pedig dr. Silberfeld Jakab főrabbit választották meg.

1941-ben 7102 izraelita vallású lakost írtak

össze Békés megye mai területén. A holokauszt során kétharmadukat gyilkolták meg, így a háború után a túlélők a korábbi virágzó közösségeknek csak töredékét tudták újrászervezni. Az 1949-es népszámlálás során 1911-en vallották magukat izraelita felekezetűnek, az utolsó népszámlálás szerint, 2011-ben pedig 74-en.

Ahogy hatalmas veszteség érte a zsidóságot lélekszámában, ugyancsak megdöbbentő az épített emlékek pusztulásának mértéke: számításaim szerint a holokausztig felekezeti közösségi funkciót betöltő épületek (többek között zsinagógák, imaházak, iskolaépületek, rituális fürdők, temetők, szertartási épületek) 66%-a pusztult el. A megmaradtak nagy része jelentős mértékben átalakítva áll, eredeti funkcióját csak néhány kivételes esetben jelzi emléktábla. Országos szinten ilyen jellegű kutatás nem készült, így összehasonlító adatok csak a zsinagógák vonatkozásában állnak rendelkezésre. 1944-ben 34 zsinagóga, imaház és imaterem működött a megye területén. Az 1940-es évek végétől az 1980-as évek második feléig ebből 26-ot bontottak le, tehát a teljes minta 76%-át. Gazda Anikó országos adatfelvételének köszönhetően tudjuk, hogy 1945-től 1987-ig a mai Magyarország zsinagógáinak, imaházainak és imaszobáinak 77%-a tűnt el, tehát az arányok egészen pontosan megegyeznek. Ezek között volt a megye akkori legrégebbi zsidó szakrális épülete, az 1848-ban épült dévaványai zsinagóga, amelyet a háború után az elsők között nyilvánítottak műemlékké, 1951-ben még bekerült Genthon István műemlékjegyzékébe, majd néhány évvel később engedélyezték a lebontását. Sajnos egyetlen fénykép sem maradt fenn róla. Általában elmondható, hogy a kisebb zsinagógáink többségéről nem sikerült fellelni egyetlen fényképet sem. A két megmaradt imaház épülete közül a magyarbánhegyesi korábbi rendeltetése ma teljesen felismerhetetlen, lakóházként funkcionál. A szinte eredeti állapotában fennmaradt és ezért különleges értéket képviselő medgyesyegyházit a közelmúltig a helyi református közösség használta, de azóta magánkézbe került. Helyi védelem alatt áll, megőrzése különösen fontos lenne.

A hat megmaradt zsinagógaépület közül a legnagyobbat, a békéscsabai neológ zsinagógát barbár érzéketlenséggel tették tönkre az 1960–70-es években. A tornyok lebontása után a felismerhetetlenségig átalakították, és áruházként használják. Az épületet takaró burkolat mögött azonban ott rejlenek a zsinagógai homlokzat díszai, így megvan rá a remény, hogy egyszer, megfelelő akarat, erőforrás és szakmai támogatás mellett, legalább külseje részben visszanyerheti eredeti képét. Az ortodox zsinagóga épületét felújították, belső terét teljesen átépítették, külső homlokzata nagy vonalakban, leegyszerűsítve őrzi építészeti jegyeit, jelenleg új funkcióra vár. A gyulai és füzesgyarmati zsinagógákat kívül-belül átépítették, iskolaként használják. Utóbbi eredeti mennyezetét utólag – az új funkcióhoz igazodva, takarékosági okokból – lejjebb helyezték. Ennek következtében a jelenlegi padlástérben, a később ráépített földem alatt fennmaradtak az egykori zsinagógabelső magas minőségű díszítő festéseinek fragmentumai – a maguk nemében egyedülálló rekvizitumok a megyében. A békési és az orosházi zsinagógák őrizték meg legjobban eredeti külső-belső arányaikat, előbbiben ma egy pálinkagyártó cég bemutatóterme, utóbbiban kulturális központ található. A felújítás minősége azonban messze elmarad a belső tér egykori színvonalától. Napjainkra mind a hat megmaradt zsinagógaépületen emléktábla örökíti meg eredeti funkciójukat – utolsóként, 2019-ben, városi kezdeményezésre a füzesgyarmati zsinagógánál került sor az emlékjel felavatására.

Az egykori iskolaépületek és más hitközségi ingatlanok többsége nyom nélkül tűnt el. Békéscsabán, Dévaványán és Orosházán áll még az egykori zsidó elemi iskola, Gyulán az egykori rabbiház, Medgyesegyházán a kántor és a sakter lakása, Békéscsabán pedig az Aggok Otthona. A felsoroltak közül egyedül a Tevan Rezső által tervezett, városképi szempontból is jelentős modern épület, a csabai Aggok Otthona falán találunk az eredeti funkciót jelző emléktáblát. Épp ezért különösen nagy öröm, hogy a gyulai rabbiház rekonstrukciójára és emlékházzá alakítására sor kerülhet. A nem

hitközségi vonatkozású, de ugyancsak az elpusztított Békés megyei zsidósághoz kötődő épületek közül méreteiben a legjelentősebb a békéscsabai Rosenthal család által épített hatemeletes malomépület, amely az Osztrák–Magyar Monarchia második legnagyobb vidéki malma volt. A II. világháború után a malom István Malom néven működött, államosították, a rendszerváltás után bezárták. 2019-ben az üresen álló épület kiégett, jelenlegi állapotában megmaradása is kérdéses. Kultúrtörténeti szempontból értékes épület-együttest alkot Okányban az okányi Schwarcz földbirtokos család részben átalakítva, de máig felismerhető formában álló két kastélya és egy nyári lakja. A család alapítója, Schwartz Ábrahám szatocsboltosként kezdte karrierjét, gyermekei a XIX. század végére Okány legnagyobb birtokosaivá váltak, mintagazdaságot alapítottak. Az 1910-es években a helyi lakosság 25%-a a Schwartz-majorokban élt, a település azonban napjainkban már nem tartja számon emléküket. Ugyancsak a családhoz köthető az évtizedek óta egyre romló állapotú, üresen álló „zsadány-fancsikapusztai Fried-kastély.

Az 1960-as évektől a tervszerű építkezéseknek Békéscsabán, Orosházán, Szarvason, Sarkadon és más településeken is áldozatul esett az akkoriban művészettörténeti szempontból értéktelennek tartott, eklektikus stílusú lakó- és üzletházak sokasága. Az alföldi mezővárosok jellegzetes, századfordulós hangulatú utcaképeivel, tereivel együtt építettöik – köztük a nagyrészt mártírhalált halt helyi zsidó polgárok – emléke is eltűnt. E téren különösen nagy az adósságunk, lemaradásunk. Megyénk városai és községei sok egykori helyi, illetve esetenként nemzetközileg is megbecsült személyiségről feledkeztek meg méltatlan módon. Hosszú lenne a névsor, de közülük is kiemelkedik Fedor Ágnes író, aki a holokauszt után az elsők között fogalmazta meg szépirodalmi formában a közelmúlt tragédiáját az 1947-ben megjelent, *Különös karnevál* című nagyregényében. Megrendítő őszinteséggel tárva fel azt a traumát, amit

szülőhelyének zsidósága nem a koncentrációs táborban, hanem az elhurcolás előtt, Orosházán élt át 1944 tavaszán. Tudta, hogy sokan, akik három évvel korábban elfordították a fejüket az utcán, részt vettek honfitársaik törvényesített kifosztásában, magukra ismernek majd a sorok között. Talán nem is annyira meglepő, hogy máig sincs emléktáblája a városban. Másodikként az idén januárban elhunyt, endrődi származású író, Fenákel Juditot szeretném kiemelni, akinek életműve jelentős mértékben kötődik szülőhelyéhez. Reméljük, hogy emlékét maradandó módon felkarolják Endrődön.

A valaha létezett zsidó közösségekhez kapcsolódó épített emlékek legnagyobb csoportját a temetők alkotják. Békés megye területén a holokauszt előtt 44 zsidó temetőt hoztak létre, ebből az elmúlt évtizedek során hatot számoltak fel. A többi – meglehetősen eltérő állapotban – fennmaradt. Közülük kettő élvez műemléki védelemmel: a békéscsabai neológ temető XIX. századi része, valamint a dévaványai temető egésze. A háborút követően a zsinagógák pusztulásával a temetők váltak a közösségi gyász és emlékezés terévé a holokauszt túlélői számára. Békés megyében a holokauszt előtt 25 hitközség működött, közülük 1945–46-ban hivatalosan 13 szerveződött újjá, de többségük rövidesen feloszlott. A túlélő maradéknak csak néhány helyen (Gyoma, Gyula, Endrőd, Mezőberény, Orosháza, Sarkad, Szarvas) volt ereje ahhoz, hogy több száz, illetve több ezer mártírjának nevét megörökítse.

A települések egy része a rendszerváltástól kezdődően, a mulasztást törlesztendő, a helyi zsidó mártírok nevét is felvéselte a II. világháborús emlékművekre. Sok esetben azonban erre azóta sem került sor. A holokauszt 50. és 60. évfordulójára, ugyancsak hiánypótló szándékkal, néhány olyan településen, amelyhez még jelentősebb számú túlélő kötődött és rendszeresen visszalátogatott, így Mezőkovácsházán, Orosházán, Tótkomlóson, Gyomán, az egykori gettók, Békéscsabán a gyűjtőtábor helyén, valamint a vasútállomáson avattak fel emlékjeleket. Az újak közé tartozik a battonyai emlékmű,

amelyet a főtéren állítottak, és az egykori battonyai járáshoz tartozó falvak mártírjainak nevét is felvésették rá.

Az emlékjelek új típusát képviselik a botlatókövek, amelyek az egyes áldozatoknak állítanak emléket. Megyénkben főképp a leszármazottak kezdeményezésére jelentek meg. Utoljára 2020 októberében, Békéscsabán dr. Révész Fülöp orvos, helytörténész és felesége, valamint dr. Révész Sándor orvos, kultúrászervező, a legendás Auróra Kör alapítója és felesége botlatókövének elhelyezésére került sor. Ezekkel együtt 12 ilyen típusú emlékjelet találunk a megyeszékhelyen, más békési településen botlatókő-állítás még nem történt. Ehhez hasonló kezdeményezés állt a mögött az emléktábla mögött, amelyet 2019-ben Békéscsaba főterén, egykori lakóházán állítottak egy négyéves korában meggyilkolt kisfiúnak, Neumann Gábornak, aki a Yad Vashem plakátjain keresztül a holokauszt gyermekáldozatainak arcaként vált világszerte ismertté.

Legnagyobb mulasztásunkat pótoltuk akkor, amikor 2016-ban, többéves előkészítő munka után a Békéscsabai Zsidó Hitközséggel felavattuk a neológ temetőt és zsinagógát övező emlékfalat. Békéscsabáról a holokauszt alatt 2600 embert hurcoltak el, közülük 1945-re 200 munkaszolgálatos és 182 deportált maradt életben, a korábbi közösség mintegy

14%-a. Az egyre fogyó, egyesült hitközség képtelen volt olyan volumenű emlékmű felépítésére, amelyre 2200 halottjának nevét fel tudta volna vésetni. Több mint hetven évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy felépülhessen az emlékfal, amelyre külön-külön, egy-egy gránittéglán, felvésethettük az összes békéscsabai és Békés megyei áldozat, 4977 személy nevét. Az emlékpark bejáratához a következőket íratuk: *„Ez a fal őrzi azoknak a Békés megyei gyermekeknek, nőknek és férfiaknak az emlékét, akiket a holokauszt idején elhurcoltak és meggyilkoltak azért, mert zsidónak születtek.”*

Az elmúlt másfél-két évtizedben szomorúan szembesültünk azzal, ahogy a megemlékezéseken megfogytak és mára lényegében eltűntek a túlélők. Többségük elhunyt, azok a kevesek, akik még élnek, már nem tudnak útra kelni. A résztvevők tehát ma már a leszármazottak, a második és harmadik generáció – akiknek többsége a fővárosban vagy külföldön él –, valamint az együtt érző helyi nemzsidó polgárok. A megemlékezések ennek megfelelően fokozatosan változnak, átalakulnak. A közös múltunkra való emlékezés felelőssége, valamint a békési zsidó közösségek után fennmaradt – még töredékesen is hatalmas – épített örökség megőrzése tehát ma már teljes egészében ránk hárul, és rajtunk múlik, hogy az utánunk jövőnek hogyan adjuk át.

► SÁFÁR GYULA

A békési zsidó ingatlanok tulajdonosváltásai 1944 után

Írásomban arra a kérdésre keresem a választ, hogy mi történt a zsidóság ingatlanjaival Békés településen 1944-ben, valamint a Békési Járásbíróság iratanyagában található telekkönyvek segítségével megkísérlem néhány példán keresztül bemutatni ezek tulajdonviszonyainak változását a II. világháború utáni évtizedekben. A zsidóság a 19. század első felében települt le Békésen. 1828-ban két zsidó családfőt írtak össze. 1840 körül megnyitották a zsidó temetőt. 1851-ben már 154 zsidó lakost számolt a település, ahova az első rabbi, Fonféder Mordecháj 1860 körül érkezett. 1861-ben két tanerős iskola létesült, 1865-ben felépült a hitközség első imaháza a korabeli Zsidó – a mai Ady – utcában. Az imaház felépülésével megkezdődött a zsidó hitéleti központ kialakulása a Zsidó utcában és környékén, közel a település központjához, az Élővíz-csatorna túloldalán. A zsinagóga mellett felépült az iskola és a rabbi lakása is. A békési hitközség az ortodox-neológ szakadás után a neológ irányzatot választotta. Számos egyesület is alakult, amelyek elsősorban jótékony célt szolgáltak. 1907-re annyira rossz állapotba került a zsinagóga, hogy a főszolgabíró bezáratta, az új épület 1909-ban épült fel a régi imaház mellett, az akkori Popovits Szilveszter, a mai Ady utcában.¹

A legnagyobb létszámot 1880-ban érte el a hitközség, ekkor 519 híve volt. Az első világháborút követő időszakban folyamatos csökkenés figyelhető meg, 1930-ban már csak 317 főt számolt. 1931-ben megszűnt az iskola, az Izraelita Nőegylet sem működött már az 1940-es évek elejétől. Ebben az időben a hitközség jelentősebb családjai orvosok, ügyvédek, valamint kereskedők közül kerültek ki. A módosabbak

közé számított a malomtulajdonos Kormos, a cipőkereskedő és rőfösüzlet-tulajdonos Pintér, valamint az ecetgyáros Blau család, de a legtöbb békési zsidó família szerényebb körülmények között élt. 1942-ben megkezdődött a férfiak behívása munkaszolgálatra, több család beköltözött Békéscsabára, illetve sokan kikeresztelkedtek, így 1944 áprilisában már csak 171 tagot számlált a hitközség. A hitközség elnöki tisztét ekkor dr. Fodor József orvos töltötte be. A rabbi pedig dr. Rosenzweig Rezső volt.

1944. május közepén Békésen először két, majd végül négy gettót alakítottak ki. Az első a zsidó hitközség épületeiben, a kántor lakásában, a zsidó iskolában és a hitközség tanácstermében. A másodikat az Ágoston-féle szövőgyárban, ide gyűjtötték össze a legtöbb embert. A harmadikat a Szarvasi út 14. szám alatt a Blau-féle ecetgyárban, a negyediket pedig a Szarvasi út 20. szám alatt, László Izidor házában hozták létre. 1944. június 16-án összereltek a gettóházak lakóit, mintegy 180 embert, és a békéscsabai gyűjtőtáborba szállították őket. Itt 10 napot töltöttek, majd innen indultak el 1944. június 26-án Auschwitzba.

A munkaszolgálatosok közül mintegy 30-an tértek vissza Békésre. 1945 márciusában érkezett haza a békéscsabai gyűjtőtáborból kimenekített Pintér Bertalanné, vele együtt a szülei és a lánya, Pintér Márta. 1945 júniusától jöttek haza a túlélők, a 180 deportáltból mindössze tizenhárman.²

1944. április 16-án hirdették ki az 1600/1944. M. E. sz. rendeletet, amely a zsidók vagyonának bejelentéséről és zár alá vételéről rendelkezett. A rendelet 3. §-a szerint az ingatlanok is bejelentési kötelezettség alá estek.

Nemcsak a pénzügyigazgatósághoz, hanem a telekkönyvi hatósághoz is be kellett jelenteni őket a fekvési hely, telekkönyvi betét- és helyrajzi szám, terület, városi ingatlanoknál utca, házszám feltüntetésével. A telekkönyv B lapjára, a rendeletre való hivatkozással, fel kellett jegyezni, hogy „az ingatlan tulajdonosa zsidó”. A feljegyzés hatálya szerint az ingatlant jogügylettel sem elidegeníteni, sem megterhelni nem lehetett.

A telekkönyvezést ebben az időben a járásbíróságok végezték. A Békési Járásbíróság levéltárban őrzött iratanyagában nemcsak a telekkönyvek vannak meg, hanem külön sorozatot képeznek a hozzájuk érkezett beadványok is. Itt megtalálhatók az említett ingatlanokra vonatkozó bejelentések is. Ezek szinte kivétel nélkül 1944. április 26-án és április 27-én történtek. Az egyes közlések alapján a járásbíróság mint telekkönyvi hatóság rendelkezett arról, hogy a telekkönyvi iroda jegyezze be a vonatkozó telekkönyvi betét B lapjára, hogy az ingatlan tulajdonosa zsidó. Az iratok között mintegy ötven ingatlanra vonatkozó bejelentés található, a rajtuk szereplő telekkönyvi szám alapján a telekkönyvek is azonosíthatók, és rendelkezésre állnak az iratanyagban. Az azonosítható ötven ingatlanról kijelenthető, hogy szinte teljesen lefedti a békési zsidóság 1944 áprilisában birtokolt ingatlanállományát.³

A zsidóság gettóba kényszerítése után, 1944 júniusában, elkezdődött az ingatlanjaik úgynevezett hasznosítása, kérelmezése, kiutalása. A Belügyminiszter 40.400/1944. III. sz. rendelete szerint a községek előljáróságainak kimutatást kellett készíteniük arról, hogy milyen zsidó ingatlanokra van szükségük. A jegyzékbe ezeket három csoportba elkülönítve kellett felvenni, az egyes csoportokon belüli sürgősségi sorrend megjelölésével. Az első csoportba kerültek a község háza, a községi tisztviselői lakás, az egészségház, a napközi otthonos óvoda, a leventeintézmény, a községi üzemek és egyéb hasonló célokra igényelt ingatlanok. A másodikba sorolták be az iskolának, tanítói lakásnak szánt épületeket, a harmadikba pedig azokat vették fel, amelyekbe a fontosabb köztestületeket kívánták elhelyezni. A fentieknek megfelelően Békésen, az elkészült kimutatás szerint,

az első csoportba sorolt ingatlanokat főjegyzői lakás, orvosi lakás, jegyzői és segédjegyzői lakás, napköziotthon, tűzoltószertár és laktanya, villamosüzem, leventeotthon céljára kívánták hasznosítani. A második csoportba az izraelita hitközség ingatlanai kerültek, amelyeket egyházi célra szántak.⁴

A békési községi iratanyagban található egy iratcsomó, amely a zsidó ingatlanokra vonatkozó kiutalási kérelmeket tartalmazza. A kérelem elfogadásáról a főszolgabíró határozott, előtte azonban kikérte a községi előljáróság javaslatát is. A már említett kategóriáknak megfelelően előnyben részesítették a községi, intézményi ingatlanigényeket, de számos magánszemély is az igénylők között volt. Szociális alapon is utaltak ki lakást, például kibombázott frontkatonára is jutott ily módon lakáshoz Békésen. Ha azonban az ingatlant egy intézmény és egy magánszemély is igényelte, általában az előbbi részesítették előnyben. Lényeges, hogy kiutalt lakások nem mentek át a kérelmező tulajdonába, hanem csak bérletként vehették igénybe azokat. A lakbért általában a község állapította meg a főszolgabíró utasítására „a helyi viszonyoknak” megfelelően. Például a Magyar Nemzeti Szocialista Pártnak párhelyiség céljára megítélt lakásért havonta 480 pengő bérleti díjat állapított meg a község. Ezt előre havonként vagy a tulajdonosok zárolt számlájára kellett befizetni, vagy az a formula szerepel a határozatokon, hogy a pénzügyigazgatóság által megállapított számlára fizesse be az igénybevevő. A főszolgabíró a kérelmeket az 1610/1944. M. E. rendeletben, a részére biztosított jogkör alapján bírálta el. A jogszabály 1. §-a rendelkezett arról, hogy lakáshoz juttatás, valamint közhivatalok és közérdekű intézmények elhelyezése céljából zsidó lakásokat is igénybe lehetett venni. Az igényelt lakásoknál azt, hogy kinek utalták ki az ingatlant, nem vezették rá a telekkönyv tulajdoni lapjára, mert a tulajdonviszonyokban hivatalosan nem történt változás.

A fentieknek megfelelően indult meg a zsidó tulajdonban lévő ingatlanok igénylése. Farkas Márton Kossuth u. 26. sz. alatti lakását a Nemzeti Munkaközpont részére utalták ki. A főszolgabíró határozata szerint a házban lévő ingóságok, bútorok, szőnyegek, képek egyik

1 Balogh István: *Békés Békétlenség. A Békés megyei zsidóság története*. Tótkomlós–Budapest, 2007., 83–84.

2 Balogh i. m., 86–87.

3 Magyar Nemzeti Levéltár Békés Megyei Levéltára (a továbbiakban MNL BékML), VII. 2. e. A Békési Királyi Járásbíróság iratai, XXV. 10. f. A Békés Városi Bíróság iratai.

4 MNL BékML, V. 301. b. Békés Nagyközség iratai, 7137/38/1944.

szobába való elhelyezése után csak az üresen maradt lakrészt vehette igénybe a Nemzeti Munkaközpont.

Özv. Weisz Ferencné Kossuth u. 20. sz. alatti lakásának kiürített helyiségeit a békési iparos tanonciskola részére utalta ki a főszolgabíró. Az ingóságokat a villanylámpa és a kályhák kivételével ebben az esetben is egy külön szobába hordtak össze, amely lakrészt a pénzügyőrségnek hivatalosan le kellett pecsételni, csak az üresen maradt helyiségeket vehette igénybe az iparos tanonciskola. A lakbért özvegy Weisz Ferencné zárolt számlájára kellett havonta előre befizetni.

Havas Jakab Rákóczi utca 4. sz. alatti házát a békési pénzügyőri szakasz kapta meg. A Bleuer testvérek Szánthó Albert utca 8. sz. alatti házát a községi főjegyzői, Fleischer Sándor Szánthó Albert utca 18. sz. alatti ingatlanját pedig a községi jegyzői hivatalos lakás céljára vette igénybe a községi előjáróság.

A Békési Evangélikus Missziós egyházközség a rabbiházat és a zsinagógát kérte lelkészlak és templom céljára, amely kérelemnek a főszolgabíró helyt adott, és mindkét épületet kiutalta az egyház részére. A határozat indoklása szerint a békési evangélikus egyházközség sem lelkészlakkal, sem templommal nem rendelkezett eddig, ezért „az istentagadó bolsevizmus és a kereszténység most folyó súlyos küzdelmében feltétlenül szükségesnek mutatkozik az evang. keresztény lelkek megerősítésére megfelelő templomhelyiség igénybevétele.” Utóbbi véghatározat 1944. június végén kelt, de például Ágoston Jenőné Kossuth u. 34/b sz. alatti ingatlanját 1944. szeptember 18-án utalták ki egy keresztény tulajdonosnak, akinek az üzemét hadiüzemmé nyilvánították. Mivel csak egy egészségtelen kis helyiségben volt kénytelen dolgozni, ezért folyamodott megfelelő helyiség iránt. Ez volt az utolsó, az iratok között található ingatlankiutalás.⁵ Felmerül a kérdés, hogy azok, akiknek kiadták az ingatlanokat, meddig laktak ott, vagy beköltöztek-e egyáltalán, ugyanis az említett utolsó határozat kelte után öt nappal, 1944. szeptember 23-án a közigazgatási szervek a front közeledtére eltávoztak Békés vármegye székhelyéről, Gyuláról. 1944.

október 6-án pedig már a szovjetek vonultak be Gyulára. A fenti néhány példából is következtetni lehet arra, hogy a keresztény társadalom élénk érdeklődést mutatott a zsidó ingatlanok iránt.

A telekkönyvi anyagban összesen ötven olyan telekkönyv található, amelynek tulajdoni lapján az a bejegyzés szerepel, hogy tulajdonosa zsidó az 1600/1944 rendelet alapján. A tulajdoni lapok szerint az ingatlanok két csoportja különíthető el. Zömében a tulajdonos örököseinek, túlélő családtagjainak javára jegyezték be a tulajdonjogot, hagyatékátadó végzés alapján. Sok esetben előfordult, hogy az illető nem békési illetőségű volt, de ha mégis, és az örökös az ingatlant később eladta, általában helyi lakosok vásárolták meg. A másik csoport, ez a kevesebb, amikor az állam javára jegyzik be az ingatlant. Nyolc esetben fordul elő, hogy a tulajdoni lapokon az szerepel, hogy az 1952. évi 4. sz. tvr. alapján⁶ a Magyar Állam lett a tulajdonos. Ezek között olyat is találunk, hogy az 1600/1944 alapján a zsidó tulajdonosra utaló bejegyzést követően a 10490/1945 M. E. rendelet 9. §-a szerint⁷ azt a szöveget tüntették fel, hogy az Elhagyott Javak Kormánybiztosának engedélye nélkül el nem idegeníthető. Majd megtörtént a hagyatékátadó végzés alapján az örökös részére a tulajdonjog bejegyzése, azután pedig az állam javára jegyezték be az 1952. 4. sz. tvr.-re való hivatkozással, tehát államosították az ingatlant. Végül az 1960-as években vétel útján új tulajdonosokhoz került az ingatlan. Esetenként előfordult, hogy az 1952-es államosítást később, 1958-ban vagy 1959-ben jegyezték be.

Ha megkíséreljük néhány ingatlan példáján keresztül a tulajdonviszonyok rekonstruálását, a következőket látjuk. A Széchenyi tér 5. sz. alatti házat 1916-ban vásárolta meg Pintér Jakab és neje. A ház tulajdoni lapján megtaláljuk a már említett 1600/1944. M. E. rendeletre vonatkozó bejegyzést, illetve 1947-es datálással a 10490/1945. M. E. rendelet 9. §-ra utaló bejegyzést, majd a tulajdonjogot 1948-ban az örökösök javára jegyezték be. Az 1952. 4. tvr. alapján államosították az ingatlant, azonban az államosításra utaló bejegyzést törölték 1955-ben, és a tulajdonjogot az eredeti állapotba állí-

tották vissza, tehát Pintérék visszakapták az ingatlant vagy egy részét.⁸ Az épületben népbolt, majd a Bélmegyer Áruház működött, később pedig Gyöngyösi Géza boltja, emiatt a békésiek sokáig „Géza boltjaként” ismerték. Ekkor a Pintér család a Szánthó Albert utcai épület-szárnyban élt.⁹

A Rákóczi utca 4. számú ingatlan tulajdonjoga a hagyatékátadó végzés alapján az örökösöket illette meg, majd az ingatlant államosították, ennek tényét 1958-ban jegyezték be, majd a következő bejegyzés szerint az ingatlan kezelője a Dél-magyarországi Áramszolgáltató Vállalat Békéscsabai Üzletigazgatósága lett. Ugyanakkor Blauék ecetgyára (Szarvasi út 14.) tulajdoni lapjáról kiderül egy törvényi hivatkozásból, hogy a tulajdonos nem tért haza, az ingatlant Békés község javára jegyezték be, majd 1959-ben vétel jogcímen a Békési Járműjavító KTSZ lett a tulajdonos.

A Kispince utca 58. és 60. sz. alatti ingatlanok esetében sem tért vissza a tulajdonos, ezekben az esetekben a 10490/1945. M. E. rendeletre hivatkozó bejegyzést törölték a pénzügyminisztérium elhagyott javakat felszámoló ügyosztályának határozata alapján, majd az 1952. 4. tvr.-re hivatkozással az ingatlanokat államosították. Az 1960-as években az egyik ingatlanból társasház lett, a másik ingatlan vétel útján új tulajdonosokhoz, magánszemélyekhez került. 1944-ben mindkettő özvegy Kormos Sámuelné Friedlander Szeréna tulajdona volt.

A Kossuth u. 20. számú ingatlan a 19. sz. végén épült, eredetileg a Schultz-féle vendéglő működött benne. Tulajdonosa 1924-től az akkor még kiskorú Weisz Mariska volt. Az ingatlan tulajdoni lapján az 1600/1944-re hivatkozó bejegyzést egy 1976-os bejegyzés követi, amely szerint a tulajdonos vétel útján a Csaba Szőnyegszövő Háziipari Szövetkezet lett. Itt a bejegyzések hiányában először arra lehetett következtetni, hogy visszatérhetett az eredeti tulajdonos, majd ő adhatta el az ingatlant, bár a két bejegyzés között hosszú idő, 32 év telt el. Egy tanácsi ügyirat szerint azonban már 1971-ben a szövetkezet békési részlege működött az ingatlanban. A tulajdonos ekkor Öreg Imréné

budapesti lakos volt, akivel a szövetkezet bérleti szerződést kötött. 1971-ben a ház lakásnak használt részéből kiköltözött az addigi bérlő, az így felszabadult ingatlanrész a szövetkezet üzemeltetés céljára kívánta felhasználni, amit a járási hivatal igazgatási osztálya végül engedélyezett.¹⁰ Az épület, amint láttuk, ezután a Háziipari Szövetkezet tulajdonába került. Ebben az esetben a telekkönyvi bejegyzések meglehetősen hiányosak, így csak az egyéb kapcsolódó iratok segítségével lehet a tulajdonviszonyokról tisztább képet kapni.

A 2840. számú telekkönyvi betét tartalmazta az izraelita hitközség ingatlanjait, a temetőt, a zsinagógát és a rabbiházat.¹¹ Sajnos ez a tulajdoni lap is elég zavaros képet mutat, feltételezhető, hogy az ingatlanok visszakérültek a hitközség tulajdonába, valamint hogy a Szarvasi u. 4. sz. alatti épületet megvásárolta egy magánszemély 1956-ban. Számos bejegyzés más telekkönyvi betétekbe való át- és visszajegyzésekre vonatkozik, amelyek csak tovább kuszálják a képet. 1977-ben egy kisajátításra vonatkozó bejegyzés után a betét megszűnt. Az említett Szarvasi u. 4. sz. alatti ingatlant az 1970-es években lebontották a környék többi földszintes lakóházával együtt, a helyükön emeletes tömlakások épültek. A hitközség épületei közül csak a zsinagóga maradt meg, de azt először kultúrházzá alakították át, napjainkban pedig már magántulajdonban van.

Összegezve megállapítható, hogy a zsidó ingatlanok tulajdonviszonyait, tulajdonosváltásait a telekkönyvekből rekonstruálni rendkívül nehéz feladat, több esetben csak feltételezni tudjuk, hogyan került az ingatlan a későbbi tulajdonosok birtokába. Esetenként a bejegyzések hiánya, máskor pedig a bejegyzések kuszasága miatt nem állapíthatók meg pontosan a tulajdonviszonyok. Valószínűleg sokkal pontosabb képet kapnánk, ha a telekkönyvi bejegyzések alapjául szolgáló iratanyag is a rendelkezésünkre állna, azonban ezek az iratok az 1945 utáni néhány évből csak töredékesen, az 1950 utáni időszakból pedig egyáltalán nem is kerültek a levéltárba.

⁵ MNL BéML, V. 301. b. Békés Nagyközség iratai, 7137/1994.

⁶ 1952. 4. törvényerejű rendelet egyes házingatlanok állami tulajdonba vételéről.

⁷ Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. évi 10490. M. E. számú rendelete az Elhagyott Javak Kormánybiztosáról és a kormánybiztosság elnöki tanácsáról.

⁸ MNL BéML, XXV. 10. f. A Békés Városi Bíróság iratai, 8589. sz. telekkönyvi betét.

⁹ Bíró György: *Beszélő házak, épített értékeink: a Békési Újságban megjelent nagyszerű cikksorozat összes írásának gyűjtéményes kiadása*, Békés, 2021.

¹⁰ MNL BéML, XXIII. 703. e. Békés Nagyközség Tanácsának iratai, 1637/1972.

¹¹ MNL BéML, XXV. 10. f. A Békés Városi Bíróság iratai, 2840. sz. telekkönyvi betét.

► TYEKVICSKA ÁRPÁD

Megszámlálható-e a fájdalom?

Módszerek, források, dilemmák a holokauszt Nógrád megyei áldozati névsorának összeállításánál

Régi igazság, az alámerülő világok eltűnő képét a felszínhez közel kell megörökítenünk, amikor a kontúrok még élesen kivehetők. Nógrád megye zsidóságának emlékét is évtizedekkel ezelőtt kellett és lehetett volna a mainál teljesebben megörökíteni. Ma már az alázuhánzó múltat jóformán csak a levéltárak beszédes, mégis töredékes iratai őrzik. Amikor a helyi zsidóság tragikus sorsának összefoglalására vállalkoztunk, magunk is megtapasztaltuk a megkésettiséget.¹ Az összefoglalás megállapításait idézve, írásomban azt igyekszem vázolni, hogy munkánk milyen forrásokra alapozódott, és a kutatás során milyen dilemmákkal, ellentmondásokkal kellett megküzdenuk.

Változó történelmi tér, változó identitás

Nógrád megye területe a 20. század első felében többször is megváltozott. Trianon elvitte az északi települések és a népesség harmadát. 1939-ben, nagyjából a magyar-szlovák nyelvhatár mentén ismét kiegészítették a megyét. A terület 1944 után újra Csehszlovákiához került. Vizsgálatunkat az 1944-ben létező történelmi térben, a tragédia idején fennállt köz-igazgatási viszonyok, megyehatárok között kívántuk megvalósítani, hiszen ez tette egységessé, összehasonlíthatóvá és teljesebbé az eredményeket. Szlovák és szlovákiai magyar kollégák tették lehetővé, hogy a vizsgálat, azonos metodikával, mindkét országban megvaló-

sulhatott.

Az észak-nógrádi – lényegében a losonci – zsidóság az 1910. évi országos népszámlálásban már asszimilálódott közösségként jelenik meg. Losoncon összesen 12 939 lakost találtak, ebből 10 643 fő magyar, 428 német, 1675 pedig szlovák anyanyelvűnek vallotta magát. Más nyelvet csak kevesen jelöltek meg. A Trianon utáni első csehszlovák népösszeírás adatai, legalább is a nemzetiségi arányokat tekintve, kritikával kezelendők, mivel a város lakosságához sorolták az itt állomásozó többbezer katonaságot is. Mégis feltűnő, hogy magyar nemzetiségűnek ekkor mindössze 4528-an (27,5%) vallották magukat. Az arányeltolódás több okkal magyarázható. Az addig is kettős identitással, nyelvtudással élők váltása mellett részben adódhat abból, hogy olyan személyeket, akik szlovákul is tudtak, egyetértésükkel vagy akarattuk ellenére csehszlovák nemzetiségűnek írtak össze, de az adatok tükrözik az általános felvidéki tendenciát, a városi magyar lakosság egy részének, főként a hivatalnokok, tanárok, vasutasok, de még inkább a sorozás elől menekülők eltávozását, illetőleg a helyükre érkező cseh és szlovák anyanyelvűek beköltözését. Kétségtelen azonban, hogy nem kis részt tett ki a losonci zsidóság kisebbik hányadának statisztikai vagy valószínűségi nemzetiségváltása is. Egyfajta szomorú közép-európai abszurd, hogy a már visszatért város 1941-ben ismét fordított. A 14 987 fős jelenlévő népességből 12 661-en vallották ma-

gukat magyar anyanyelvűnek, s ennél is jó ezerrel többen magyar nemzetiségűnek.

A fentiekből adódott számunkra a kérdés: mit tekintünk az átírás során zsinórmértéknek? Az anyakönyvezés hivatalos szlovák névanyagát, illetőleg a losonci zsidóság vegyes etnikai identitását tükröző izraelita temető sírköveinek üzenetét, amely a maga változó magyar, szlovák, héber és német feliratozásával tükrözi a 20. századi losonci zsidóság sorsát? A mesterséges identitásképzés helyett döntöttünk az egységes magyar átírás mellett, követve a kutatás során végig szem előtt tartott elvünket, hogy munkánkat az adott történelmi térben végezzük, tehát az 1944-es Nógrád megye határain belül, térben, időben és közjogi értelemben egyaránt.

A források tanúságtétele

A vészkorszak időszakában, kisegítő munkaszolgálat teljesítése közben vagy gettóban, lágerekben és egyéb helyeken elhunyt zsidók anyakönyvezése nem volt lehetséges a háború előtti jogi keretek között, ezért új jogszabályokat alkottak.² Nógrád megyében az első utólagos halotti bejegyzésre 1946. szeptember 30-án került sor: Czilczér György balassagyarmati ügyvéd, az újjászerveződő hitközség elnöke szüleinek, feleségének és gyermekének adatait jelentette be. Az általunk feltárt utolsó anyakönyvezettek pedig a halála pillanatában 21 éves Schwarcz Valéria és testvére, a 17 esztendő György voltak. Az ő adataikat 1994. október 13-án rögzítették.

Összességében a holokauszt mintegy kétezer áldozatának adatait őrzik a volt Nógrád vármegye területén készült állami anyakönyvek. Csupán kisebb részük halálának hivatalos rögzítésére került tehát sor. Az anyakönyvezettek átlagos életkora 42 év körül van. Feltételezhető, hogy az emléküik megőrzése mellett a velük kapcsolatos hivatalos eljárást az elhagyott javak átvétele, az örökösödési ügyek is motiválták.

Az anyakönyvi adatok sem mentesek azonban a tévedésektől. Csupán három példát említve: a nézsai Bischitz Ferencné halálának bejegyzésekor rossz születési évet írtak be. A cserhátszentiváni Klähr család a háborús évek alatt Tiszafüredre költözött, így Nógrád

megyében nem anyakönyvezték őket, noha illetőség szerint ide tartoztak. A homokterenyeyi Herskovics családot ismeretlen okból, 1948 őszén, két hónap különbséggel kétszer is anyakönyvezték.

A jeruzsálemi Jad Vasem Intézetben az 1950-es évektől gyűjtik azokat az emléklapokat, amelyeken a túlélők vagy az elhunytak leszármazottai közlik az általuk ismert zsidó áldozatok adatait. Állításuk szerint több mint négy millió-nyolcszáz ezer meggyilkolt zsidó adataival rendelkeznek. A visszaemlékezők közléseit több munkaszolgálatosokra vonatkozó, illetve deportálási jegyzékkel is kiegészítették. Természetesen az emlékezet, így a nyilatkozóké is, időnként megbízhatatlan. A hatóságok által rögzített adatok általában pontosabbak, azonban a források olykor nem teszik lehetővé az áldozati mivolt megállapítását. A munkaszolgálatosok esetében például a gyakori *missing/eltűnt* bejegyzés nem zárja ki a túlélés, fogságba esés lehetőségét.

Gyakorta előfordul, hogy az adatközlők rosszul adják meg az áldozat nevét, különösen sokszor tévednek az életkorokat illetően (esetenként 10-20 évet is). Az is természetes, hogy időnként a valóságos és az emlékekben élő lakhely nem egyezik egymással. A zsidó névadási szokások és a hivatalosan anyakönyvezett nevek eltérése pedig különösen megnehezíti egy-egy személy vagy család azonosítását. Emellett az adatlapok feldolgozói is gyakorta félreolvasták a leírt adatokat, vagy több esetben rosszul fordították vissza a héberül írt helyneveket. A Nógrád megyei Rád községet például Győr német nevével, Raab-bal, sőt a lengyelországi Radzynnal is felcserélték. A helynév keresésére több mint ezer tételt töltött le az adatbázis, melyek közül végül egyetlen áldozat esetében sem lehetett biztos lakóhelyként azonosítani a nógrádi Nagyköényest.

Az egykori Nógrád megye területén, többnyire közvetlenül a háborút követő években, öt központi emlékhely található (Diósjenő, Balassagyarmat, Szécsény, Salgótarján, Losonc). A feldolgozást megnehezítette, hogy – a salgótarjáni kivételével – a megörökített nevek nincsenek települések szerint szétosztva, hanem ábécé szerint sorakoznak.

¹ A többéves kutatás a Nógrád Megyei Levéltár műhelyében zajlott. A feltárást jómagam és kolléganőm, akkor a levéltár igazgatóhelyettese, Szederjesi Cecília végezte, de számos kolléga, közösség és magánszemély volt a segítségünkre. Az eredményt az intézmény honlapján egy adatbázisban összegeztük (mely ismereteink szerint jelenleg elérhetetlen), illetve kötetben tettük közzé (Szederjesi Cecília – Tyekvicska Árpád: *Senkiföldjén*. Adatok, források és dokumentumok a Nógrád megyei zsidóság holocaustjáról. Studium Libra – Nógrád Megyei Levéltár, Balassagyarmat – Salgótarján, 2006. Második, bővített kiadás. 746 oldal + CD-ROM).

² Ezért látott napvilágot 1946. április 26-án az életveszélyre utaló körülmények között eltűnt egyes személyek holtjának nyilvánítása tárgyában kiadott 4.700/1946. ME számú rendelet, majd az ezt felváltó 12.200/1948. Korm. számú rendelet.

Kutatásunk részeként levélben fordultunk valamennyi nógrádi település vezetéséhez, hogy ők maguk is gyűjtsék össze az egykor ott élt zsidó családok történetét, nevét, sorsát. Vállalkozásunk csupán félsikert hozott, az egykor izraelita népességgel rendelkező települések mintegy fele küldött választ, melyek részben értékelhetetlennek bizonyultak. Voltak viszont szép számmal olyanok is, akik komoly, tartalmas anyagot küldtek, igaz, többnyire ők is csak a második körben, a felügyeleti szerv határozott „biztatása” után.

A levéltári iratok széles köre volt segítségünkre. A hivatalos eljárásokat visszatükröző jegyzőségi, polgármesteri, népbírósi dokumentumok mellett, a retrospektív anyagok közül ki kell emelnünk az Elhagyott Javak Kormánybiztosi Hivatala iratait, azon belül is egy speciális forrást. A megbízott 1945. augusztus 22-én kelt levelében hívta fel a megye alispánját arra, hogy a „távollévők számának és vagyonuk nagyságának megállapítása, illetve nyilvántartásba vétele céljából” szólítsa fel a helyi jegyzőket és polgármestereket a szükséges adatok beküldésére. Az utasítás szerint például a következő kérdésekre kellett választ adni: a távol lévő családfő neve, a vele együtt távozott családtagok száma, a távollévők után visszamaradt házingatlanok, az esetleg visszatért egyének neve, életkora stb. Nógrádban e páratlan dokumentum sajnos csak töredékesen maradt fenn.

A kutatás hibahatára

A holokausztáldozatok névsorának összeállítása során merült fel bennünk az igény arra, hogy kutatási módszerünket és forrásainkat kontroll alá vessük, ami megmutatja hiányosságainkat. Ilyen „mélyfúrássá” csak olyan településen keríthettünk sort, amely már lehetőséget ad a történeti demográfia által használt családrekonstrukciós eljárás alkalmazására, azonban a rendelkezésre álló adatok mennyisége még nem jelent számunkra megoldhatatlan feladatot. Ilyen nagyságú és jó forrásadottságú településnek bizonyult a Nógrád megye déli szegletében elhelyezkedő Bercel község.

Vizsgálatunk eredményeként család- és utónevek véglegesültek a hivatalos magyar anyakönyvezés szerint meghatározottakká; a születések helye, időpontja, a szülők neve lett pontosabb. Több száz javításról van szó, melyek

mindegyike egy-egy áldozat személyiségének megismeréséhez – így emlékének megőrzéséhez – járult hozzá. A vizsgálat legfontosabb eredménye azonban mégis az önvizsgálat lehetősége volt. A munka elvégzésével lehetőségünk nyílt arra, hogy meghatározzuk eredményeink hibahatárát, eljárásunk „gyenge pontjait”, és lehetőséget kaptunk az önkorrekcióra is.

Kutatásunk során, első lépésben, csupán ugyanazokat a sztenderd dokumentumokat, adatbázisokat dolgoztuk fel Bercel esetében is, mint a többi településnél (anyakönyvek, Jad Vasem, emlékművek, levéltári alapidokumentumok stb.). A második kutatási fázisban, a családrekonstrukció mellett, a többi településhez képest elsősorban a levéltári dokumentumokat és a sajtóanyagot tártuk fel kiterjedtebben, alaposabban. A berceli közösségről így jóval sokoldalúbb képet kaptunk, beleértve ebbe a település zsidó áldozatainak névsorát is, mely az első, illetve a második kutatási fázisban lényegesen különbözött.

A névsor összeállításának első szintjén nem kevesebb mint 195 név szerepelt a névsorban. A családrekonstrukciós vizsgálat, tehát a második szint után ezek közül már csak 162 áldozatot tartottunk bercelinek, így az eredeti listából összesen 33 személy adatait vettük ki.

Mindössze egy olyan személy került le a listáról, akinek utólagos halálozási bejegyzését a berceli anyakönyvben találtuk meg. Müller Béláné a berceli bejegyzés ellenére 1944-ben balassagyarmati illetőségű volt. Családjának több tagjával együtt nevét az ottani anyakönyvben is megtaláltuk. A további kiesett nevek mindegyikét eredetileg a Jad Vashem adatbázisának hiányos közlései alapján vettük fel az első listára. Közülük a családrekonstrukciós vizsgálat során 17 főről állapítottuk meg, hogy 1944-ben már nem élt a faluban.

A balassagyarmati temetőben található Gansl – emléktábla helytelenül sorolta az áldozatok közé az 1898-as születésű Gansl Simont, aki – mint azt a levéltári dokumentumok bizonyították –, túlélte a vészkorszakot, és a világháború után visszatért a községbe. Egy esetben a Jad Vasem adatbázisában az adatlap digitális átírásában az áldozat lakhelyeként Bercelt tüntették fel, holott az adatlap eredeti változatán tisztán olvasható a Nógrádmárcal megjelölés. A hiba korrigálására vizsgálatunkkor került sor. Egy esetben a Jad Vasem áldozatként tüntetett

fel egy olyan személyt, aki valójában még 1943-ban, tüdőgyulladásban halt meg. Egy hibát mi magunk vétettünk, amikor nem vettük észre, hogy a Jad Vashem adatközlése egy koncentrációs táborban kitöltött személyi adatlapra vonatkozik, amely azonban nem nyilatkozik az illető áldozati vagy túlélő mivoltáról.

Végül az eredeti listát összevetve a családfákkal, 11 esetben arra a megállapításra jutottunk, hogy a Jad Vasem adatbázisában különböző neveken szereplő személyek valójában ugyanazt az áldozatot takarják.

A fentiek figyelembevételével a berceli kutatás hibája a kiterjesztett második vizsgálat előtt körülbelül 17%-os volt. Ezt a magas arányt azonban nem alkalmazhatjuk a teljes megyére. Bercel ugyanis abból a szempontból szinte egyedülálló, hogy a Jad Vasem adatbázisában az elhunyt népesség 65%-át megtaláltuk. Az innen származó, hibákat produkáló adatok tehát különösen magas arányban voltak jelen, ami a települések döntő többségére nem jellemző, megyei szinten reprezentáltságuk alig haladja meg a 30%-ot. Településenként a névsorokban annál több a hiba, minél inkább az intézet adataira épülnek.

A berceli hibaadat így nem interpolálható általánosan. Tapasztalataink alapján azt feltételezzük, hogy megyei áldozati névsorunk mintegy 5%-ban olyan személyek adatait közli, akik 1944-ben már nem az általunk vélt településen éltek. Ezek jelentős része azonban nógrádi volt, esetükben csupán a lakóhely meghatározása téves. Maximum egy-két tucatnyian lehetnek azok, akik túlélők voltak ugyan, de az adatközlők hibájából (vagy épp a mi ritka, de bizonyára létező figyelmetlenségünkéből) felkerültek az áldozatok megyei listájára.

A nagyobb lélekszámú zsidó közösségek áldozatai között előfordulhat kevés számú névismétlés, vagyis ugyanaz a személy, eltérő adatokkal, többször is közlésre került (egy korrigált példa: a berceli áldozatként számon tartott Spielberg Mórné neve a salgótarjáni emlékművön is szerepel). Ez elsősorban a hivatalos, anyakönyvezett névadás és a Jad Vashem adatbázisában szereplő zsidó utónevek, illetőleg a téves születési, életkori stb. adatok azonosíthatatlansága miatt fordul elő.

Egyebek mellett a kutatás megmutatta azt a változást is, amelyet az egymást követő nemzedékek demográfiai viselkedése jelentett, s amire

kutatásunk során is tekintettel kellett lennünk. Az 1910 előtt házasultak esetében még majd minden családban nagyszámú gyermek született. A vizsgált tíz családból kettőnek 12, egynek 11, kettőnek 10, egynek-egynek pedig 9, 7, 6, illetve 4 és 2 gyermeke volt. A bőséges gyermekáldásra buzdító micve (jótétemény) vallási előírása tehát ekkor még életrendező elvként működött.

Az 1920 után kötött házasságoknál a gyermekszám drasztikus módon lecsökkent. A vizsgált 12 családban 1944-ig összesen 42 gyermek születését regisztráltuk. Ez átlagosan már csak 3,5 újszülöttet jelent családonként. A nők 30–35 éves koruk után már csak egy-két esetben szültek. Erre a változásra a vőlegények későbbi házasságkötése, illetőleg a háborús évek hatása önmagukban nem adnak kellő magyarázatot. Egyértelműnek tűnik, hogy a második generáció esetében már tudatos családtervezésről, születéskorlátozásról van szó.

A Nógrád megyei izraelita hitközségek 1944 áprilisában

A holokauszt Nógrád megyei összes áldozatainak számát saját eredményeink, illetve három különböző alapforrás segítségével igyekeztünk meghatározni. 1941-ben a népszámlálás 7343 izraelita és „nem izraelita vallású zsidó” jelenlétét mutatta ki Nógrád megyében, ami az összlakosság 2,81%-át tette ki. Az összeírt zsidók zöme a három megyei városban: Balassagyarmaton, Losoncon és Salgótarjánban élt (összesen 4825 fő).

1944 áprilisában a Magyar Zsidók Központi Tanácsa adatszolgáltatásra hívta fel az ország valamennyi hitközségét, hogy az 1943. december 31-i állapotok szerint írják össze hitvársaikat. A megyéből megküldött kérdőívek költségvetési adatai hiányosak, nem alkalmasak átfogó összehasonlításra vagy elemzésre. Érthető módon az anyagi és lelki megnyomorításukat célzó jogszabályzuhatag, a háborús események alapjaiban rendítették meg a megye izraelita közösségeit.

A városi jelentések még viszonylag rendezett állapotokra utalnak. Közlük a lélekszámot, az adózók számát, felsorolják a hitközség alkalmazottait, szervezeteit, részletesen ismertetik a költségvetés adatait. Az érsekvadkerti hitközség vezetői azonban a létszámot már csak

hozzávetőlegesen tudták megállapítani, „mert a tagok 32 községben laknak, s a lélekszám-ról nincs nyilvántartás. A községek látogatása pedig lehetetlen utazási engedély hiányában.” A bocsárlapujtói fiók van a legsiralmasabb állapotban. Rabbijuk nincs, a hitközség „már 2 éve nem tart fenn imaházat [...] A fiókhitközség tagjainak csekély létszámra való lecsökkenése miatt sem előimádkozót nem vagyunk képesek alkalmazni, sem pedig az istentisztelet megtartásához szükséges 10 felnőtt férfit sem tudjuk összehozni.” Füleken az anyakönyvvezető és a rabbi még a helyén van, de „akik a gyárban voltak alkalmazva, azoknak felmondtak, akinek földjei voltak, azt már elvették, és a kereskedők üzleteinek egy része le van zárva.” Hasonló helyzetet rögzít a többi jelentés is. Összességében a hitközségek 6065 személyről adtak jelentést a megyéből.

A kényszerlakhely kijelölése előtt a megyei hatóságok is felmérték a beköltözésre kötelezett zsidók számát. A gettósítási terv szöveges része nem maradt ránk, mindössze a lélekszámokat összefoglaló pizskozat mutatja a figyelembe vett népesség nagyságát, mely 7069 főt tett ki. Az utóbbi szám csupán 274 fővel kevesebb az 1941. népszámlálásban jelzettnél. Pedig a fronton és a hátszágban munkaszolgálatosként, internáltként, bujdosóként, bizonyára ennél jóval többen voltak távol. A szám így inkább elvi létszámként vehető figyelembe, még ha 1941 óta a jogszabályok ki is terjesztették a zsidónak számítandó személyek körét.

A hitközség 6065 fős lélekszáma inkább megközelítheti a jelenlévő népesség valós nagyságát, azonban az is lehetséges, hogy mindkét szám tőlük származik, s a különbség az eltérő előírásokból eredeztethető. A balassagyarmati előjáróság áprilisi jelentéséhez mellékelte kísérlőlevél ugyanis egy fontos megjegyzést tartalmaz. Miután a jelentéskészítők szabadkoznak a késői megküldés miatt, megjegyzik, hogy „az időközben hatóságilag elrendelt 6136/1944. VII. res. számú összeírási rendelkezésnek kellett eleget tennünk, ezért képtelenek voltunk az előírt 24 órás határidőt betartanunk, amiért szíves elnézésüket kérjük”. Ez nem jelent mást, mint az ún. Jaross-lista balassagyarmati elkészültének tényét. A hatóságok később országszerte ezeket a zsidó népességet összeíró névsorokat használták fel a gettósítás végrehajtásához.

Az általunk összeállított áldozati listán szereplő 5095 személy a megyei gettósítási tervben szereplő népesség 72%-át teszi ki. Ez is jelzi névsorunk, egyben kutatásunk hiányos eredményét. Táblázatunk 1. sorában foglaltuk össze Nógrád vármegye 1941-es népességének százalékos megoszlását az életkori csoportok szerint. A 2. sorban az elvi megoszlás figyelembe veszi azt a tény, hogy 1941-ben a falusi és városi zsidó népesség korfája – főként a fiatal korosztályokat tekintve – eltért egymástól. Mint említettük, Nógrád megyében a zsidóság kétharmad része városban élt. A névsorunkban szereplő 5095 név szerint ismert áldozat esetében 3643 fő életkorát ismerjük (3. sor). Ezt a népességet a nemek szerinti tagolásban is vizsgáltuk (4–5. sor).

Az adatok egymást erősítve teszik egyértelművé, hogy adatbázisunkban a gyermekek aránya a teljes 1941-es megyei népességhez és a zsidóság korcsoportok szerinti elvi megoszlásához képest egyaránt erősen alulreprezentált, tehát az ő nevük, adataik, emlékü maradt meg a legkevésbé. Nyilvánvaló az is, hogy az áldozatok között jóval nagyobb számban fordultak elő, mint azt megismerhettük.

A megyei zsidó népességben, amennyiben a táblázat 2. sorában jelzett arányokat vesszük figyelembe, 1944 elején elvileg mintegy 1700 olyan gyermeknek kellett volna élnie, aki még nem töltötte be a 15. életévét. A tényleges szám azonban ennél alacsonyabb lehetett, mivel a háborús évek alatt a gyermekszaporulat a minimálisra csökkent. Azzal számolva, hogy a 6 éven aluliak aránya az elvi 4-5% helyett valójában maximum 2-3% lehetett, a 15 év alattiak száma nem sokkal haladhatta meg az 1500 főt, ha egyáltalán elérte azt.

Az áldozatok között mintegy 860-870 gyermek nevét ismerjük. A különbség tehát 640-650 fő. Ennyi nógrádi zsidó gyermek halálának név szerinti megörökítésével maradtunk adósak, mivel körükben csak minimális túlélést feltételezünk.

Táblázatunkból kitűnik az is, hogy a következő kohorsz is alulreprezentált: 1941-ben a megye egészét tekintve 40,6%, az elvi megoszlás szerint 44%, míg az áldozatok között csupán 33%. Felülreprezentált viszont a 40-59 év közöttiek korcsoportja, ami annak a bizonyítéka, hogy az általunk megismert dokumentumok az ő emléküket őrizték meg a leginkább. Ugyanez

mondható el az idős korosztályokról is.

Az egyes forrástípusok eltérő körülmények között készültek. A 6. és 7. sor jól mutatja, hogy az állami anyakönyvek az idősebbek emlékét örökítették meg, míg a Jad Vasem Intézet adatai a túlélők egy fiatalabb zsidó népesség adatait rögzítették.

Összességében azt feltételezzük, hogy a 7000 fő körüli nógrádi zsidóság 80-90%-a lett

Az áldozatok száma

	Vizsgálati csoport	Összes	Ismert életkorú	Ismert korúak korcsoportjai				Összes
				-14	15-39	40-59	60-	
		fő		%				
	Nógrád megye 1941-es népessége							
1.	- a teljes népesség megoszlása			28	40,6	21,2	10,2	100
2.	- Zsidó népesség elvi megoszlása			24	44	22	10	100
3.	Ismert áldozatok	5095	3643	17	33	33	17	100
4.	- férfiak	2403	1731	18	31	34	17	100
5.	- nők	2692	1912	16	32	34	18	100
6.	Anyakönyvekben	2036	2026	14	24	40	22	100
7.	Jad Vasem adatbázisában	1588	1433	16	43	28	13	100

a holokauszt áldozata. Az 1944-es megyehatárt tekintve ez 5600-6300 egykori nógrádi polgártársunk halálát jelenti. A tragédia nagyságát mutatja, hogy az 1949-es magyarországi népszámlálás mindössze 584 izraelitát talált a megyében.

► ERDÉSZ ÁDÁM

A gyulai zsidóság történetéről – személyesen és átélhetően

A gyulai zsidóság emlékkönyve

Az elmúlt héten a gyulai városi könyvtárban népes közönség előtt mutatták be *A gyulai zsidóság emlékkönyve* című új kötetet. A könyv kerekén 400 oldalas, album formátumú képes kiadvány. A formátum, a fényezett ofset papír súlya, a borítóra kidobott képek sokasága azt sugallja, hogy monumentális vállalkozással van dolgunk. S valóban, egy helyen ilyen sok és ilyen változatos információ még nem jelent meg a gyulai zsidóságról.

A szerzők az „emlékkönyv” műfaji megjelölést választották. A címadás pontos, nem monográfiát, jegyzetelt tanulmányokat, szigorú rendbe szedett szöveges és képes forrásokat kap az olvasó, hanem egy teljességre törő, emlékidéző kötetet. A könyvben van áttekintő összefoglaló a gyulai zsidóság történetéről, nagyon gondosan megírt tanulmány a zsidó temetőről, rengeteg életrajz, és az összeállításban találunk memoárokat is. A szövegeket imponáló mennyiségű illusztráció kíséri, képek, különféle más dokumentumok, köztük jól olvasható nagyságban levéltári iratok és újságcikkek. A temetőről szóló, különösen igényesen illusztrált részben még drónfelvételt is láthatunk. A szövegek közé vágott illusztrációk között megtaláljuk a magyar hadviselt zsidók 1940-ben kiadott, Kner Albert által tipografizált aranyalbumának Gyulára vonatkozó oldalait is. S minden mást, ami Gyulához köthető.

A könyv szerkezete olyan, mint egy zezugos labirintus. Ebben a megállapításban csöppnyi kritikai él sincs, pusztán tényközlés, ugyanis ez a labirintus kimondottan izgalmas barango-

A gyulai zsidóság emlékkönyve

lásra ad lehetőséget. Például a gyulai zsidóság történetét összefoglaló írásban felbukkannak a város gazdasági életét a dualizmus idején új szellemmel megtöltő vállalkozók, aztán a terjedelmes életrajzi részben többségükkel újra találkozhatunk, majd később láthatjuk lakásaikat. Mindegyik részben újabb és újabb mozaikok villannak fel, kiegészítve az előzőeket. Az életrajzok illusztrációi esetenként újabb látószöveget nyitnak meg. Czinczár Dezső például a város egyik legjelentősebb vállalkozó családjának második generációjába tartozott. A róla szóló életrajzba be van illesztve az Erkel Ferenc születésének 125. évfordulójára írott cikke, dokumentálandó, hogy e réteg számára mit jelentett a magyar kultúra. S persze a véletlen is befűz

az összeállításba töprengésre készítő szálat: az alkotásról, az időről és az emlékezésről szóló, faksimilében közölt, 1935-ös Czinczár-cikk alatti tudósításban arról olvashatunk, hogy Gömbös Gyula a városba látogat, mert a gyulai képviselőtestület a város díszpolgárává választotta.

A különféle szövegek is színes világokat idéznek fel, de a történeteket a képek teszik igazán személyessé és átélhetővé. A képek palettája rendkívül gazdag és változatos. Épületek, vállalatok külső és belső fotói, családi képek minden időszakból, elegáns, otthonos lakásbelső. Az *Emlékkönyv*nek ugyanis van egy *Mesélő épületek* címet viselő nagy, tematikus összeállítása, amely a város zsidó felekezetű polgárainak szakrális-, munka- és lakótereit mutatja be. Nyomdáról, szállodáról, Székely Aladár műterméről és sok-sok család otthonáról láthatunk fényképeket. A kötet fényképanyaga rendkívül sok novumot tartalmaz, ezek kisebb része közgyűjteményekből, nagyobb része családoktól került elő. Ritkaság az ilyen sikeres gyűjtés. A könyv három szerzője kimondottan szerencsésen találkozott. Keskényiné Cseh Edit személyében egy, a zsidóság történetét évtizedek óta kutató, fontos forráskiadványokat jegyző levéltáros csatlakozott a szerzőgárdához. A műgyűjtő és galériatulajdonos Durkó Károly a *Gyula régen és ma* sorozat szerkesztőjeként már 15 kötetet bocsátott közre. Jelen kiadvány e sorozat 16. darabja. A könyvnek javára vált gyűjtésben és szerkesztésben szerzett jártassága. A harmadik szerző, Székely Árpád pedig hangyaszorgalmú kutató, aki a levéltári forrásokat és az érintett családok leszármazottait egyaránt kellő türelemmel és elszántsággal kereste meg. A borítón és a főcímdalalon ők hárman vannak szerzőként feltüntetve, viszont a közreműködőket felsoroló címnegyedben a lektorként szereplő Balogh István neve a szerzők között is ott van. Aligha tévedünk nagyot, ha feltételezzük, hogy az Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem Judaisztikai Tanszékének vezetője a lektori megjegyzéseken túl is szerepet vállalt a tartalom formálásában. A Békés megyei zsi-

dóság történetéről alig húszévesen monográfiát író Balogh István tartalomformáló szerepe kívülről pontosan nem látható, de a szakrális és történeti részeknél valószínűleg sokat hoztatott a könyvhöz.

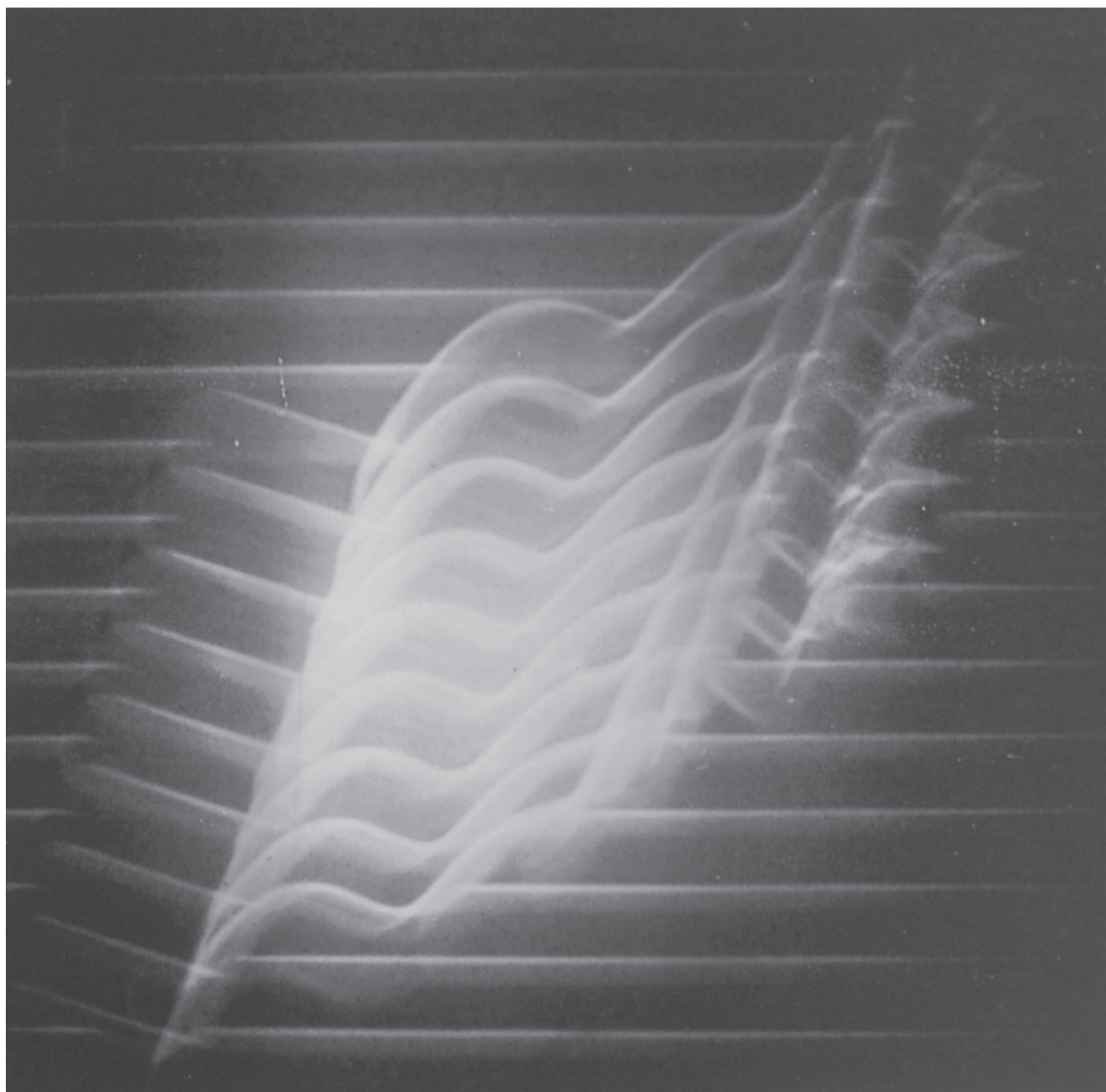
A különféle szakmai tapasztalatnak és a szívós gyűjtőmunkának köszönhetően kronologikusan és tematikailag gazdag emléktanyag gyűlt össze, amely az érdeklődő számára láthatóvá teszi a gyulai zsidóság életének szinte minden lényeges mozzanatát. Ez azt jelenti, hogy a kötetben igen távoli tematikák és műfajok kerültek egymás mellé. Olvashatjuk a gyulai Erdélyi Sára deportálásból való szabadulása után papírra vetett naplóját, a hónapokig tartó, hazafelé vezető út eseményeiről. A naplót a fiatal lányról készült, 1943-as fekete-fehér fotók és ezekről készült festmények illusztrálják. Ugyanis Erdélyi Sára festőművész leánya, Eva Beresin az emlékezés és az emlékeztetés gesztusaként a fényképek alapján megfestette édesanyja életének fotókon rögzített, deportálás előtti boldog pillanatait. „Keskeny sáv a normalitás és a horror között” – írta a jelen kötetbe egy az egyben átemelt kiadvány bevezetőjében. Pár lendületes lapozás után az életrajzok között arról olvashatunk, hogy Rónai Hermin színésznő – Rónai Dénes testvére és Székely Aladár unokatestvére – egy szegedi előadás alkalmával, miközben szerepének megfelelően kávé kortyolgatott, lenyelte a kávéba tévedt óvatlan darazsat, és a dolognak komoly következményei lettek. Hihetetlenül távoli világokat felvillantó mozaikok, a könyv szerzőit dicséri, hogy mégsem fragmentumokat látunk, a sokfelől összegereblyézett anyag szerves egységet alkot: az emlékkönyvet.

Csábító lenne ezt a rövid ismertetést egy-két kerekre csiszolt, csattanós történettel színeznünk, de ennél fontosabbnak gondolom azt, hogy a szerzők közelítési szempontjairól írjak pár mondatot. Az *Emlékkönyv* a gyulai polgárok egyik csoportjának történeteiről mesél, azokról, akik történetesen zsidó felekezetűek voltak. Sok teoretikus szó nem esik ezekről a kérdésekről, de 1920-ig – sőt, egy darabig még azon túl is – szinte minden történet a sikeres asszimilációról szól. Akik az 1850-es évektől

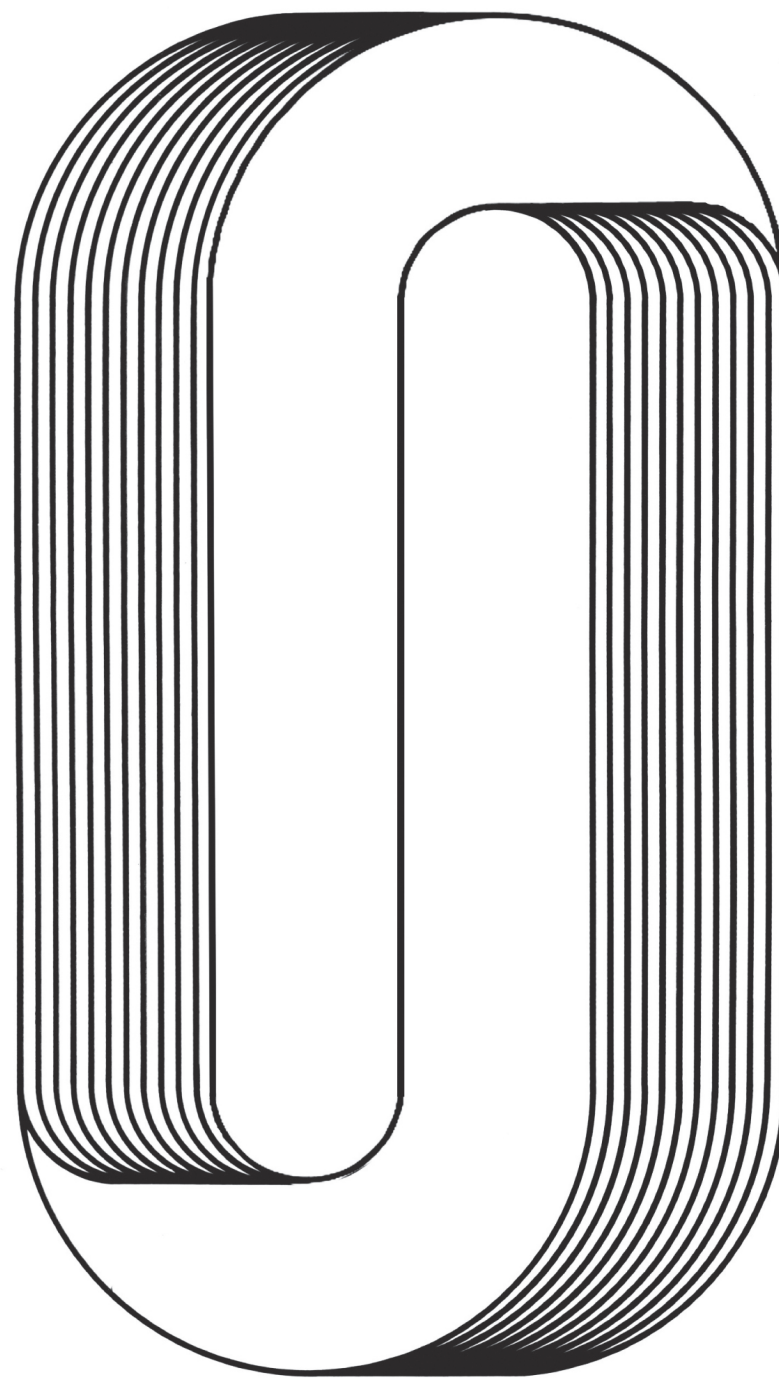
az alföldi városba érkeztek, nem csaptak össze konkurenszekkel, betöltetlen posztokat foglaltak el, s nagyon hamar megismerték, majd hordozóivá váltak az őket körülvevő kultúrának. Erről beszélnek azok az fotók, amelyek egyetlen, Gyula múltjáról szóló könyvből sem hiányozhatnának. Ezt a közelítést tükrözik az alcímek, az életrajzi rész például nem „Híres”, illetve „Ismeret gyulai zsidók”-ról beszél, hanem egyszerűen „Híres gyulaiak”-ról és „Ismeret gyulaiak”-ról. Annál tragikusabb a következő törté-

neti fordulat, melynek drámai tónusát csöppet sem finomítja a kötet.

Ami a legfontosabb: ez az érdekes, monstruózus kötet, nem egyszeri és alkalmi jelenség, hanem egy folyamat része. Szervesen ráépült a Békés Megyei Levéltár korábbi forráskiadványaira, az országosan egyedülálló gyulai zsidó temető adatbázisára és más előzményekre. Ugyanakkor a könyv építőköve lesz egy nem is nagyon távoli jövőben megnyíló, különlegesnek ígérkező gyulai állandó kiállításnak.

Piano (1985; szitanyomat, papír; 480×480 mm)

Szitanyomat (1980; szitanyomat, papír; 1000×700 mm)

► GYARMATI GABRIELLA

70 + 70 = 70

Interjú Lonovics László képzőművésszel

Míg másfél évtizeddel ezelőtt az európai geometrikus művészet csabai származású nagymestere, Fajó János ajándékozott egy több mint kilencven szitanyomattól álló kollekciót a Munkácsy Mihály Múzeumnak, addig 2022 júniusában a Békéscsabán oly sokak által ismert és elismert Lonovics László képzőművész örvendeztette meg az intézményt nagyvonalú felajánlásával. Az alkotó az előző esztendőben a múzeumban rendezett jubileumi kiállításához kapcsolódóan hetven művét adományozta a Képzőművészeti gyűjtemény gyarapítására.

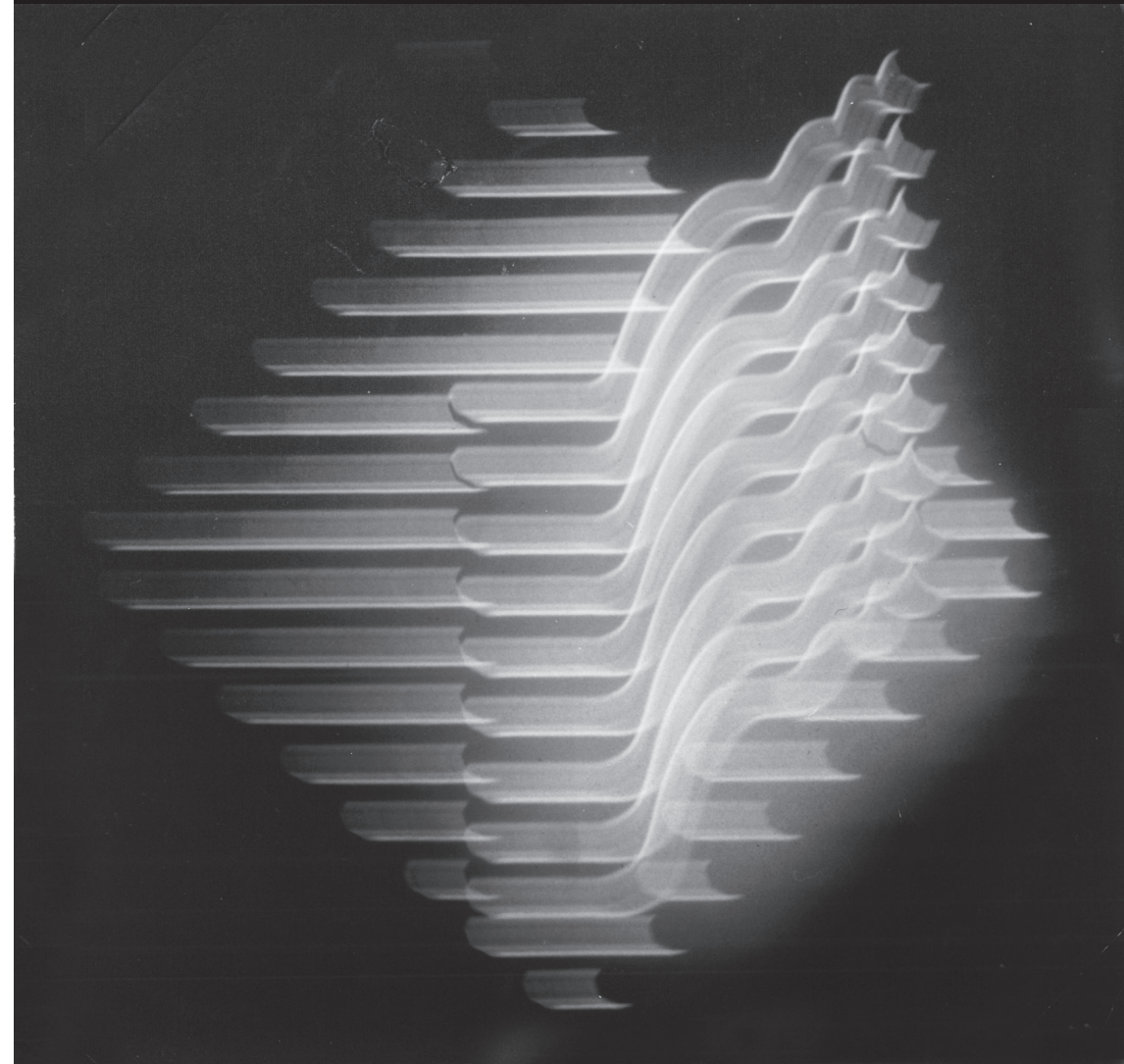
A számos önálló és csoportos kiállításon bemutatott szitanyomategyűjtemény Lonovics László művészetének első alkotó évtizedeiben végbement változásról tudósít. A műegyüttes létrejötte szervesen kapcsolódik a kortárs képzőművészet fősodorába tartozó alkotókat fogadó, egykori Békéscsabai Grafikai Művésztelep létrehozásához és működéséhez. Aba-Novák Judit művészettörténész a művésztelep első két évének munkáját (1976–1977) dokumentáló katalógusban „a mai magyar művészet eleven életének”¹ részeként említi a békéscsabai művésztelepet, ahol többek között Bak Imre, Deim Pál, Fajó János, Hencze Tamás, Mengyán András és Nádler István is dolgozott. Hozzájuk csatlakoztak fiatal helyi művészek, mint Lonovics László és Gubis Mihály, akik saját műveik létrehozása mellett a művésztszak szitanyomatainak elkészítésében is jelentékeny szerepet vállaltak.

Lonovics László ebben az időszakban készült műveivel kapcsolatban Papp Júlia kulcsszavakat sorakoztat fel 1982-ben a *Művészet* folyóiratban: „A neokonstruktivizmus áramlathoz kapcsolható szitanyomatok – az irányzat eredeti törekvéseinek megfelelően – a szerkesztettség, a megépítettség, a rendszerezettség érzetét keltik; kidolgozott, egységes képi világot mutatnak.”² Tandi Lajos „kristálytisza vonalstruktúráról és rafináltan szimmetrikus rendről”³ beszél ugyanezekkel a munkákkal kapcsolatban.

A Munkácsy Mihály Múzeum kedves kötelességének tekinti, hogy a Békéscsabán született és a városhoz kötődő művészek alkotásait bemutassa és gyűjteményében őrizze. Képzőművészeti és Iparművészeti gyűjteményének gyarapítása során – az utókor érdeklődésére is számítva – mindig igyekezett az alkotók életművét folyamatában dokumentálni. Törekvését Lonovics László felajánlása nagyban segíti.

Gy. G.: Kézenfekvőnek tűnik a hetvenedik születésnapon hetven művet adományozni, de a születésnap gyertyákat is kiváltják olykor-olykor egy számmal vagy csupán egy szál gyertyával. Miért gondolt ennyi mű átadására, miképpen jött a nagyvonalú adományozás ötlete?

L. L.: A jubileumi évfordulók, pláne, ha az egy 70 éves születésnap, számvetésre késztetik

Átváltozás (1985; szitanyomat, papír; 630×660 mm)

az embert. Miként és milyen eredménnyel telt el a közel fél évszázad? A jelen és közelmúlt években készült munkáimon túl különösen érdekes volt áttekintennem az alkotói pályám első időszakában készültet. A magyar képzőművészet roppant izgalmas időszaka volt, amikor egyre inkább tért nyerhettek az új művészeti törekvések, amelyeknek eredményeként megújult a magyar képzőművészet. Mint az a bevezetőben olvasható, abban az időszakban Békéscsabán megrendezett grafikai művésztelepeken együtt dolgozhattam azokkal a képzőművészekkel, akik jelentős képviselői voltak az akkori magyar, sőt nemzetközi avantgárd képzőművészetnek. Szakmai szemléletük rám is hatással voltak. Mivel az akkor készült munkáim szorosan kötődnek a békéscsabai Országos Grafikai Művésztelepekhez és a békéscsabai képzőmű-

vészet történetéhez, abban a reményben adományoztam a Munkácsy Mihály Múzeumnak, hogy adalékul szolgálhatnak azok árnyaltabb megismeréséhez.

Gy. G.: A pályakezdés éveiről és az azt követő időszakról szolgál helyzetjelentéssel az átadott műegyüttes, de pontosan mikor is születtek ezek az alkotások?

L. L.: Az átadott munkáim 1977 és 1987 között készültek. Az 1982-ig született grafikák geometrikus, vagy más definíció szerint neokonstruktív stílusúak, az azt követő időszakban készült fénygrafikák alkotják az adomány másik részét. Alkotói munkásságom azóta is meghatározó tematikája a fénytel történő művészi kifejezés. Az 1990-es évek második felétől ilyen jellegű munkáimat számítógéppel készítem.

1 Aba-Novák Judit: [Cím nélkül]. Katalógusbevezető. In: Országos Grafikai Művésztelep 1976/1977. Szerkesztette: V. Kiss Margit. Békéscsaba, Békéscsaba Város Tanácsa, 1977. [3. p.]
2 Papp Júlia: Lonovics László kiállítása. In: *Művészet*, 23/12. 1982. 57. p.
3 Tandi Lajos: Tiszta, világos rend. In: *Délmagyarország*, 72/134. 1982. június 10. 5. p.

Gy. G.: Az átadott grafikai kollekció minden lapja szitanyomással készült. Hogyan ismerkedett meg ezzel a technikával?

L. L.: Gubis Mihállyal egy műteremben dolgoztunk annak idején, ő a Magyar Hirdetőben vállalt munkát, és szitanyomással készült reklámanyagok előállításában működött közre. Tőle ismertem meg az alapvető fogásokat. Valójában a szitanyomást először ipari felhasználásra alkalmazták, amivel fémre, fóliára, textilre, üvegre is lehetett nyomtatni. A képzőművészek is felfedezték a technikában rejlő lehetőségeket. A közelmúltban a Munkácsy Mihály Múzeumban megrendezett, nagyszerű Andy Warhol-kiállításon szereplő művek is szitanyomással készültek.

Magyarországon a képzőművészek a '60-as, '70-es években kezdték alkalmazni széles körben. Sajnos az alapanyagok jó része nyugati importból származott, érthető módon nagyon nehezen lehetett hozzájutni. Emlékszem, hogy a formakészítéshez szükséges fényérzékeny emulziót házilag próbáltuk elkészíteni, viszont a szitaszövetet, festéket stb. csak egy helyről, a Nyomdagrafikai Vállalattól lehetett megrendelni, ráadásul nagyon drágán. Áruhiányra hivatkozva a vállalat a művésztelep részére is nehezen biztosította azokat.

Gy. G.: Mely sajátosságok azok, amelyek révén a szitanyomat-technika ennyire testhez állónak tűnt az Ön számára?

L. L.: A korai figurális festészetet követően kezdtem foglalkozni a geometrikus, vagy más néven sík-konstruktív képek festésével. A stílus sajátos jellegzetessége, hogy a képen egyenletes fedettségű síkfelületek vannak. Ilyen jellegű grafikák készítésére kiválóan megfelelt a szitanyomás. A technika másik sajátossága, hogy lehetőséget biztosított a grafika több színváltoztatának elkészítésére. Igazán izgalmas kísérletezés kezdődhetett el vele, amelynek eredményeként különböző színhangzatú művek születtek, majd

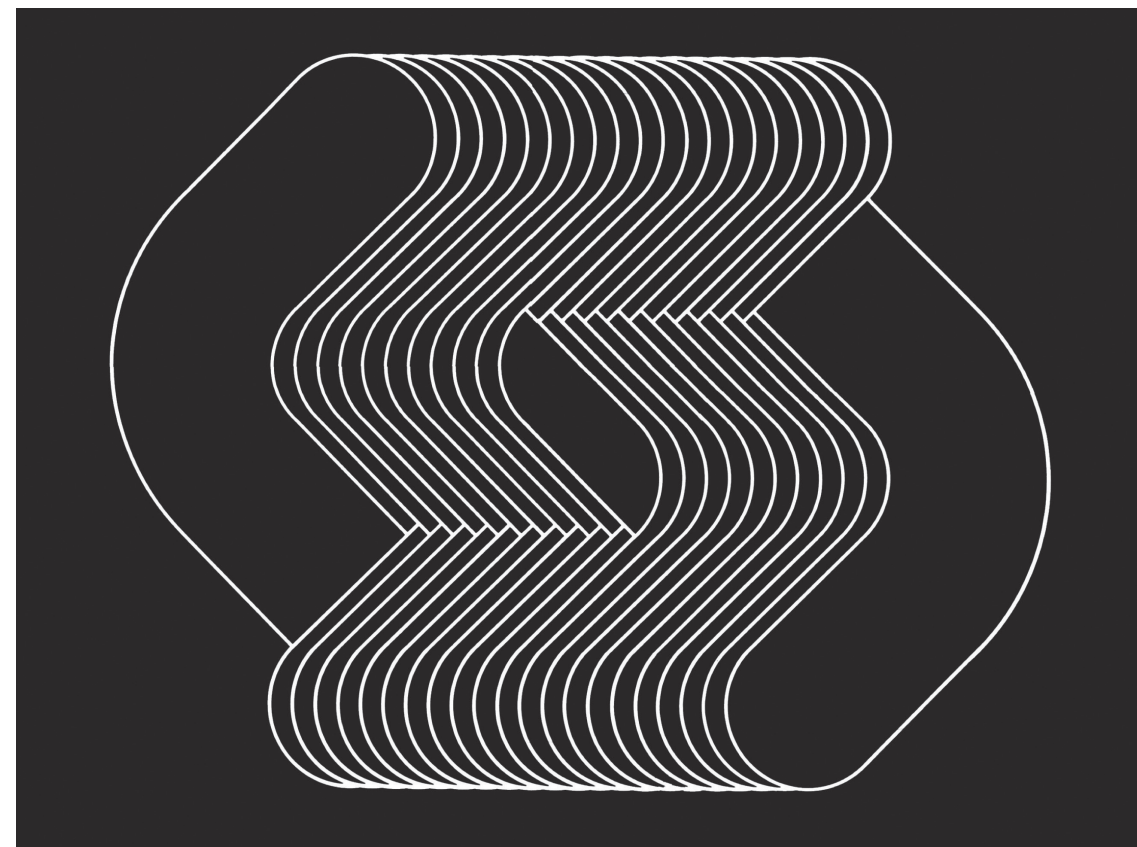
minden grafikából több színváltozatot készítettem. Alkalmas emellett vonalas grafikák sokszorosítására, továbbá fotóalapú árnyaltos nyomatok készítésére is. Az adományozott művek között szereplő fénygrafikáim is ezzel a technikával készültek.

Gy. G.: A szerigráfia, a szitanyomat mint inspiráló impulzus jelent meg a sokszorosító grafikai technikák között. Ön szerint mennyire jelentős szerepet töltött be a korabeli magyar képzőművészetben?

L. L.: Elterjedése semmi esetre sem jelentette azt, hogy a hagyományos sokszorosító eljárások (rézkarc, linó, litográfia stb.) háttérbe szorultak volna, inkább csak egy újabb grafikai műfajjal gazdagította a képzőművészetet. A '70-es évektől kezdődően a sokszorosító grafika országos seregszemléjén, a Miskolci Országos Grafikai Biennálén már elfogadott technika volt. Jómagam 1982-ben két nyomattal szerepeltem a biennálén. A művészek kiállításai plakátjait, meghívóit is szitanyomással készítették, továbbá grafikai mappák születtek, mint például a Budapesti Műhely mappa, vagy a Békés megyében a hetvenes években alakult Békés megyei Fiatal Alkotók Köre Képzőművészeti szekciójának kiadásában megjelent FAK Mappa.

Gy. G.: Az 1976-ban életre hívott, országos jellegű Békéscsabai Grafikai Művésztelep először képgrafikai profillal működött a Kner Nyomda nyújtotta technikai lehetőségek előnyeit élvezve. A művészeti vállalkozás egyfajta szellemi műhellyé is vált, követve a két évvel korábban alapított, hat művész együttes munkájának köszönhető Pesti Műhely mintáját.⁴ Ön szerint a szitanyomás elterjesztésében milyen szerepet játszott a Békéscsabai Grafikai Művésztelep?

L. L.: Valóban, a művésztelep szellemi műhely is volt, amely nem csupán az alkotások

Összefonódás (1980; szitanyomat, papír; 700×1000 mm)

kivitelezésére adott lehetőséget, hanem olyan inspiratív közeget teremtett, ahol a kísérletezések és szakmai diskurzusok eredményeként újszerű művek születtek. A művésztelepen készült alkotások egy jelentős része mindig szitanyomással készült. A művésztelepi alkalmazáson túl a csabai művészek közül rajtam kívül Gubis Mihály, Ignác Anna és Trombitás Tamás foglalkozott rendszeresen szitanyomással. A Dobozi úti műtermünkbe kézikocsival vittük ki a szitagépet Gubis Misivel. Az első művésztelep grafikáit is ott nyomtattuk, majd év közben rendszeresen együtt dolgoztunk. Talán nem túlzás, megszállottjai voltunk a szitanyomással történő alkotásnak.

Gy. G.: Békés megye nagy hírű nyomdászati hagyományain, Tevan Andor békéscsabai és Kner Izidor gyomai nyomdáján, e művészet- és ipartörténeti széphistóriákon kívül milyen érvek szóltak Békéscsaba mellett, miért ebben a

városban alapították meg a Grafikai Művésztelepet?

L. L.: Művésztelepek régebben is voltak, gondoljunk csak a Nagybányai és a Szolnoki Művésztelepre, vagy a hagyományos festő- és szobrász telepekre. De olyanok, amelyek az ipari intézményekben, azok technikai lehetőségeit kihasználva működtek, korábban nem léteztek. Az 1970-es évekkel kezdődően azonban Magyarországon több ilyen művésztelep is szerveződött, mint például Bonyhádon a Zománcipari Művekhez kötődő lehetőség és a Dunaújvárosi Nemzetközi Acélszobrász Alkotótelep. Békéscsabán az akkori Kner Nyomda korszerű technológiája optimális feltételeket biztosított a telep működéséhez, azonban létrehozásához szükség volt a megye és a város támogatására is. Szerencsére a kultúrpolitika irányítói és a hozzájuk kapcsolódó kulturális intézmények felismerték a művésztelepben rejlő lehetőségeket,

⁴ Az 1980-as évek elején Békéscsabán orientációbeli váltás történt, a Művésztelepen az alkalmazott grafikai irányultság került előtérbe.

bízva abban, hogy a térség képzőművészete és iparművészete a megújuló magyarországi művészet jelentős tényezőjévé válhat. A rész tevő alkotók olyan nyomdaipari technológiát használhattak, amelyek a magánember vagy művész számára szinte megfizethetetlenek voltak. A nyomdai anyagok döntő része nyugati áru volt, továbbá a nyomtatás előkészítése – gondolok itt a nyomdai fotózásra, színre bontásra és formakészítésre – csak korszerű eszközök segítségével volt kivitelezhető.

Gy. G.: Az 1976–1977-es katalógus bevezetőjének grafikai terve ma is meglehetősen modernnek hat, nyilvánvalóan a Művésztelep szellemiségével szinkronban, azt tükrözve tervezték. Mi volt itt a lényeg? Miképpen tudná összefoglalni a Békéscsabai Grafikai művésztelep programját?

L. L.: Mint az előzőkben már érintettük, az első két évben képgrafikai profillal működött a művésztelep. A művészek döntően szabadon választott témákat dolgoztak fel. A sokszorosításra két technika állt rendelkezésre, az ofsetnyomtatás és a szitanyomás. Az 1976–1977-es műtárgyjegyzékében szerepel a litográfia megnevezés, viszont ez valójában nem könyomtatás volt, hanem a kő helyett ofsetlemezt használtak, és a nyomtatás sem kézzel történt, hanem ofset gépen.

A harmadik évtől kezdődően, figyelembe véve a nyomdai tervezői feladatokat, továbbá a megye és város vállalataihoz, kulturális rendezvényeihez kapcsolódó alkalmazott grafikai igényeket, megindult a telep profilváltása, de a művésztelep továbbra is lehetőséget biztosított a képgrafikai kísérletekre. 1978-ban például pályázati programként Anatol France *Nyársforgató Jakab meséi* című művéhez készítettünk illusztrációkat. A következő években egyre több alkalmazott grafikai pályázatot írtak ki: Békéscsabai Nemzetközi Bábfesztivál-plakát, Dél-Alföldi Cserépipari Vállalat-embléma, csomagolástervezés, Tungsram-plakát stb. 1983-tól kezdődően a művésztelep programja megváltozott. A résztvevők 1989-ig Magyaror-

szág vizuális arculatának tervezésével foglalkoztak.

Véleményem szerint a művésztelep a magyar művészet országos jelentőségű eseményévé vált, amelynek művészettörténeti szempontú feldolgozása feltétlenül fontos lenne.

Gy. G.: A résztvevők majd felét a kortárs művészet fősodorába tartozó alkotók adták, akik döntő többségében a művésztelep absztrakt vonalát is vitték. Kik dolgoztak akkoriban Békéscsabán?

L. L.: Valóban meghatározó szerepet játszottak az úgynevezett absztrakt stílust képviselő alkotók, viszont olyanok is dolgoztak a művésztelepen, akik például az illusztrációs műfajban alkottak, vagy konceptuális művek grafikai megvalósításával foglalkoztak. Engel Tevan István nagyszerű illusztrációkat készített, Hencze Tamás és Pinczehelyi Sándor konceptuális grafikai kísérletekkel foglalkozott.

Az úgynevezett absztrakt alkotók sem sorolhatók be egyetlen stílus kategóriába. Bak Imre szitanyomatait például ősi és népművészeti formavilág ihlette. Fajó János grafikáit viszont a geometrikus elemek jellemezték, mindannyian egymástól jól megkülönböztethető, egyéni stílusban alkottak.

Fontos megemlíteni, hogy az első két művésztelepen a meghívott művészeket kívül gyakorlatilag a Békés megyében élő majd minden képzőművész részt vett. A teljesség igénye nélkül: Gubis Mihály, Koszta Rozália, Lóránt János Demeter, Kállai Júlia, Schéner Mihály, Szereday Ilona, Tóth Ernő, Oroján István, Várkonyi János, Zahorán Mária, majd a későbbiekben például a Békéscsabára költözött Ignác Anna és Trombitás Tamás.

Gy. G.: Mennyire hatott termékenyítően Békés megye képzőművészeti életére a művésztelep működése? Létrejöttek-e szellemi, formai kölcsönhatások?

L. L.: Az első években a Budapesti Műhely majd minden alkotója, Bak Imre, Fajó János,

Hencze Tamás, Mengyán András és Nádler István is dolgozott a művésztelepen. Újító, friss szemléletű művészetük hatással volt többek között Gubis Mihályra, Oroján Istvánra, Trombitás Tamásra, és jómagamat is ide sorolnám. Fontos megemlíteni, hogy a békéscsabai Mezőgép Vállalatnál megszervezett Fémplasztikai Alkotótelepen részt vett a Budapesti Műhely két békéscsabai származású tagja, Fajó János és Mengyán András, ahol a helyi Gubis Mihállyal és Mayerhoffer Miklóssal dolgoztak együtt. Magam akkoriban szintén itt munkálkodtam.

A művésztelepeken kialakult szakmai és emberi kapcsolatoknak köszönhetően lehetőséget kaptunk arra is, hogy munkáinkat Budapesten is bemutathassuk. Ez elsősorban Fajó János érdeme, aki az általa vezetett Józsefvárosi Galériába több alkalommal meghívott néhányunkat kiállítani, továbbá a művésztelep tevékenységének eredményeit is bemutatta. Ilyen volt a *10 éves Szimpozion Mozgalmunk* című kiállítás, amelyen a helyi művésztelepi résztvevők közül Gubis Mihály, Oroján István és én is szerepeltem. A Budapesti Műhely példáját követve 1977-ben létrehoztuk a Békéscsabai Műhelyt, amelynek alapító tagjai Gubis Mihály, Kállai Júlia, Mayerhoffer Miklós, Wolmuth Frigyes és én voltam. Első kiállításunkat még abban az évben a Mezőgép Vállalatnál rendeztük. 1978-ban a Gyulai Vármúzeumban az akkor Békéscsabára települő, a műhelyhez csatlakozó Ignác Anna és Trombitás Tamás, továbbá Gubis Mihály velem együtt mutatta be legújabb munkáit.

Gy. G.: A múlt megidézése után a jövőre irányítanám a figyelmét, az érdekelne, hogy milyen tervei vannak. Művekről, kiállításokról, szakmai kapcsolatokról kérdezem Lonovics Lászlót beszélgetésünk epilógusában.

L. L.: Mint ahogy a tudományban, úgy a művészetben is fontos a folyamatos publikáció. Évente legalább 8–10 országos és nemzetközi

kiállításon szerepelek. Köszönhető ez annak, hogy számos szakmai szervezet tagja vagyok. A Magyar Alkotóművészek Országos Egyesülete, a Magyar Képzőművészek és Iparművészek Szövetsége, a Magyar Festők Társasága, a Magyar Elektrográfia Társaság és a Nemzetközi Kepes Társaság is tagjainak sorában tudhat. Az említett szervezetek által meghirdetett kiállításokon igyekszem minél több alkalommal részt venni. Fontosnak tartom megemlíteni, hogy a budapesti Artézi Galéria kiállításain is rendszeresen szerepelek, ott két alkalommal már önálló kiállítást is rendezhettem. A galériához kötődő művészekkel a szakmai kapcsolatokon túl egy baráti közösségnek is tagja lehetek.

Az elmúlt hónapban szerepeltem a Kecskeméti megrendezett XI. Keresztény Ikonográfiai Biennálén továbbá a Budapesten az Art Market Nemzetközi Kortárs Képzőművészeti Vásáron. Rendszeres résztvevője vagyok a Magyar Elektrográfia Társaság kiállításainak. A napokban zárult a budapesti Vízivárosi Galériában a *Miniképek* című meghívásos kiállítás, amelyen szintén részt vettem. A Békéscsabai Művészeti Társaság által rendezett kiállításokon mindig bemutatom a képeimet, így például a szeptember elején a Békéscsabai Evangélikus Kistemplomban megnyílt Torony Tárlaton, vagy a Magyar Festészet Napja alkalmából a Csabagyöngye Kulturális Központ Békéscsabai Galériájában megrendezett, *Az év színe* című tárlaton. Meghívást kaptam a Magyar Festők Társasága *Karácsony/Ajándék* című budapesti tárlatára. Pályázom a Kecskeméti Katona József Múzeum *Petőfi költészete a kortárs képző- és iparművészetben* című kiállításra. A Colosseum csoport online kiállítására szintén meghívást kaptam.

Tevékenységem kettős iránya máig megmaradt, a számítógépes grafikák készítésével párhuzamosan folyamatosan festek is. Sok téma inspirál, alkotói tervem pedig van bőven. Remélem, az elkövetkező években sikerül is megvalósítanom azokat...

ZÁSZKALICZKY ZSUZSANNA ◀

Ég terei – föld helyei¹

Ahogy a templom nem múzeum, a múzeum sem templom, ma mégis hallgassanak meg egy szentírási szakaszt bevezetésképpen.

„Hat nappal ezután Jézus maga mellé vette Pétert, Jakabot és testvérét, Jánost, és felvitte őket külön egy magas hegyre. És szemük láttára elváltozott: arca fénylett, mint a nap, ruhája pedig fehérén ragyogott, mint a világosság. És íme, megjelent előttük Mózes és Illés, és beszélgettek Jézussal. Péter ekkor megszólalt, és ezt mondta Jézusnak: Uram, jó nekünk itt lenni! Ha akarod, készítek itt három sátrat: neked egyet, Mózesnek egyet és Illésnek egyet. Miközben ezt mondta, íme, fényes felhő borította be őket, és hang hallatszott a felhőből: Ez az én szeretett Fiam, akiben gyönyörködöm, őt hallgassátok! Amikor a tanítványok ezt meghallották, arcra borultak, és nagy félelem fogta el őket. Ekkor Jézus odament, megérintette őket, és így szólt hozzájuk: Keljetek fel, és ne féljetek!” (Mt 17,1–7)

Ma itt, Békéscsabán, ezen a kiállítás megnyitón, Kohut Ilona művei között mit üzen nekünk Máté evangéliuma? Miről, milyen végtelenül esendő, emberi ismérvről árulkodik? A három tanítvány – a választottak között is kiválasztottak – váratlanul annak tanúi lesznek, hogy megnyílik az ég, felfénylik az ismeretlen, kitágul a tér. És annyira megrémülnek ettől a távlattól, hogy azonnal sátrakat terveznek építeni. Lehatárolt, emberi helyeket a félelmetes, mégis gyönyörű, határtalan térben.

Igy van ezzel Csorba Győző is, amikor eszkatologikus félelmében találkozási pontot kíván rögzíteni szereteteivel:

jaj kicsi nyájam
jaj kicsi nyájam
ki tudja meddig
lehet maradnom
jó lenne lassan
megállapodnunk
valami jelben
s valami helyben
hogymajd a nyüzsgő
tömegbe veszve
a végtelen tér
redői közt is
megleljük egymást
én gyöngé nyájam
hogymajd össze tudjunk
örökre bújni
a túli fagyban
ahogy tanultuk
a földön egyszer²

Szóljunk néhány szót a térről és a helyről. Hamvas Bélával,³ az ő, korántsem tudományos megkülönböztetésével kell kezdenem: „a helyet nem szabad összetéveszteni a térrel. A tér és a hely között az a különbség, hogy a térnek száma, a helynek arca van. A tér, ha csak nem kivételes, minden esetben pontos vonalakkal határolható, területe négyzetmilliméterre kiszámítható és alakja körzővel és vonalzóval megrajzolható. A tér mindig geometriai ábra.” „A hely mindig festmény és rajz, és nincs belőle több, mint ez az egy. A térnek képlete, a helynek géniusza van. Mert nemcsak természet és környezet, föld, talaj, éghajlat, növényzet, vizet, hegyek és mindez együttesen. A hely nemcsak

¹ Elhangzott Kohut Ilona ÉG TEREI – FÖLD HELYEI című kiállításának megnyitóján a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeumban 2022. szeptember 29-én. A tárlat kurátora Gyarmati Gabriella művészettörténész.

² Kiemelés a szerzőtől.

³ A hely szelleme. In: Öt géniusza

az, ahol a dolgok vannak. A hely barátságos vagy ellenszenves, félelmetes vagy szelíd, nyugodt vagy fenséges, és a nyelvnek alig van jelzője, amit ne lehetne a helyre alkalmazni. Két egyforma hely éppúgy nincs, mint megismétlődő pillanat. Az emberi élet gazdagsága meg nem ismétlődő pillanatokban, és semmi másához nem hasonlítható helyekben van...”

Azt mondom, nincs hely tér nélkül. Hogy lehet-e tér hely nélkül, még nem tudom.

A teret kapjuk – a helyet teremtjük.

A tér tágas – a hely pontos.

A tér végtelen – a hely véges.

A tér határtalan – a hely behatárolt.

A tér félelmetes – a hely lakajos.

A tér ismeretlen – a hely otthonos.

A tér absztrakt – a hely konkrét.

A tér közös – a hely perszonális.

A tér hűvös – a hely fűthető.

A térnek távlatai, a helynek koordinátái vannak.

A tér vertikális – a hely horizontális.

Az tér időtlen – a helynek története van.

A tér égi – a hely földi. Égi terek, földi helyek.

Ezen a ponton jutunk el Ilona alkotásaihoz. Vagy alkotásához. Remélem, nem tévedek, ha mindazt, amit itt látunk, egyetlen műként értelmezem. Egyetlen egészként, amelyben a föld helyei és az ég terei együtt lélegeznek, nem kijátszhatók egymás ellen, hanem valami fontos nézőpont-váltásra hívják a látogatókat.

Sorozatokat látunk a paravánokon és kisebb falszakaszokon. A művész tíz éve készíti ezeket a képeket fontos helyekről, amelyekhez mindnyájunknak meglehetnek a saját történetei. Az objektív fotók áthangolódnak a keze alatt: a transzpónálás eredménye az emlék- vagy emlékképszerű látvány, a realistól elemelt lírai hang, lírai absztrakció. A képeken az utak, a házak, a falak, az erőművek történeteket sejtetnek. Vagy várják, hogy ki-ki a saját történeteivel ruházza fel őket, és tegye egészen személyes-saját élménnyé. Hogy ne mondjam: helyé.

Talán József Attila alkalmaz hasonló technikát a *Külvárosi éj*ben, amikor az elébe táruló épületeket megörökítve történettel és – holdfénnel és álommal – valami lágy sfumatóval látja el:

*Mint az omladék, úgy állnak
a gyáarak,
de még
készül bennük a tömörebb sötét,
a csönd talapzata.*

*S a szövőgyáarak ablakán
kötegebe száll
a holdsugár,
a hold lágy fénye a fonál
a bordás szövőszékeken
s reggelig, míg a munka áll,
a gépek mogorván szövik
szövőnők omló álmait.*

*S odébb, mint boltos temető,
vasgyár, cementgyár, csavargyár.
Visszhangzó családi kripták.
A komor föltámadás titkát
örzik ezek az üzemek.*

A műfajban szokatlanul nagy méretű tusrajzok azonban – a rajz a legelvontabb képzőművészeti technika –, szóval a tusrajzok leheletfinom, sűrű, pókhálószerűen érzékeny vonalai egészen más távlatokat nyitnak. GPS-koordinátákkal, a perspektíva klasszikus szabályaival, az időmérés vagy a térképészet eszközeivel le nem írható – és jelen ismereteinkkel meg nem fejthető – távlatokat. Az összefonódó, repetitív, egymásból épülő vagy felfelé futó struktúrák, rácsszerkezetek kozmikus hatást érnek el. Aprólékosságuk nem szétaprózás, ezernyi pici részletük nem figyelemelterelés. Nincsenek történetek, nincsenek emlékek. Szent, megszentelt pillanatok vannak. (Persze, milyen az ember: szereti, ha minden hasonlít valamire, ha mindenről eszébe jut valami, szüksége van – mint Jézus tanítványainak a sátorra – kapaszkodóra. Minél kozmikusabb valami, annál inkább. Az asszociációkat most sem ússzuk meg. Mindenki a magáét.)

A címek a megszentelt pillanatokot idézik – legyen szó a teremtésről, eleven képről, a végső időkről vagy a megközelíthetetlen megközelítéséről.

A 20. század művészetének felfedezése a rítus mint az alkotás egyik lehetséges módja, formája. Azaz rituálé az alkotás maga, sőt a befogadás is lehet rituális folyamat. Ahogy a vallásos liturgia, a memoria passionis, a transzcendensbe – az időtlenbe – kapaszkodik, úgy ezek a rituális művek az örökkévalóság véges leképezései, valamiféle kimerevített „saját idő”, „szent idő”, ami mégiscsak az idő legyőzése.

Gondolhatjuk, hogy amikor Ilona ezeket a tusrajzokat készíti, közben az átalakulás, a rétegződés, ahogy ő fogalmaz, az „örök rendeződés” tanúja. Gondolhatjuk, hogy számára ez rituálé, amikor a teremtő folyamat kapcsolatot talál az időn kívülivel, az örökkel, miközben „csendben bízik a keletkezésben”. A nagy, világító fehér papírfelület szép lassan telik az absztrakt jelek formáival, transzformáival, metaformáival valami isteni algoritmus nyomán. Telik, és nem megtelik: esélyt hagy a fénynek. A rajz talán nem is végeredmény, hanem olyan időtlen folyamatára (bármily ellentmondás is legyen ez), amelyben felsejlik a láthatatlan világ. Statikusság és áradás, anyagszerűség és szubtilitás, lüktetés és hálózat, rendszer és véletlenszerűség, visszautalás és előre tekintés, átgondoltság és ihletettség, pillanatnyi és végtelen, tudatos alkotás és gyermeki bizalom – ezek mind-mind egyfelé mutatnak: az állandóság és a szépség felé, amelyen a művész az isteni harmóniát érti. Anselm Grün, bencés szerzetes így foglalja össze: *„A szépségben felfénylik a világ rendje, felragyog az ideális világ.”*

A videó munkák, „mozgó tájképek” – köztük az itt látható *Gyeprészlet* – sosemvolt tájakra kalauzolnak bennünket: ahogy a valódi tájképek és tájrészletek elcsúsznak, tükröződnek, együtt állnak, átrendeződnek vagy felülírják egymást, meditációra készítetnek. A folytonosan mozgó képi világ akár személyes, akár művészettörténeti emlékeket idézhet, de hamar tovább peregr-

nek – vagy inkább – folynak – a kockák, hogy próbára tegyék kapcsolatunkat a természettel, az idővel, a folyton változóval, az elmúlóval.

S hogy legyen valami statikus: három, finoman csiszolt gipszplasztikával is megajándékoz a művész. Általuk mintegy felnagyítódik, megnő, kimerevedik egy-egy jel, rajzi elem, sőt fából-vasból készült posztamense teszi idézőjelbe e finom, törekeny jelek „magábanvalóságát”.

Kohut Ilona kiállítása – 4:1 installációja – megteremti az interakció, a rituális bejárhatóság és bejárás, a részvétel (és a részvét?) helyét és terét, hosszabb távon kialakítja a megértés rítusát. Miért is van erre szükség?

Egy régi történet szerint Petrarca, akit az első turistaként tart számon a hagyomány, fölment a Mont Ventoux csúcsára, és miután a panorámában kigyönyörködte magát, tarisznájából elővette Szent Ágostont. Ott ezt olvasta: *„Aki nem fölfelé és befelé figyel, rossz úton jár.”* Petrarca lejtött a hegyről, és soha többé nem tett – horizontális – kirándulást.

A felfelé hiányáról Kosztolányi Boldog, szomorú dalban énekel: *„Mert nincs meg a kincs, mire vágytam, / a kincs, amiért porig égtem. / Itthon vagyok itt e világban, / s már nem vagyok otthon az égen.”*

Kohut Ilona kiállítása életünk és gondolkodásunk horizontális és vertikális irányainak harmóniáját segíti megteremteni. A világi és transzcendens kapcsolataink kibékítését. A véges és a végtelen, az elmúló és az örökkévaló összhangját. Végtére is a hely és a tér kiegyenlítődsét.

Vennünk kell a bátorságot és be kell sétálnunk a műbe, ahogy erre – gyönyörű bevezető szövegében – maga a művész is biztat. Sokáig kiadatlan, titokzatos, álomszerű novellájában Pilinszky⁴ hasonló élményről számol be.

„Látogatónak elegendők a képek. Olykor szagatóan támadóak, de ez sose tart sokáig. Máskor csak állnak, majd megmozdulnak, mintha én hoznám mozgásba őket. És ez talán igaz is. Próbálok legördíteni magamról azt a mindennél súlyosabb

4 Szabadesés. In: *Önéletrajzaim*, 2021

terhet, ami idáig juttatott. Mi van alatta? Én, vagy valami más? [...]

Minden egyszerű, melengetően egyszerű. És ir-
tóztható és iszonyatos! [...]

Elég lenne megfordulnom, egyetlen feljűk ve-
tett pillantás. De nem, inkább tartom magamat,
mint aki hazaérkezett, s már csak kopogtatnia kel-
lene. De nem kopogok. Hogy miért nem? Állok az
ajtó előtt, és elképzelem, hogy havazik. Hull a hó
az ágyakra, a lépcsőre, a fejemre. Igaz, tüstént el is
olvad, mégis gyönyörű, és hagyni kell, hagyni, úgy,
mint régen. Micsoda mély öröm hagyni hullani a
hóesést!

És ez a kép! Istenem, milyen szép is ez a kép!

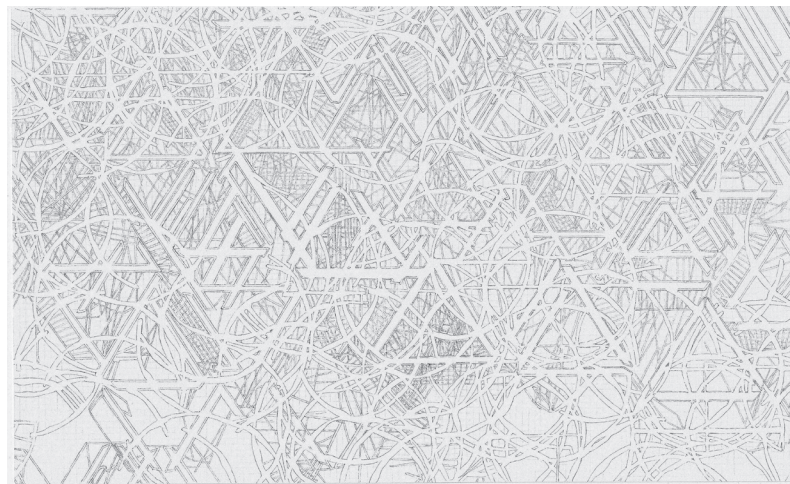
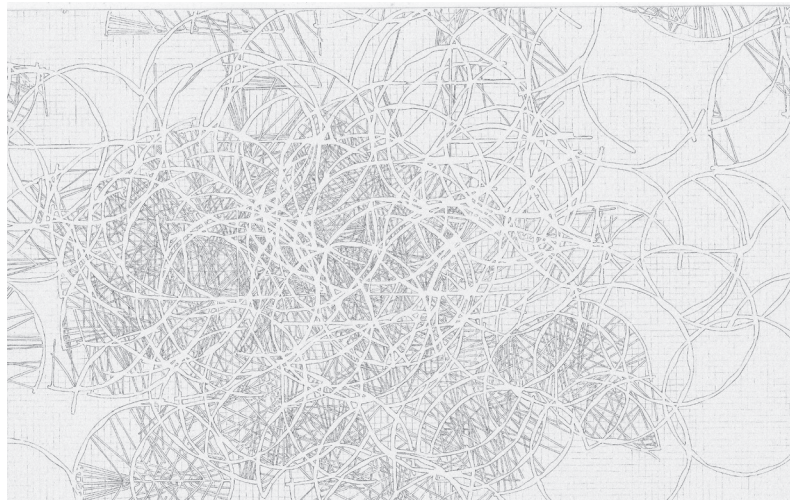

Tableau Vivant (2020–2021, 30 elemből álló szabadkézi tusrajz sorozat; részlet)

Composita orum (2015–2021, 84 elemből álló szabadkézi tusrajz sorozat; részlet)

Óvatosan belelépek a sugarába, s arcomat a sarká-
hoz tapasztom. [...] Lehunyt szemmel ágaskodva
igyekszem egészen beletartani magamat mintáiba.
Ez volna a befejezés? [...]

A csukott redőnyű boltban azóta reggeli nyolcat
ütnek a zenélő órák.

Én meg fedetlen és kőkemény arccal sírok. Sírá-
som millió és millió éves, millió és millió tonna víz.
Ez a befejezés.”

„Keljetek fel, és ne féljete!” Ez a befejezés.

MÁRTON LÁSZLÓ ◀

Nibelungok

Második rész – Kriemhild bosszúja

ÖTÖDIK FELVONÁS

Első jelenet

*Küzdőtér a vár és a Duna-part között. Előkelő
hunok és burgundok.*

JÓSZÁGIGAZGATÓ

A hajnali istentisztelet után buhurt következik.
Buhurt idegen szó, annyit jelent, mint csopor-
tos viadal, természetesen barátságos alapon.
Kihasztnáljuk hazánk, Hunnia kedvező adottsá-
gait, mindenekelőtt a sík terepet és az etnikai
sokszerűséget. A hunok, a kunok és a punok,
a rácok és a rácok békés többféleségben élnek
egymás mellett. Nem is beszélve burgund ven-
dégeinkről, akik jelenleg szintén Hunnia sok-
féleségét gazdagítják. Addig is, amíg a király úr
és a királyné úrnő a helyszínre érkeznek, felké-
szülnek az első fordulóra az avar és a besenyő
lovagok!

(Jön Attila és Kriembild.)

KRIEMHILD

Itt vagytok, testvérek! Szép tőletek. És hol
hagytátok Trójai Hagent, a kedvenceteket, azt
a cuncimókust?

GISELHER

Hagen és Volker még alszanak. Az éjjel valami-
ért nem tudták magukat kialudni.

ATTILA

Én is rosszul aludtam. Biztosan az időjárás mi-
att.

KRIEMHILD *(Anonymához)*

És te, kisanyám, te tudtál aludni? Hogy is hív-
nak? Mindegy is, nem érdekes. Nem akarsz
visszamenni Pöchlarnba az anyukádhoz? Mert
most még mehatsz, ha akarsz.

ANONYMA

Nem képzeld, hogy itthagynom a pasimat?

KRIEMHILD

A te pasid az én öcsém. Csak a rend kedvéért
mondom. Tudod mit? Magaddal viheted a pa-
sidat is. Most még viheted. Még védőőrizetet is
adok mellétek, ha akarjátok.

ANONYMA

De itt sokkal érdekesebb, mint otthon.

KRIEMHILD

Ja, tényleg. Itt érdekes dolgok fognak történni.
Erre nem is gondoltam.

JÓSZÁGIGAZGATÓ

Üdvözlöm a körünkben megjelent király urat
és királyné úrnőt, a buhurt védnökeket. Első ösz-
szecsapás: az avar és a besenyő lovagok között.
Nosza, rajta!

*(Összecsapás. Csörömpölés, porfelhő. Jön Hagen és
Volker.)*

HAGEN

Odanézz, édes egy cimborám! Látnod ott azt a
fiatalembert?

VOLKER

Szerintem ki van pirosítva az arca. Vagy esetleg
elpirult szégyenében. Borzasztóan érdekelne,
hogymit szégyellhet az ilyen.

HAGEN

Mármint milyen?

VOLKER

Hát ilyen-olyan-amolyan. Úgy fel van csicsáz-
va, mint egy pénzért kapható úrnő. Még fülbe-
valója is van.

HAGEN

Ha ilyen is, meg olyan is, meg még amolyan is,
akkor odamegyek, és megölöm.

VOLKER

Hogyisne! Én ölöm meg! Igaz, hogy költő va-
gyok, de én is tudok olyan értelmetlenül gonosz

lenni, mint akárki más. Még a haja is ki van borodítva. Majd én elhegedülöm a nótáját. Minek él az ilyen?

(Odalép az egyik fiatal udvaronchoz, végighúzza a nyakán a hegedűvonóját, a fiatalember összerogy. Elszörnyedés moraja.)

HAGEN *(más burgund lovagokkal együtt oda-fut)*

Hozzá ne merjetez nyúlni a barátomhoz, mert velem gyűlik meg a bajotok!

ISPÁN *(Volkerhez)*

Miért bántottad ezt az ártatlan embert? He?!

HUN ASSZONY

Fiacskám! Édes, drága, kicsi fiam! Egyetlen gyerekem! Ki fogja most már a gondomat viselni?

HUN GYEREKEK *(kettő vagy három)*

Apuka! Ne tessék meghalni! Tessék szépen felkelni a földről! Mert különben földes lesz az apuka ruhája! Már így is csurom vér az apuka!

JÖSZÁGIGAZGATÓ

Kötözzétek meg a burgund gazembert! Bírószág előtt fog számot adni gonosz cselekedetéről!

ATTILA

Senki ne nyúljon hozzá! Láttam, mi történt! Véletlen volt! Volker költő nem tehet róla! Volker költőnek megbotlott a lova! A lónak négy lába van, mégis botlik! Volker költőnek két lába van, mégis ló! Úgyhogy tisztára véletlenül nyakazta le a mi szegény Töhötömünket! Engedjetez szabad elvonulást neki! És a többi kedves burgund vendégünknek is!

GÜNTHER

Gyerünk! Gyorsan, gyorsan!

GERNOLD

Nem elég gyávának lenni, annak is kell látszani! *(A burgundok, Hagennel és Volkerrel az élen, kivonulnak.)*

ATTILA

Nem engedem, hogy az ünnepi hangulatot elrontsa egy véletlen baleset. Annyira nem, hogy ma délből részt fogunk venni, feleségem és én, azon az ünnepi lakomán, amelyet vendégeink szállásán, a kerek toronyban rendezünk. Ispánom, intézkedj, hogy tereljék a konyhára az összes bárányt a Búbánat-völgyből!

ISPÁN

Már elfogytak a bárányok. Már csak kecskék vannak.

ATTILA

Akkor kecskehús lesz ebédre. Jaj, szegény Töhötöm! Aranyos, pici Töhike. Mennyire sajnállak! Milyen jó hívem voltál! Megbízható, kötelességtudó. – Vigyétek ki a holttestét! A temetőig én is elkísérem.

(El.)

KRIEMHILD

Nézzetek csak rám, kedvelt alattvalóim. Nézzétek, milyen piros az arcom! Én szégyellem magamat a rokonaik helyett is.

Második jelenet

Térség a külső fejedelmi csűr főbejárata előtt. Jön Dietrich, Rüdiger és Buda.

DIETRICH

Hű, de vígan vannak odabent! Azok az apródok! Hányan lehetnek?

RÜDIGER

Hatszáz. Vagy hatezren. Tulajdonképpen tök mindegy.

BUDA

És miféle játék, amit ilyen élénken játszanak?

RÜDIGER

Csapdlecsacsi. Seggrepaci. Valami efféle.

BUDA

Kár, hogy én az ilyesmit már nem tudnám élvezni.

DIETRICH

És mi az, amit élvezni tudnál?

BUDA

Hát például Nudung menyasszonyát. Vele hű, de nagyot élveznék!

DIETRICH

És ki tart vissza?

BUDA

Bátyám, a király. Minden hunok cárja. Nem enged. Azt mondja, hogy Nudung menyasszonya műemlékvédelem alatt áll.

DIETRICH

Ne légy már ennyire nyámnyila! Öld meg Nudungot, és vedd feleségül a menyasszonyát!

BUDA

Nem kell azt megölni. Meghalt magától is, már egy hónappal ezelőtt. Mégsem tehetem rá a ke-

zetet a menyasszonyára. Pedig milyen jó meléi vannak! Na meg a segge! Azt a ragyogóját. Meg a bugyogóját.

KRIEMHILD *(jön)*

Örülök, hogy itt találalak, Veronai Dietrich, amelungok elűzött királya. Beszédem van veled.

DIETRICH *(kelletlenül)*

Beszélgj. Hallgatlak.

KRIEMHILD

Annak külön örülök, hogy tanúk előtt beszélhetünk. Jól figyeljetez, urak, és jegyezzétez meg, amit most mondok Dietrichnek. – Tégy meg nekem egy szívességet, Veronai Dietrich. Öld meg Hagent. Ha lehet, még ma. Nem leszék hálátlan.

DIETRICH

Te is tudod, hogy Hagen a barátom. Én is tudom, hogy zsigerből gyűlölöd. Az ember nem árulja el a barátját. Ez a válaszom. A háládra pedig nem tartok igényt. És most, ha nem haragszol, itthagylak. De ha megharagszol rám, akkor is.

(El.)

KRIEMHILD

Mit szólsz az iménti beszélgetéshez, Rüdiger?

RÜDIGER

Úgy veszem észre, te nemcsak Hagenre haragszol, hanem a testvéreidre is. Csak azt nem értem, hogy akkor miért hívtad ide őket.

KRIEMHILD

Ezen majd gondolkodhatsz, ha lesz egy kis ráérő időd. Meg azon is gondolkodhatsz: mivel jár az, ha nekem köszönheted, hogy földönfutóból Ausztria őrgrofja lettél?

RÜDIGER

Nem szeretek ilyesmiken gondolkodni. De majd megoldom.

(El.)

KRIEMHILD

Örülök, hogy négyszemközt maradtunk, drága sógorom. Beszédem van veled.

BUDA

Nem akarom Hagent megölni! Nem is tudnám! Sokkal erősebb nálam! Sokkal bátrabb! Sokkal ügyesebb! Nem oda Buda!

KRIEMHILD

Hagent? Ugyan, dehogy. Az nem a te dolgod. Neked azokat az apródokat kellene megölnöd, akik odabent röhögcsélnek.

BUDA

De hát miért?

KRIEMHILD

Azért, hogy ne röhögjenek már annyit. Összehívod a testőrgárdát, ígérsez mindenkinek egy sisaknyi aranyat, aztán: üsd-vágd, nem apád! Könnyű dolgotez lesz: gyanútlanok és fegyvertelenek. Az a lényeg, hogy mindenkit öljetek meg odabent. Ne irgalmazzatok senkinek.

BUDA

De hát ártatlanok! Nem követtek el semmi rosszat!

KRIEMHILD

Úgy tudom, hogy Nudung menyasszonyára vágyakozol.

BUDA

Igen! Igen! Honnan tudod?

KRIEMHILD

Ha végrehajtod, amit kértem tőled, akkor tiéd lesz Nudung menyasszonya. Erre a szavamat adom. Tiéd lesz Nudung összes földbirtoka és vára is. Még Nudung messze földön híres vad-disznóagyar-gyűjteménye is a tiéd lesz. És a szavamat adtam rá: akkor viszed ágyba Nudung menyasszonyát, amikor csak jólesik.

BUDA

Az mindig jólesik!

KRIEMHILD

Hát akkor hajrá!

Harmadik jelenet

Kerek torony, nagyterem. Hunok és burgundok közös asztalnál. Szolgák pecsenyét tálalnak fel, bort töltögetnek.

ATTILA

Hallod-e, Arisztotelész!

TANÍTÓ

Itt vagyok, uram. Rendelkezésedre állok, uram.

ATTILA *(a vendégekhez)*

Azért hívom Arisztotelésznek, hogy Nagy Sándort neveljen a kis Siegfriedből. – Lódulej, te Arisztotelész, és hozd ide a tanítványodat. Meg akarom mutatni a vendégeknek, hogy milyen sokat fejlődött szellemileg a legutóbbi tanévben.

TANÍTÓ

Máris itt leszünk, uram.

(El.)

ATTILA

Csak azt nem értem, hol késlekedik a hitvesem.

DIETRICH

Nemrég láttam a külső csúrnél, ahol az apródok vannak elszállásolva. Az öcséddel, Budával beszélgetett. Hogy miről, azt már nem tudom. Nem is tartozik rám.

RÜDIGER

Igaz is, az imént valami furcsa zsvajt hallottam a külső csűr felől. Nagyon vígan vannak azok az apródok. Olyan hangosan kacarásznak, hogy néha idáig is elhallatszik.

ATTILA

Azt akarom, hogy a kis Siegfried, ha majd felnő, méltó utódom legyen. Elhatároztam, hogy udvari költőim segítségével megfogalmazom hozzá intézendő intelmeimet. Ezeket nem lehet eléggé korán a lelkébe plántálni. Werbel és Swemmel, adjatok egy kis ízelítőt az intelmeimből!

WERBEL *(papirost vesz elő, olvas)*

„A szilárd uralom záloga a főemberek, ispánok, vitézek hűsége és bizalma. Ők országod védő falai, a gyengék oltalmazói. Uralkodj rajtuk békésen és alázatosan. Tudd, hogy semmi sem emel magasba, csakis az alázat és a szeretet, és semmi sem taszít le, csakis a gőg és a gyűlölködés.”

VOLKER

Még hogy alázat! Még hogy szeretet! Micsoda hülyeségek!

SWEMMEL *(fejből recitálja a szöveget)*

„Szeresd a vendégeket és a jövevényeket, mert az egynyelvű, egyféle szokású ország esendő és erőtlén. Ezért nyomatékosan ajánlom neked, egyetlen édes fiam, hogy tartsd becsben és gyámolítsd jóakarattal a jövevényeket, hogy szívesebben tartózkodjanak nálad, Hunniában, mintsem, hogy más országokban lakjanak.”

HAGEN

Na és akkor mi lesz, ha esetleg nem éri meg a felnőttkort? Akkor hogyan fogja tartani magát bölcs intelmeidhez?

ATTILA

Ezt hogy érted?

HAGEN

Hát például nem árt számolni azzal az eshetőséggel, hogy zsenge gyermekkorában elhalálozik.

TANÍTÓ *(jön a kis Siegfrieddel)*

Itt hozom az ifjú trónörököst. – Köszönj szépen az uraknak! Úgy, ahogy az előbb tanultuk.

A KIS SIEGFRIED

Üdvözöllek titeket, burgundok és nibelungok. –

Kik azok a nibelungok?

TANÍTÓ

Majd később elmagyarázom. Most egyél szépen kecskehúst.

Negyedik jelenet

A külső fejedelmi csűr bejárata előtt. Jön Buda, nyomában az esztergomi királyi testőrgárda.

BUDA

Tulajdonképpen azt is csinálhatnánk, hogy deszkával beszögezzük ezt a kaput, aztán leöntjük szurokkal vagy zsírral a tetőt, és felgyújtjuk az egész hóbelevancot. Az kevesebb munkával járna. De akkor füst lenne, meg bűdös lenne, meg összeszaladnának ez emberek tüzet oltani. Inkább csináljuk úgy, ahogy megbeszéltük. – Hé, ti, odabent! Nyissátok ki! Én vagyok itt, Buda, a király édes öccse!

(A kapu kitárul.)

DANKWART *(bentről jön)*

Szeretettel üdvözöllek, drága jó Buda! Nagy öröm számomra, hogy meglátogatsz minket ebben a hitvány csűrben. Habár sejtelmem sincs, mi lehet az oka a látogatásodnak.

BUDA

Majd mindjárt megtudod. Nincs okod sem örömrre, sem szeretetre. Akik itt vagytok ebben a hitvány csűrben, apródok és csatlósok, meghaltok mind.

DANKWART

De hát miért?

BUDA

Azért, mert atyádfia, Trójai Hagen orvul meggyilkolta Kriemhild első férjét, Siegfriedet. Ezért most mindnyájan lakolni fogtok.

DANKWART

Ne csináld már! Nem tehetek róla! Én akkor még kisfiú voltam! Ott sem voltam a halálesetnél!

BUDA

Az engem nem érdekel. Kriemhild azt parancsolta, hogy dögöljete meg mind egy szálig. És én végrehajtom úrnőnk parancsát.

DANKWART

Tudod, mit hajtasz végre? Ezt, ni! Nesze!

(Kardot ránt, leszúrja Budát.)

BUDA

Hűha. Erre nem számítottam. Na látjátok, ennyi volt Buda halála. Nem több és nem kevesebb.

(Meghal.)

DANKWART

Itt a nászajándékom. Mehetsz vele az úrnődhöz, hogy adja neked Nudung menyasszonyát! Attól tartok, Nudung menyasszonya más férfiak karjai közt találja meg a boldogságot. – Édes fiaim! Készüljete a legrosszabbra! Nem kellett volna idejönnünk Hunniába! Meghalunk, de megfizetünk érte!

(Behátrál a csűrbe. Az esztergomi testőrgárda benyomul. A kapu becsukódik. Bentről sikolyok, halálordítások, hörgések hallatszanak. A kapu alól vérpatak folyik.)

Ötödik jelenet

A kerek torony nagyerme. Lakoma.

KRIEMHILD *(jön)*

Én is itt vagyok. Azt hiszem, eseménydús nap lesz ez a mai. Érdekes dolgok fognak történni, vagy már történtek is. De most lakmározzunk vidáman!

ATTILA

Szívélyesen köszöntlek nyájas körünkben, királyi hitvesem! Jelenlétedben akarom elmondani a burgund lovagoknak, mik a terveim egyetlen fiúgyermekünkkel, Siegfrieddel. Nos, az a szándékom, hogy Siegfriedet elküldöm Burgundiába a fivéreidhez, hadd nevelkedjék az udvarukban. Tanulja meg a kifinomult nyugat-európai viselkedést, sajátítsa el szokásait, váljék Burgundia elkötelezett barátjává. Húsz év múlva, ti burgund királyok, drága sógoraim, ha ellenség fenyeget, vagy természeti csapások sújtanak titeket, bízvást számíthattok Siegfried segítségére.

HAGEN *(feláll az asztal mellől)*

Csak az a baj, hogy nem lesz meg neki az a húsz év.

ATTILA

Mit akarsz ezzel mondani?

HAGEN

Látom a fiadon, hogy már nem él sokáig. Rá van írva a homlokára a halál.

KRIEMHILD

Ezt az aljasságot és gonosztságot vártam tőled, Hagen. Ennyit vagy még ennél is többet. Te már a szavaiddal is ölni tudsz.

DANKWART *(jön; kezében kivont kard, páncélja és arca véres, pajzsából nyilvesszők állnak ki)*

Megölték az apródjainkat!

GÜNTHER

Ki cselekedte ezt a szörnyűséget?

DANKWART

A magyar király hóhérségei, a király öccsével, Budával az élen! Csak én tudtam keresztülvágni magamat rajtuk. Ott fekszenek szegény fiúk vérbe fagyva, összevagdaltva.

HAGEN

Akkor hát igyunk a lemészárolt apródok emlékére áldozati bort, és a magyar király fiával folytassuk a gyerekáldozatot!

(Odalép a kis Siegfriedhez, és egyetlen kardcsapással leüti a fejét.)

KRIEMHILD

A fiam! Édes, drága, szegény kicsi fiam!

HAGEN

Miért nevezted el Siegfriednek? Az egyik Siegfriedet már megöltem, most a másikra is sor került. Megmondtam, hogy nem fog sokáig élni. – Te voltál a tanítója? Rosszul tanítottad. Ezért most meghalsz!

(Leszúrja a tanítót.)

KRIEMHILD

Öljétek meg Trójai Hagent! Száz halált érdemel!

ISPÁN *(hátrál a fal felé)*

Eszem ágában sincs megölni. Hogyisne! Majd ha piros hó esik!

KASZNÁR *(hátrál a fal felé)*

Nem is hoztam kardot magammal. Ez a kés van nálam, amellyel daraboltam a pecsenyét.

GÜNTHER *(felugrik az asztalra)*

Próbáljuk helyreállítani a békességet!

KRIEMHILD

A fiam holtteste mellett? Soha!

TESTŐRPARANCSNOK (jön)

Tudd meg, király úr, hogy meghalt édes öcséd, Buda. Ez az ember ölte meg! *(Dankwartra mutat.)* És öcséddel együtt elestek testőrséged legvitézebb daliái.

VOLKER *(odalép)*

Te is elestél, te hitvány kutya!

(Végighúzza hegedűvonóját a testőrparancnok nyakán, aki összerogy.)

HAGEN *(vagdalkozik)*

Éljen a költészet hatalma! Nesze, Werbel költő! Ezt kapd ki, Swemmel költő!

WERBEL

A kezem! A jobb kezem! A burgundok levágták a jobb kezemet! Mivel fogok ezentúl hegedülni? Mivel fogok dicsőítő költeményeket írni?

HAGEN *(vagdalkozik)*

Teljesen igazad van, levágom a bal kezedet is.

ATTILA

Próbáljuk helyreállítani a békességet! Vagy inkább mégse. Az öcsém és a fiam bosszúért kiált. KRIEMHILD

Ki beszél itt békességről? Öljétek meg a burgund gonosztevőket!

VOLKER

Akkor inkább mi a hunokat. Egy se maradjon élve azokból, aki itt van a nagyteremben!

ORTWIN

Most ők a trójaiak, és mi vagyunk a görögök!

DANKWART

Civilizációk háborúja! Kultúrharc!

DIETRICH *(felugrik az asztalra)*

Hallod-e, Günther? Én beszélek hozzád, Veronai Dietrich! Mit vétettem neked?

GÜNTHER

Veled semmi bajunk sincs. Különben is, te germán vérből születtél.

DIETRICH

Akkor engedd meg, hogy elmenjek innét, mielőtt végképp elszabadul a pokol!

GÜNTHER

Rendben van. – Hallgassatok rám! Dietrichet kiengedjük a nagyteremből, ne nyúljatok hozzá. – Menjél, Dietrich!

DIETRICH

A kabátomat is vihetem?

GÜNTHER

Azt is viheted.

DIETRICH

Akkor kiviszem a kabátom alatt a királyomat is. Gyere velem, király úr!

ATTILA *(bebújik Dietrich kabátja alá)*

Még szerencse, hogy ilyen szép nagy kabátot kaptál tőlem!

*(Dietrichkel együtt kimegy a nagyteremből.)*RÜDIGER *(felugrik az asztalra)*

És velem mi bajotok van, ti burgund királyok? Három hétig élveztetek a vendégszeretetemet. Kaptatok húst, kaptatok bort. Még a lányomat is hozzátok adtam.

GÜNTHER

Veled sincs bajunk, te is kimehetsz. Viheted a kabátodat is.

RÜDIGER

Akkor én a lányomat viszem ki a kabátom alatt. Ide, hozzám, Anonyma!

ANONYMA *(bebújik Rüdiger kabátja alá)*

Ments meg, apám!

RÜDIGER

Gyere, Kriemhild úrnőm, neked még éppen van hely, téged is kiviszlek!

HAGEN

Ne hagyjátok, hogy Kriemhild élve kijusson! Öljétek meg most azonnal!

GÜNTHER

Nincs igazad, Hagen. Kriemhild a húgom. Nem hagyom, hogy megöljétek. Ti, trójai menekültek, nem is tudjátok, mi fán terem a testvéri szeretet.

KRIEMHILD *(bebújik Rüdiger kabátja alá)*

Köszönöm, Rüdiger! Meglátod, milyen hálás leszek!

GISELHER

Engem is vigyél ki, Rüdiger!

RÜDIGER

Sajnálom, neked már nincs hely a kabátom alatt.

ANONYMA *(kibújik a kabát alól)*

Akkor inkább én is itt maradok! Nem hagyom el a férjemet!

RÜDIGER

Édes kislányom, ne csinálj örültséget!

KRIEMHILD

Menjünk innen! Gyorsan!

(Rüdigerrel együtt kimegy a nagyteremből.)

ANONYMA

Veled maradok, édes szerelmem! Ugye, te vigyázni fogsz rám?

HAGEN

Álljátok el a kijárást, és öljétek meg Kriemhild magyarjait!

Hatodik jelenet

A kerek torony bejárati lépcsője. Attila, Kriemhild, hun vitézek, Dietrich, Rüdiger és Iring markomann őrgrof.

KRIEMHILD

Odanézzetek! Kinyitják a nagyterem ajtaját. Ez azt jelenti, hogy odabent véget ért a küzdelem. Vagyis eldőlt.

ATTILA

Félő, hogy jó vitézeim, akik odabent rekedtek, meghaltak mind egy szálig.

HAGEN *(jön két holttesttel)*

Nesztek, egy hulla. Meg még egy.

(Legurítja a holttesteket, visszamegy.)

VOLKER *(jön öt holttesttel: kettő a vállán, kettő a kezében, egy a fogai közt)*

Látjátok, én öt hullát is elbírok. Csak az a baj, hogy amikor megszólalok, ezt az ötödiket elpottyantom a fogaim közül. Különben még táncolni is tudnék velük.

(Legurítja a holttesteket a lépcsőn.)

JÓSZÁGIGAZGATÓ

Majd én megtáncoltatlak téged ezzel a gerelyvel!

(Volker felé hajít egy gerelyt. Ő a gerelyt röptében elkapja.)

VOLKER

Te fogsz táncolni, kispajtas. Adok én neked harci koreográfiát.

(Visszadobja a gerelyt, amely belefűrődik a jószágigazgató mellkasába.)

JÓSZÁGIGAZGATÓ

Hűha. Ez bizony szíven ütött.

(Összerogy, meghal. Volker visszamegy.)

KRIEMHILD

Aki Hagent megöli, kap tőlem egy fazék aranyat!

(Kinyílik az ajtó, kiesik a lépcsőre harminc-négyven holttest.)

GÜNTHER *(kidugja a fejét)*

Még bőven vannak hullák odabent. Nem lehetne a békességet valahogyan helyreállítani?

(Visszahúzza a fejét.)

IRING

Felséges úrnő, készítsd elő azt a fazék aranyat! Megyek, és megölöm Hagent.

(Kezében kivont karddal átmászik a holttesteken a nagyterem bejárata felé.)

ATTILA

Csak azt tudnám, hogyan sülyedtünk idáig. Ennél lejjebb már nincs.

KRIEMHILD

Dehogynincs! Majd meglátod. – Igyekezzél, Iring! Öld meg Hagent!

HAGEN *(előjön)*

Te vagy az, Iring? Vigyázz, Iring, mert megtanítlak kesztyűbe dudálni!

(Pajzsával meglöki Iringet, az lebukfencezik a lépcsőn. Hagen visszamegy, Iring ismét fölfelé kapaszkodik.)

VOLKER *(előjön)*

Nocsak, ez itt a kvádok és markomannok őrgrofa! Talán bizony érdekel a költészet? Vigyázz, Iring, mert megtanítlak verselni hangsúlyosan is, meg időmértékesen is!

(Végighúzza hegedűvonóját Iring pajzsán. A pajzs füstöl és szikrázik. Iring lebukfencezik a lépcsőn. Volker visszamegy. Iring ismét kapaszkodik fölfelé.)

KRIEMHILD

Nagyon jól harcolsz értünk, Iring! Többet is adok egy fazék aranyból!

GÜNTHER *(előjön)*

A kvádok és markomannok őrgrofjától még én sem ijedek meg. Vigyázz, Iring, mert megtanítlak kiskanállal összeszedni az eszedet!

GERNOLD *(előjön)*

Vigyázz, Iring, mert megtanítlak felkapaszkodni az uborkafára!

GISELHER *(előjön)*

Vigyázz, Iring, mert megtanítlak szappanbuborékot hámozni!

(Buzogánnyal fejbevágyja Iringet, aki összerogy.)

KRIEMHILD

Jaj nekem! Szegény Iring!

ATTILA

A legjobb vitézem odavan!

KRIEMHILD

Pedig már idekészítettem neki a fazék aranyat!

GÜNTHER

Kedves Attila! Királyi sógorunk! Hahó! Nem lehetne valahogy kibékülni?

GERNOLD

Nem kaphatnánk szabad elvonulást? Hogy a történetek után hazamehessünk Burgundiába?

KRIEMHILD

Eszedbe ne jusson beleegyezni! Gondolj az egyetlen fiadra!

GISELHER

Nővérekém! Rám is haragszol? Miért? Hiszen én mindig szerettelek!

KRIEMHILD

Na jó. Bántatlanul elmehettek. Egy feltétellel. Ha megkötozitek és kiszolgáltatjátok nekem Trójai Hagent.

GÜNTHER

Ez egy nagyon súlyos feltétel, édes húgom. Az ember nem árulja el a barátját.

KRIEMHILD *(keserű gúnnnyal)*

Tényleg? És ezt te mondod? Éppen te?

GÜNTHER

Kérünk fél óra gondolkodási időt. Addig viszsza-vonulunk, és megtanácskozunk.

ATTILA

Rendben van. Vonuljatok csak. Ha kiadjátok nekünk Hagent, akkor elmehettek.

GISELHER

Nővérekém! Hiszen én nem tehetek semmiről! Nem tudnál megengedni az én kedvemért fél óra múlva?

(Güntherrel és Gernolddal visszamegy a nagyterembe.)

IRING *(felugrik, bukdácsolva rohan a holttesteken át lefelé)*

Ezek a hülyék azt hiszik, hogy meghaltam. Pedig élek. És kutya bajom. Csak a fejem zúg egy kicsit.

KRIEMHILD

Bravó, Iring. Ez a fazék arany máris a tiéd. Plusz még itt vannak ezek a szögek. Meg ez a deszka. Meg ez a kalapács. Menj fel szépen a lépcsőn, és szögezd be a nagyterem ajtaját, de jó alaposan, hogy véletlenül se tudjon kijutni senki. Ha ez megvan, akkor itt ez a csóva. Ezzel gyűjtsd fel a kerek torony tetejét. Ha ez is megvan, akkor a fazék arany mellé tiéd lesz Liptó vármegye. Vagy legalább egy bödön lip-tói túró.

Hetedik jelenet

A kerek torony nagyterme. Holttestek a padlón. Anonyma vizsgálja őket. Egy-egy nyaklancot, gyűrűt magához vesz, aztán eldobja. A burgundok állig felfegyverkezve, teljes harckészültségben.

HAGEN

Még nem késő. Még meggondolhatjátok magatokat. Tessék, itt vagyok. Kötozzetek meg, és adjátok oda Kriemhildnek. Nem fogok ellenállni. Hátha megtartja az ígérését, és az én életem árán ti megmenekültök.

GERNOLD

Úgysem tartaná meg az ígérését. De nem is fogjuk kipróbálni.

GISELHER

Eddig még mindig megszegte az adott szavát. Az én édes nővérekém.

GÜNTHER

Ha te meghalsz, Hagen, akkor mi is meghalunk veled együtt. Ha mi túléljük ezt a megpróbáltatást, akkor te is életben maradsz.

HAGEN

Nem maradunk életben. Sem ti, sem én. Aki itt van, ezen a helyen, holnap ilyenkor már biztosan nem fog élni.

ANONYMA

Meghalok én is?

HAGEN

Amikor kimehettél volna, te úgy döntöttél, hogy itt maradsz. Ennek viselned kell a következményeit.

(Kintről kopácsolás.)

VOLKER

Halljátok ezt? Ránk szögeznek az ajtót!

DANKWART

Engedjétek ki! Ha már meg kell halni, haljunk meg becsületes harcban!

ORTWIN

És friss levegő! Szabad ég alatt!

ANONYMA

Nem akarok meghalni! Ártatlan vagyok! Nem csináltam semmi rosszat!

(Ropogás, füst.)

GÜNTHER

Odanézzetek! Ég a fejünk fölött a zsindelytető! Burgundok istene, irgalmazz!

GISELHER

Meg fogunk sülni, mint a nyársra húzott malacok! Elevenen szénné égünk! Édes nővérekém, miért vagy ilyen kegyetlen?

HAGEN

Húzódjatok szorosan a falhoz! Gyorsan! És tartsátok a pajzsotokat a fejetek fölé! Mindjárt ránc szakad a tető!

(Lángoló gerendák zuhognak. A tetőszerkezet hangos robajjal beomlik.)

ORTWIN

Ezt a hőséget nem bírom elviselni! Teljesen kiszáradt a torkom! Szomjan halok!

HAGEN

Ha szomjas vagy, idd a hullák véré. Nekünk már nem marad más hátra.

DANKWART

Igazad van. Trója égésekor is azt ittuk.

(Elvágja az egyik holttest nyakát. Sisakjába vért foly. Mohón iszik.)

ORTWIN *(kikapja Dankwart kezéből a sisakot, ő is iszik)*

Ó, az a régi, meghitt, förtelmes íz! A pusztulás zamata!

GISELHER *(megcsapol egy másik holttestet, iszik)*

Egy kicsit szokatlan, de kimondottan kellemes íze van. Leginkább a Rajna-melléki burgundi-ra emlékeztet. Hát persze, mert burgundi vitéz vére.

ANONYMA

Akkor már én is iszom! *(Iszik.)* Hű, de izgalmas. Tisztára vámpírrá változtam. Reszkesse-tek, élők és halottak! Otthon, Pöchlarnban is mindig véres hurkát kértem vacsorára.

Nyolcadik jelenet

Térség a külső fejedelmi csűr előtt. Halomba rakott holttestek, levágott fejek. Jön Rüdiger és Dietrich.

RÜDIGER

Nem lehetne valahogyan kibékíteni Attiláékát Güntherékkal? Ennek a háborúskodásnak az égvilágon semmi értelme. Még csak hasznára sem válik senkinek. Csak fájdalom! Csak gyász! Csak pusztítás! Most már abba kellene hagyniuk.

DIETRICH

Ezt úgy mondod, mintha még sohasem vettél volna részt háborúban. Éppen ez a lényege: hogy semmi értelme, és hogy mégsem lehet ab-bahagyni, ha már egyszer kirobbant.

RÜDIGER

Ezek a szegény gyerekkatonák is miért haltak meg?

DIETRICH

Semmiért. Magad is tudhatod, hogy a semmi-ért hal meg a legkönnyebben az ember.

RÜDIGER

Fáj a szívem értük. Meg a többiekért. És mel-lesleg most már magamért is.

(Jön Iring. Be van rúgva.)

IRING

Mit rinyálsz itt nekem, te osztrák? Ezeket siratod? Nem hallottad még, hogy egy a jelszó? „Ne csak öld meg, gyűlöld is!” Én vitézül megvív-tam Trójai Hagennel és a három burgund királlyal, de te ed-dig még nem fogtál kardot Attiláért és Kriemhil-dért. Pedig ők csináltak nagyurat belőled! *(Emelt hangon.)* Felséges úrnőm! Ez a szarházi osztrák a burgundokat siratja! Adtál neki egy gazdag or-szágot, és tessék, most, amikor harcolni kellene, a kisujját sem mozdítja érted, a gyáva geci!

RÜDIGER

Gyávának merészeltél nevezni, te nyomorult? Ezért meghalsz!

(Elkapja Iring nyakát, fojtogatja.)

DIETRICH

Ne is haragudj, de ezt én nem nézem tovább. Nem szeretnék tanúskodni. Se ellened, se mel-letted. Itt sem voltam.

(El.)

RÜDIGER

Még mindig gyáva vagyok?

IRING

Megfulladok!

RÜDIGER

Annyire lenézlek, annyira semmibe veszek, hogy még csak nem is karddal öllek meg, hanem kitekerem a nyakadat, mint egy verébfiókának!

IRING

Nem kapok levegőt!

(Meghal. Jön Attila és Kriemhild.)

ATTILA

Mit tettél, Rüdiger? Megölted az utolsó vitéze-met! Ki fog most már harcolni értünk?

KRIEMHILD

Nincs elég emberveszteségünk? Még te is a mieinket öldösöd? Ezért adtam neked egész Ausztriát, a pöchlarni várkastéllyal együtt?

RÜDIGER

Ez a gazember megrágalmazott. Azt hangoztatta rólam, hogy gyáva vagyok, és hogy nem érdemlem meg azt a sok jót, amit kaptam tőletek.

ATTILA

Hát akkor bizonyítsd be, hogy megérdemled. Nincs már több vitézem, neked kell harcolnod értünk.

KRIEMHILD

Emlékszel még az esküdre? Ha elfelejtetted volna, emlékeztetlek rá. Megesküdteél – nem itt, hanem még odaát, Wormsban –, hogy bármikor hajlandó vagy küzdeni értem. Eddig még nem kellett harcolnod. Most viszont muszáj lesz.

RÜDIGER

Arra tettem esküt, felséges úrnóm, hogy szolgáljak a kardommal. Nem pedig arra, hogy kárhózatot és gyalázatot halmozok a fejemre. Ezek az emberek a legjobb barátaim. Évtizedek óta szeretjük egymást. Vendégeim voltak a pöchlarni várban. Éttek-ittak az asztalomnál. Feleségül adtam a lányomat az öcsédhez.

KRIEMHILD

Engem ez nem érdek.

RÜDIGER

Nem foghatok fegyvert ellenük! Kívánj tőlem akármi más! Vagy pedig vedd vissza tőlem Ausztriát és az örgrófi rangot, és engedd meg, hogy emelt fővel, üres kézzel elmehessek valahová, akár a világ végére is.

KRIEMHILD

Nem oldalak fel az esküd alól. Ha ellenkezel, akkor esküszegő vagy, és az lesz a sorsod, ami az esküszegőnek jár. Ezen a világon véstörvény-szék, a túlvilágon örökkévaló kárhózat.

ATTILA

Én is hiszek a pokolban! A mennyországban még nem hiszek, de a pokolban és az ördögökben már igen!

RÜDIGER

De ha elárulom a barátaimat, akkor is elkárhózom!

KRIEMHILD

Hát ez az, erről van szó. Így is, úgy is meghalsz

még a mai napon, és a halálod után így is, úgy is a pokolba kerülsz. Akkor legalább teljesítsd a kötelességedet. Eredj, hívd össze a vitézeit, akiket hazulról hoztál magaddal, és induljatok a burgundok ellen!

RÜDIGER

De hát én azt hittem...

KRIEMHILD

Mit hittél, Rüdiger? Mit képzeltél, te nyomorult? Kezdetől fogva tudtad: azért és csak azért mentem feleségül ehhez a férfához, hogy bosszút állhassak Siegfriedért. Azt is tudnod kellett, hogy itt vérontás lesz, és hullák lesznek. Miért kísérted ide a barátaidat, ha olyan nagyon szereted őket? Azért, mert azt hitted, hogy megúszod. Tévedteél: nem úszod meg. Senki sem ússza meg. Most pedig takarodj!

ATTILA *(letérdel)*

Térdre borulva könyörgök Iring holtteste mellett: segíts rajtunk, Rüdiger! Légy irgalmas hozzánk! Ne hagyd életben a gyilkosokat!

RÜDIGER *(felsegíti Attilát)*

Hát ez több a soknál! A világ ura térdre hull előttem. Ezt a szégyent! Akkor inkább megyek harcolni. Állj fel, király úr!

KRIEMHILD

Na látod! Ilyen a helyes viselkedés.

RÜDIGER

Egyetlen kérésem van: haláлом után gondoskodjatok az özvegyemről és a gyerekeimről.

KRIEMHILD

Több gyereked van? Nem is tudtam. De persze, hogyne.

ATTILA

Még az is lehet, hogy életben maradsz. Ezt a szép reményt egyelőre még ne úsztassuk le a Dunán.

Kilencedik jelenet

A leégett kerek torony. Az üszkös lépcső tetején a burgundiak.

GISELHER

Odanézzetek! Megmenekültünk! Ott jön az apósom a vitézeivel. Meg fog menteni bennünket.

VOLKER

Ne örülj nekik annyira! Nem látod, hogy kivont karddal jönnek? Ezek bizony ránk fognak támadni.

(Jön Rüdiger, mögötte pöchlarni vitézek.)

RÜDIGER

Keserves nap virradt rátok, burgund vendégek! Eddig jó voltam hozzátok, mostantól rossz lesznek. Eddig barátok voltunk, most halálos ellenségekként jöttem.

GÜNTHER

Ezt nem teheted velünk, Rüdiger! Az ember nem árulja el a barátait.

RÜDIGER

Nem jókedvemből cselekszem így, hanem Attila és Kriemhild parancsára. Ők azt akarják, hogy mind egy szálig haljatok meg. Sajnálom, Giselher, te sem vagy kivétel. Kértem, hogy legalább téged kíméljenek meg, de ők hajthatatlanok. Megesküdtem, hogy karddal szolgálom őket, és ők számon kérik az esküt.

ANONYMA

Apuci, ne bánts minket! Én is itt vagyok! Az édes lányod!

RÜDIGER

Ha a lányom vagy, akkor menj be a nagyterembe, de gyorsan! Ami hamarosan történik itt, az nem neked való.

ANONYMA

Nem mozdulok innét. Egy tapodtat sem. Nem hagyom itt a férjemet.

HAGEN

Apádnak igaza van. Be kell menned.

ANONYMA

Nem megyek!

HAGEN

Majd én beviszlek.

(Felkapja Anonymát, és beviszi a romok közé.)

GÜNTHER

Gondold meg, Rüdiger, milyen döntést hozol. Ha már harcolnod kell, akkor inkább állj a mi oldalunkra. Segíts haza minket Burgundiába, és mi életünk végéig hálásak leszünk neked.

RÜDIGER

Ne szaporítsuk tovább a szót. Giselher, állj ki ellenem. Te vagy a legközelebbi rokonom, téged szeretlek a legjobban, veled végzek először.

GISELHER

Nem hittem volna, hogy ellenfelek leszünk.

Nem én akartam így.

(Rüdiger és Giselher összecsapnak. A pöchlarni vitézek megtámadják a burgundokat.)

ORTWIN

Mintha Tróját védeném a görögök ellen!

(Meghal.)

DANKWART

Ne a múltba révedj vissza! Inkább a jövőt figyeld! Nekem például nincs jövőm.

(Meghal.)

RÜDIGER

Ügyes gyerek vagy, Giselher. Nem is tudtam, hogy ilyen derekasan forgatod a kardot. Nesze!

GISELHER

Vérzik a szívem. A szó szoros értelmében. Édes nővérkém, miért vagy hozzám ilyen kegyetlen?

(Meghal.)

GÜNTHER

Vesszenek a pöchlarniak!

GERNOLD

Nem fogtok többé kinézegetni a Dunára!

VOLKER

Szeretitek a hegedűszót? Hát akkor ide füleljetek!

(Günther, Gernold és Volker – egy kivételével – megöli az összes pöchlarni vitézt.)

AZ UTOLSÓ PÖCHLARNI VITÉZ *(felváltva harcol a három burgunddal)*

Megvívok Pöchlarn becsületéért!

HAGEN *(előjön)*

Kit kell megölni? Megvan! Téged!

(Hátulról leszúrja az utolsó pöchlarni vitézt.)

AZ UTOLSÓ PÖCHLARNI VITÉZ

Meghalok Pöchlarn becsületéért!

(Meghal.)

HAGEN

Azért ez nem volt akkora durranás, mint annak idején Siegfried.

RÜDIGER

Ti burgundok, megöltétek az összes vitézemet. Ki fog ezek után fegyverrel szolgálni engem?

GÜNTHER

Minek támadtál ránk, te hülye?

GERNOLD

Úgy kellett, úgy kellett, káposztába hús kellett!

ANONYMA *(előjön; keservesen sír)*

Megerőszakolt! Letepert, és a kedvét töltötte rajtam! És nemcsak úgy, ahogy a férjem szokta, hanem másképp is! Csurom vér vagyok hátul!

RÜDIGER

Igaz ez, Hagen?

HAGEN

Ha ő mondja, akkor biztosan igaz.

RÜDIGER

Harminc éve barátok vagyunk. Ilyen gaztettet merészeltél elkövetni a legjobb barátoddal?

HAGEN

Először te árultad el a barátaidat. Ez csak szerény viszonzás. Úgyis vége van a világnak, úgyis mindnyájan meghalunk, hát akkor legalább hadd élvezzek egy jót. Nem is egyet, hanem kettőt. Egyébként, ha jól veszem észre, a fiatalasszony időközben megözvegyült. Úgyhogy a férje becsülete nem szenvedett károsodást.

ANONYMA *(meglátja Giselher holttestét)*

Kicsi aranyos Giselher! Édes, drága férjem! Hát már te sem maradtál meg nekem!

HAGEN

Kuss legyen, husikám. Ez nem a siratóéneke órája.

RÜDIGER *(nekiront Hagennek)*

Ezért most meghalsz, Hagen!

HAGEN *(kivédi Rüdiger csapásait)*

Nagyobbat nem is tévedhettél volna. Te halsz meg, Rüdiger.

(Rüdiger fejére sújt.)

RÜDIGER

Igazad van. Mindig is neked volt igazad.

(Meghal.)

ANONYMA

Apukám! Drága pici apukám! Téged is megölt ez a gazember!

HAGEN

Megmondtam, hogy kuss legyen. Idegesítő ez a folytonos óbégatás.

ANONYMA

Jaj nekem, ezerszer is jaj! Özvegy vagyok, árva vagyok! Megölték a szeretteimet!

HAGEN

Tudod mit? Akkor már téged is megöllek. Hogy ne kelljen hallgatnom ezt a folytonos nyivákolást.

(Leszúrja Anonymát.)

ANONYMA

Jaj nekem, ezeregyedszer is jaj! És engem ki fog megsíratni?

(Meghal.)

GERNOLD

Ha jól veszem észre, hárman maradtunk.

VOLKER

Mondd inkább úgy hogy négyen.

GERNOLD

Ja, bocs. Olyan fáradt vagyok, hogy már számolni sem tudok.

(Belekapaszkodik egy falból kiálló kampósszögbe. A romos fal rádől. Kihúzzák a törmelék alól, de már nem él.)

HAGEN

Ő számolt helyesen. Hárman maradtunk.

VOLKER

Ilyenkor kell hiteles költészetet művelni. Amikor biztosra vehető, hogy úgysem marad fenn a költemény.

(Jön Dietrich és Hildebrand.)

DIETRICH

Személyes ajánlatom van számotokra. Ha nekem – ismétlem: nekem, nem pedig Attilának és Kriemhildnek –, ha tehát nekem megadjátok magatokat, és átadjátok a fegyvereiteket, akkor oltalmamba veszek titeket, gondoskodom a biztonságotokról, és én magam, személyesen kísérlek vissza mindhármótokat Burgundiába. – Nicsak! Ez itt Rüdiger. Melyik oldalon harcolt?

HAGEN

Nem mindegy? Az a lényeg, hogy halott. Egyébként én öltem meg, akárcsak a lányát. Ott fekszik, láthatod.

DIETRICH

Megölted az én kedves barátomat?!

HAGEN

Sajnálom, így alakult. Illetve nem sajnálom. Háború van. Éppen ezért nem fogadhatjuk el az ajánlatodat.

GÜNTHER

Én elfogadnám!

HAGEN

Elhiszem, hogy hajlanál rá, de nem teheted. Harcedzett vitézek vagyunk, nyílt küzdelemben halunk meg, és nem fogjuk gyáván kiadni a kezünkől a fegyvert. Te sem fogsz így cselekedni, mert nem engedem. Ahogyan harcostársunk, Volker sem engedi.

GÜNTHER

Volker véleménye nem létezik. Volker csak egy költő.

VOLKER

Azt mondd rám, hogy csak? Egy életművön át téged dicsőítettem, Günther király! Megírtam egy eposzban a szászok és a dánok elleni háborút, amelyben az igazság szerint nem is vettél részt, de én beleírtalak. Eljöttem veled Hunniába, elkísértelek a halál torkáig, és akkor azt mondd, hogy csak egy költő? Hát én szíven szúrom magamat!

(Önmaga ellen fordítja hegedűvonóját, meghal.)

HILDEBRAND

Kár az ilyen költői tehetségért. No de láttam én már költőt, nem egyet, nem kettőt, amint a hegedűvonójával szíven szúrta magát a nagy nyilvánosság előtt.

DIETRICH

Még egyszer mondom, életben maradhatnátok. Nem kell szégyellni, hogy végül ti voltatok a gyengébbek.

HAGEN

Kelepcébe akarsz csalni minket. Kriemhild megbízásából jöttél. Nem hiszünk neked.

GÜNTHER

Most már én sem hiszek neked. Ejts foglyul, ha tudsz!

HILDEBRAND

Hát akkor átadjuk a szót a kardnak és a pajzsoknak.

(Rátámad Güntherre, Dietrich pedig Haggennel vív.)

DIETRICH

Nesze! Nesze! Mindjárt levágom a fejedet is!

HAGEN

Akkor ehhez mit szólsz? Püff neki!

DIETRICH

Megsebeztél, de ettől csak még dühösebb leszek.

*(Kirúgja Hagen kezéből a kardot, elgáncsolja, leteperi, rátérdel a nyakára, összekötözi kezét-lábát.)*HILDEBRAND *(vívás közben)*

Mit csináljak ezzel az emberrel, ha legyőztem?

DIETRICH

Kötözd össze, de jó alaposan, és itt, helyben őrizd. Majd a királyné megmondja, mi történjék vele.

(Kivonszolja Hagent a színról.)

GÜNTHER

Hagyjuk abba a harcot. Most már nincs itt Hagen, most már megadhatom magamat. Ti mondtátok, hogy nem kell szégyellni.

HILDEBRAND *(magasba emelt karddal)*

Tedd le a kardot és a pajzsot a földre. Rakd melléjük a sisakot is.

GÜNTHER *(engedelmeskedik az utasításnak)*

És most mi lesz velem?

HILDEBRAND

Itt foglak őrizni, amíg a húgod meg nem mondja, mi a szándéka irántad. És hallottad, mi volt a parancs: össze kell, hogy kötözzek.

Tizedik jelenet

Attilavár, fogadóterem. Kriembild és Attila. Jön Dietrich és az összekötözött Hagen.

DIETRICH

Király úr, királyné úrnő! A kapott parancsot sikeresen végrehajtottam. Mind a burgund királyt, Günther, mind pedig az itt jelen levő Trójai Hagent sikerült élve foglyul ejtenem.

KRIEMHILD

Áldjon meg érte Deusz, a keresztények istene! Életem legvidámabb napja ez a mai.

DIETRICH

Ebben számottevő érdemei vannak hűbéresemnek, Hildebrandnak. Súlyosan megsebesült. Mellesleg én is.

ATTILA

Gazdagon jutalmazunk mindkettőtöket. Nem fogjátok megbánni, hogy véreteket hullajtottátok értünk.

KRIEMHILD

Tiéd lesz Sáros vármegye, vagy legalábbis egy pár sáros csizma.

DIETRICH

Nem kívánok én jutalmat. Egyetlen kérésem van: bánjatok foglyaitokkal kíméletesen. Világhírű, párjukat ritkító hősök, még ha imitt-amott hibáztak is. Ígérjétek meg, hogy életben hagyjátok őket!

KRIEMHILD

Nem szeretek ígérgetni. Te pedig ne szólj bele olyasmibe, ami nem tartozik rád. – Nohát, Hagen! Hitted-e, hogy egyszer még így találkozzunk?

HAGEN

Nem ijedek meg tőled. Leszarlak, te nőstény ördög.

KRIEMHILD

Akkor hát beszéljünk másról és másképp. Sok mindentől megfosztottál, Trójai Hagen. Elragadtad a férjemet. Nem ezt itt, hanem az igazit, a sárkányölőt. Eloroztad a fiamat. Egyetlen gyerekem volt, és érzem, hogy többé már nem lesz másik. Őket hiába is kérném vissza tőled. Akármilyen vakmerő vagy, még te sem tudod feltámasztani azt, akit megöltél. Viszont a kincsemet, amelyet szintén elvettél tőlem, teljes joggal visszakövetelhetem. Add vissza nekem a Nibelungok kincsét!

HAGEN

A Nibelungok kincse a Rajna medrében hever. Én pedig itt állok összekötözve. Ha akarnám, sem tudnám visszaadni.

KRIEMHILD

Kioldozlak, ha megígéred, hogy visszaadod a Nibelungok kincsét. Megbocsátom az összes bűnödöt. Visszamegyek veled Wormsba, és te megmutatod a Rajna-parton azt a helyet, ahol a kincset elsüllyesztetted. Én búvárokat hívak, és felhozatom a kincset a víz alól. Ez már igazán nagyvonalú ajánlat. Nem gondolod?

HAGEN

Ha akarnám, sem tehetném. Arra tettem esküt, hogy addig nem árulom el senkinek sem a kincs helyét, amíg három fivéred közül egy is életben van.

KRIEMHILD

Erre nem is gondoltam. Gernold és Giselper már meghalt, de Günther még él. – Hol van Günther? Azt mondod, foglyul ejtetted.

DIETRICH

Hildebrand őrzi a kerek tornyban.

KRIEMHILD

Akkor siess a kerek toronyba, és hozd ide nekem Günther fejét.

DIETRICH

Muszáj, hogy én menjek?

KRIEMHILD

Nem muszáj, hogy te nyakazd le. Csinálhatja Hildebrand is. Ezt már ti döntsétek el.

DIETRICH

Nincs ínyemre a feladat.

KRIEMHILD

Tiéd lesz Árva vármegye, vagy legalábbis három szál árvácska.

DIETRICH

Hát jó. Vagyis nem jó, de valakinek ezt a feladatot is végre kell hajtania.

(El.)

ATTILA

Nagyon nagy veszteségek értek engem is, téged is, de még nincs minden veszve. Szeretteinket elvesztettük, de majd megszeretünk másokat, és jobban fogjuk szeretni őket, mint azokat, akik már nincsenek. Esztergom romokban hever, de majd újjáépítjük, és szebb lesz, mint régen volt. Én még mindig hiszek Hunnia felvirágzásában. Nagy jövő áll a hunok előtt!

(Jön Dietrich és Hildebrand. Dietrich kezében letakart kosár.)

HILDEBRAND

Ezt a gyalázatot! Bárcsak meghaltam volna még a tavasszal!

DIETRICH

Itt van, amire vágytál. Világító ágytál.

KRIEMHILD

Na látod, Hagen. Itt van, tessék. Most már egyetlen fivérem sem él. Most már megmondhatod, hol a kincs.

HAGEN

Egy órával ezelőtt még ketten tudtuk, hol a kincs, Günther és én. Most már csak én tudom. Én pedig, amíg élek, nem mondom meg neked.

KRIEMHILD

Az imént elfeledkeztem Siegfried kardjáról, a Balmungról. Azt is te vetted el, de arról tudom, hogy hol van. Ott van az oldaladon. Te pedig meg vagy kötözve, nem tudsz ellenszegülni. Úgyhogy visszaveszem. *(Kihúzza a kardot a hüvelyből.)* És ha már visszavettem, akkor használok is.

(Nekihúszakodik, és egy erőteljes csapással leüti Hagen fejét. Aztán eldobja a véres kardot, és Attila karjai közé hanyatlik.)

HILDEBRAND

A kurva életbe! Micsoda botrány! Micsoda szégyen! Egy ilyen nagy hős, mint Hagen! És egy fehércseléd lekasabolja! Egy nő! Egy közönséges hülye picse! Én ezt nem tűrhetem! Meghaltál, Gertrudis! Akarom mondani, Kriemhild. *(Leszúrja Kriembildet.)*

ATTILA

Meggyilkoltad a királynét! Halált érdemelsz! –

Dietrich, végezz vele!

DIETRICH

Király úr! Ennek a büntetés már irgalom.

ATTILA

Ellenszegülsz a királyi parancsnak?

DIETRICH

Ő a legderekabb hűbéresem.

ATTILA

De te nekem nem vagy a legderekabb hűbéresem. Nem hajtod végre a parancsodat. Nem vagy hajlandó megölni Hildebrandot. Akkor hát, Hildebrand, öld meg te Dietrichet.

HILDEBRAND

Én már Günthert is megöltem. Gertrudist, akarom mondani, Kriemhildet is megöltem. Én most már mindenkit megölök.

(Leszúrja Dietrichet.)

ATTILA

Téged viszont én öllek meg, amiért kioltottad Kriemhild életét.

(Leszúrja Hildebrandot.)

HILDEBRAND

Nincs a teremtésben vesztes, csak én.

(Meghal.)

ATTILA *(kifújja magát)*

Voltak rokonom és barátom, de már nincsenek. Voltak derék vitézeim, de már ők sincsenek. Voltak hűséges alattvalóim, de már nem látok egyet sem. Volt egy feleségem, sőt nem is egy, hanem kettő, de már egyik sem él. Volt egy szép országom, de romokban hever. Én vagyok a világ ura. Csak azt nem tudom, hogy mi keresztnevelőm van ezen a világon.

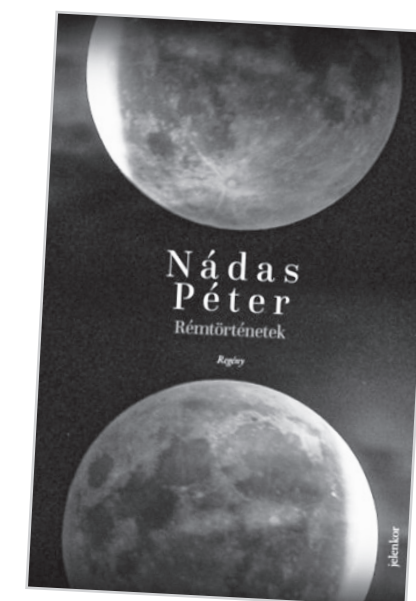
PÁL-LUKÁCS ZSÓFIA ◀

Valami sajátosan emberi

Nádas Péter: Rémtörténetek

Az ember végcélja (boldogság) ugyanis nem lehet pusztán az élettevékenység, mely a növényekkel közös, sem az érzéki élet, mellyel az állatok is rendelkeznek, hanem csakis valami sajátosan emberi, az értelmes természetnek megfelelő tevékenység. (STh I-II, 1-5). – (Arisztotelész)

„Már megint mindent [...] újra kell értelmezni”¹ – írta Bagi Zsolt Nádas Péter *Világló részletek* című művének megjelenésekor a *Műút* folyóiratban. Már megint mindent újra kell értelmezni, állapíthatjuk meg most az író *Rémtörténetek* című regénye kapcsán. Újra kell értelmeznünk az opus egészének ismeretében, és akkor is, ha új interjú, esszé vagy szöveg jelenik meg Nádasról, mivel ezekben fontos szempontokra világít rá. S az újraértelmezések sorát a születésnapjára kerek évforduló is tovább bővíti. Sőt mi sem teszi időszerűbbé és reflektáltabbá jelenleg, mint az idei év, a nyolcvanadik születésnapot övező figyelem, úgy is mondhatnánk, ünnep (noha tudjuk, milyen ambivalens viszonya van a születéséhez, emlékezünk a *Világló részletek* nagy hatású fejezetére, amelyben az 1942. október 14-én zajló korabeli párhuzamos történelmi eseményeket beszéli el). Meggyőződésem, hogy az idei évforduló köré szervezett programok befolyásolják a regénnyel kapcsolatos olvasási motivációinkat, a ráhangolódást is segítik. Ha nem

Jelenkor Kiadó, Budapest, 2022

is szeretnénk kiemelten ezekre összpontosítani a megértés során, figyelmen kívül sem hagyhatjuk őket. Így tehát, az interjúk által teremtett hangulat, a *Litera* nagyvizitje Gombosszegen 2022. nyarán, Nádas megnyitóbeszéde az Ünnepi Könyvhéten, a *Műút*-ban megjelent esszéje *A szépírás mint hivatás* címmel, a Károlyi Csaba *Egy teljes év – Beszélgetések Nádas Péterrel* című, a szerző születésnapján bemutatott interjúkötete, a *Nádas Péter Budapestje* eseménysorozat, az Arcus Temporum Művészeti Fesztiválon készült interjú a *Megújulásról* Pannonhalmán, az ehhez kapcsolódó fotó-

¹ Bagi Zsolt: Szakmai problémák. Magyarázatok a „Világló részletek”-hez, *Műút*, 2017. nov., <http://www.muut.hu/archivum/25959>

kiállítás ugyanitt és Frankfurtban, a *Mini-mo. A sötétség színei* című kiállítás és egyéb események mind befolyásolják az olvasást, a szöveg és a szerzői szándék megértését. Természetes, hogy ezekhez kapcsolódik a regény, ezt támasztják alá a megjelenési körülmények is, azaz maga az időzítés – noha Nádas valójában roppant elegánsan jár el: a *Rémtörténeteket* korábbi szövegek alapján állítja össze, régi-új művet alkot. Visszakéri a Berliini Művészeti Akadémia Archivumából az 1970-es években írt jegyzeteket, majd két és fél évet dolgozik az anyagon a mű megjelenéséig. Ugyanakkor éppen a *Literának* adott interjúban² nevezi a *Rémtörténeteket* „egy nagyon önéletrajzi könyv”-nek, eszerint a szöveg a saját élettörténettel lép kapcsolatba, sőt ezenfelül újfajta szereplehetőségeket, párhuzamosságokat is sejtet: „Azonos vagyok az örökké szitkozódó Terézzel, aki egyszerre van a faluval és a falu ellenében, azonos vagyok a nagyokos Piroskával, aki mindent megért és semmit nem ért, és főleg a mozgássérült fiúcskával, Misikével. [...] Korábban egyik munkámban sem azonosítottam magam senkivel és semmivel.”

Nádas már az öt éve megjelent *Világló részleteknél* szokatlan formát választ. Memoárt ír, önéletrajzi regényt, másfél évtized anyagát dolgozza egybe a közel 1200 oldalban. Az új regényben szintén megújul a forma és az elbeszélői pozíció, a különböző rémtörténetek a társadalmi rétegződés újfajta szegmenseit hozzák közel az életműben. Ráadásul a címválasztás a gótikus regény műfaji sajátosságait idézi, adott tehát egy új műfaj- és hatástörténeti kánon. Nádas az angolszász irodalom gótikus vonalát emeli ki: „Nagyon szeret-

tem rémtörténeteket olvasni, Walter Scotot, Szerb Antalt, Edgar Allan Poe-t kevésbé, de például Puskind, vagy akár Oscar Wilde-ot vagy Leacock paródiáit. Kastélytörténeteket, kísértethistóriákat, mindazt, amit az angol kultúrkörben gótikus irodalomnak neveznek. Jókainak is van egy ilyen regénye”.³

A néhány napot átfogó cselekmény, a „ráérősen felépített elbeszélés” összefüggő narratív struktúrában olyan történeteket mutat be, amelyek allegorikus olvasata valóban visszavezethet a szerzői életrajzhoz, de nem biztos, hogy ezen az úton kell elindulnunk. A műben mindvégig jelen van a gonosz: „Ennyi gonosz lelket soha nem láttam én sehol még egy rakáson. Mind beteg”, olvassuk a bevezető részben. De kik ezek az esetlen és rémisztő figurák, akikkel a szerző azonosítja magát? Ellentétben a korábbi művekkel és a posztmodern gótika kiemelt helyszíneivel, például a metropoliszokkal, a mű szereplői vidéki környezetben élnek, a fő helyszín egy Duna menti falu – talán Kisoroszi –, a történelmi beágyazottság és a politikai környezet árnyaltan jelenik meg. A városi polgár vagy az arisztokrata életét a falun élő ember, a közösség bemutatása váltja fel, az egymás mellett élő nyelvhasználók (táj) nyelvben közvetített, legtöbbször közhe-lyekkel kifejezett világlátása (amit például Háy János *Mamikám* című műve is tematizált, véleményem szerint nagy hatásúan). Persze korántsem szociográfiai szempontból ismerjük meg a közösséget, ez inkább mellékszál. Meghatározó viszont a vallási, pszichológiai és nyelvhasználati aspektus, a hozzájuk kapcsolt zsargon. Ösztönzően hat az olvasóra a megismerés vágya,

Nádas próbálja megérteni a nyelvben lévő mechanizmusokat, ezek működését, mód-szerében szórakoztató a dolgok tragikus és sokszor kiemelten humoros együttállása. A megértéshez azonban legalább kétszer kell elolvasnunk a szöveget (a zárás annyira hatásos, hogy az olvasót furdalja a kíváncsiság, hogyan készíti elő a narrátor a tragikus véget, hogyan írja le innen nézve a szereplők egymáshoz való viszonyát, és az sem mellé-kes, hogyan viszonyul ez a lezárás a műfaji sajátosságokhoz). Ha a megújulás felől közelítünk a megértéshez, érdemes felidézni az életmű eddig alkalmazott fő tematikus és poétikai megoldásait is. Ezért jogos Já-nossy Lajos észrevétele, aki úgy látja, hogy megnyilatkozásaiban Nádas „elkönnyíti” a könyvet – igaz, első olvasáskor a befogadó számára is egyszerű minden (az *Emlékiratok könyve* utolsó mondata a *Rémtörténetekben* is megjelenik), a közhelyekből építkező világ az olvasóban is unalmat, egyhangúságot áraszt. Ez az első esztétikai tapasztalatunk.

A hétköznapiasság tehát elsősorban a tét nélküli párbeszédekben, a tréfákban, azaz a nyelvben ölt formát. Trágárságok, kiszólások szervezik a beszélgetéseket; a nyelvhasználat leképezi a szereplők életét. Nádas Pétert a kész válaszok és beszélgetési sémák mögötti mechanizmusok érdeklik, ezért szerepel váratlanul sok közhely és káromkodás a regényben. Úgy gondolom, a rémtörténetek specifikumaira a szerző elsősorban a nyelvi regiszterrel játszik rá, az élőbeszédszerűségben jelen levő közön-séges nyelvi fordulatok valójában szerzői döntések, amelyek éppen a tudatosságról, a megmunkáltság fontosságáról tudósítanak. A közhelyek tehát a fikció esztétikai sajátosságainak sokoldalú értelmezhetőségére hívják fel a figyelmet. Ezért is gondolom azt, hogy a mű legfontosabb intenciója, hogy rámutasson a közönségesnek mint közis-

mert, általános, megszokott, mindennapi jelentéseket magába sűrítő nyelvi és gondolati, viselkedésszerű kérdésnek a működés-módjára egy olyan műfaj révén, amelyhez szintén ezek a panelek kapcsolódnak (mit is gondolunk valójában a gótikus regények-ről?). Ezáltal az lehet az érzésünk, mintha a realizmus visszaírásával találkozánk. A megjelenő rémtörténetek tehát alapve-tően nagyon is valóságos történetek, persze néhol egy utalásrendszer részei – például a látomások, a kísérteties vihar, vagy a Duna által kódolt szimbólumrendszer. A tájé-lmény alapjául szolgáló Dunához többször társul baljóslatú konnotáció, hasonlóan Arany János *Híd-avatás* című balladájához, az öngyilkosság helye (Róza is rendre fenyegetőzik azzal, hogy a Dunának megy).

Rémségesek kissé a szereplők is. Egy régi világrendben találjuk magunkat, az asszonyok otthon munkálkodnak, szőlőt kapálnak, a férfiak dolgozni járnak el. Legtöbbször munka közben látjuk őket, a regény is egy kapálásjelenettel indul. Öreg-asszonyok, özvegyek főzik a lekvárt. Itt találkozunk az ügyefogyott Rózával is, a kisegítő iskolába járó, epilepsziás lánnyal, aki a kapálásban és egyéb munkában segíti Bánya Terézt, mégis úgy tekintenek rá a faluban, mint aki az ördögtől származik. Hiába magyarázza a pap, hogy az epilepszia egy betegség, mások számára rémisztőek a rohamai: „Inkább a habtól riadtak meg, kicsapott a szájából”. Félnek egyedül hagyni, nehogy kárt csináljon magában a beteg eszével. Róza karakteréhez is hozzárendelődik a „kozmosz közöny és a kriminális erőszaktevés valamennyi ábrándja és készítése”. A férfiak kihasználják, a kiszol-gáltatott helyzetekből pedig nem kívánt terhességek és rémtörténetek sora követke-zik. Brutális kegyetlenséggel vetnek véget a koraszülött gyermek(ek) életének. Szintén

² Nádas Péter: *Önmagukat az emberek úgymond nem érik fel többé esszével*, <https://litera.hu/magazin/interju/nadas-peter-onmagukat-az-emberek-ugymond-nem-erik-fel-tobb-esszel.html>

³ Nádas Péter: *Nincs költészet, ami át tudná adni a túlélők szegényét*, <https://24.hu/kultura/2022/05/31/nadas-peter-interju-remtortenetek-regeny-irodalom-haboru-politika/>

ennyire ijesztő Banya-Bánya Teréz, aki korábban „a bolondoknál dolgozott a nagy budai tébolydában”. Úgy viselkedik, mint egy boszorkány, mikor elérkezik az órája, őrüjengeni kezd, átkozza a többieket, és hasonlóan „beteg” a negyvenéves, öreg arcú Törpíke, a Bodor-próza világára (!) emlékeztető karakter, valamint beteg a fia is, aki rendszeresen bántalmazza őt, s hogy felhívja magára a figyelmet, sokszor megkínozza egy kiskutyát azzal, hogy a vízbe hajigálja. Ide kapcsolódik Fabiusné Bellamy Margit és a fogyatékos Misike karaktere, akik nyaralni érkeznek Terézhez.

Látogatásuk nagyon fontos poétikai váltás, a vendégszeretet-gyűlölet sajátos működését képviseli, ezáltal pedig behoz egy fontos etikai szempontot is. Hasonlóan a *Világló részletek* egyes leírásaihoz, apró illem-tani betoldások lazítják a narrációt. Banya Teréz a budapesti Ritzben töltött szolgálati időből származó ismeretei alapján jól tudja, mire kell figyelni egy vendég érkezésekor, hogyan terítenek, milyen részletek fontosak. Készülődése, vendégváró gondolatai, ismételt átkozódásai és gondoskodása új hangulatot teremt a regényben, intézkedései hol együttérzést, hol nevetést váltanak ki. Ugyanakkor a várakozás eseménysorában is megjelenik a kettősség. Szörnyűséges elemként működik a „nyomorékok” iránt érzett megvetés a szereplőkben. A vendéglátó például alig érez empátiát a tolokocsiban érkező Misike iránt, rendre „nyomorék gyermek”-ként emlegeti. Misike viselkedésében, túlmozgásainak és ezek kontrollálási nehézségeinek az értelmezésében valójában egy jól felépített önreprezentációnak lehetünk tanúi, ezek révén Fabiusné sokkal több mindent elmond önmagáról. A megaláztatások ismertetése révén tehát önmagát építi fel az ápoló anya is. S miközben az ő és Banya Teréz hangulata, értékítélete

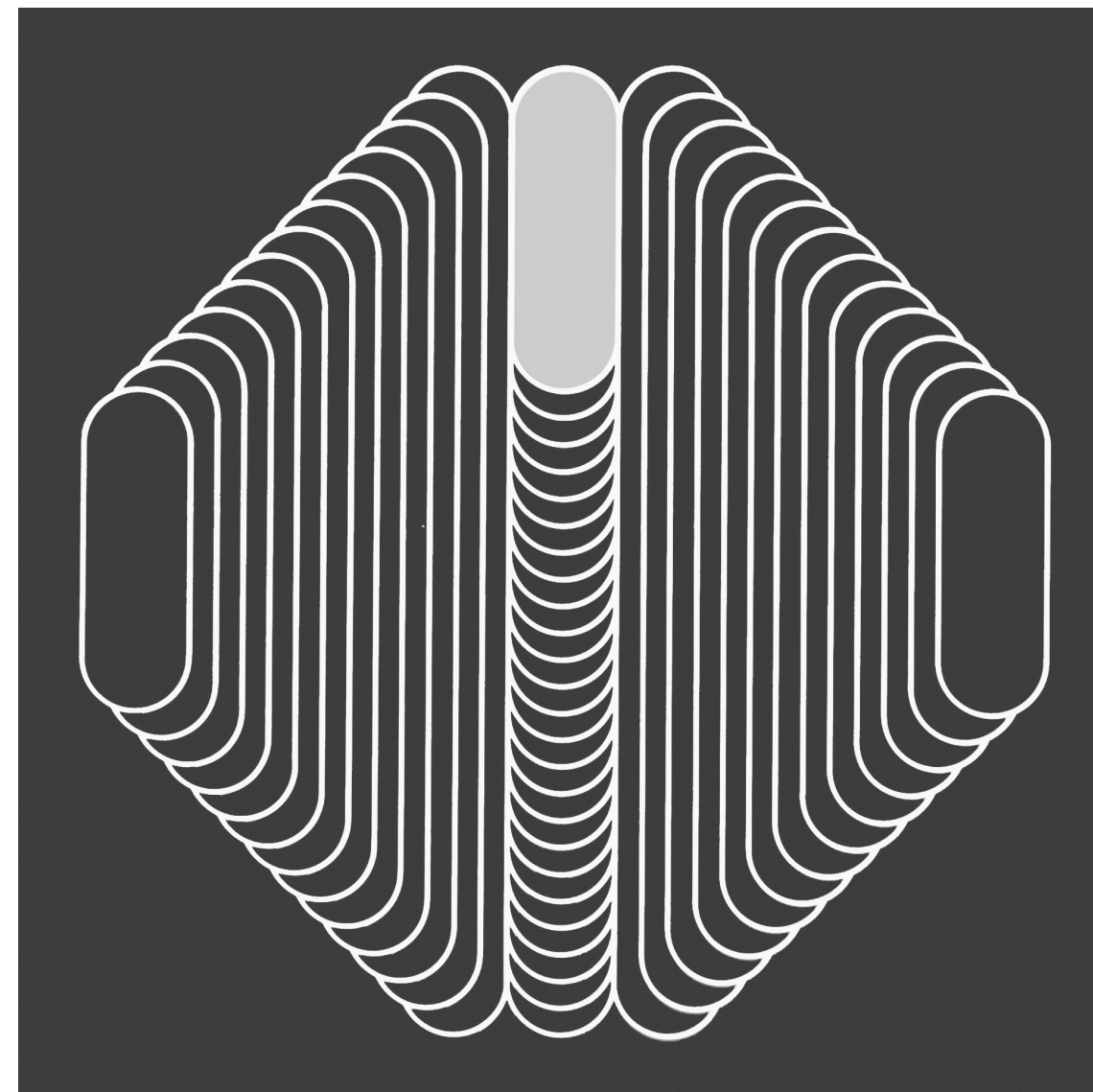
felől ismerjük meg a történeteket, megfedkezünk arról, hogy Misikére összpontosítsunk. Olvasói mulasztásunk súlyát csak a regény záró fejezete teszi igazán nyilvánvalóvá. A befogadó morális tartását Nádas ezzel a megoldással játssza ki. Ez a *Rémtörténetek* igazi bravúrja, hogy az olvasó is bűnrészessé vagy még inkább: bűnössé válik.

De nem csak a mélység húz le magához ebben a regényben. Szó szerint felemel a részletekben megmutatkozó transzcendencia, az egyházi világgal kapcsolatos leírások hatása. Amikor Róza például elképzei, ahogyan „viszi őt az angyal a jóisten közelébe”, tompul a kozmikus közöny. Felélnkülést hoz az intellektuális jelenléte a plébános és a román orvos karakterében, kettejük közül is fontosabb a pap karaktere, aki alkatával szintén perspektívaváltást hoz a szövegben. Az ide kapcsolódó részekkel, amelyek a bencések, a jezsuiták vagy a pap élettörténetének a leírásával újfajta retorikát és világlátást hoznak, megjelenik „az emberi élet lélektani realitása.” Jónás atya lelkeszi gondolatai, a szertartásrendhez kapcsolódó ruhák, illatok, a szokásrend vagy a túlméretezett sekrestye látványa, a reneszánsz szekrény leírása esetlegessé teszik a gonosz erők jelenlétének egyeduralmát (noha a rend életében is találkozunk igazi rémtörténetekkel).

És Mirák Piroska karaktere, aki mindent megért és semmit nem ért? Ez a fiatal lány része a közösségnek, de intellektusával, habitusával mégis kívülálló marad. Valósággal szerelmes a véglény Misikébe. Sokat foglalkozik vele, sokszor olyankor is, amikor barátaiból, a ragyogó emberpéldányokból álló „lehengerlő, vidám egy társaság” meglátogatja őt. A képzett mérnökök, építészek, gépészmérnökök, műegyetemi hallgatók, ha lemennek a Dunára, szórakoztatják Misikét, ilyenkor: „nagy nevetések közepette

a kocsijával együtt beletolták a vízbe, míg derékig elmerült.” Milyen megindító és részvételtől ez a keresztelés motívumát is felidéző mozzanat, Misike víz-élménye. Az „empátia üres adottságá”-ban együtt van a jóság és a szolidaritás, a gonoszság és a rút, és persze sok más ellentétpár is. De félő, ha így módon közelítenénk a Misike ka-

raktere által hordozott jelentésrétegekhez, értelmezésünkben közösségessé válnánk. Maradjunk inkább Timaiosznál és Kerényinél, és keressünk a műben „világrengető felismerések”-et.

Beszorítva I. (1982; szitanyomat, papír; 680×680 mm)

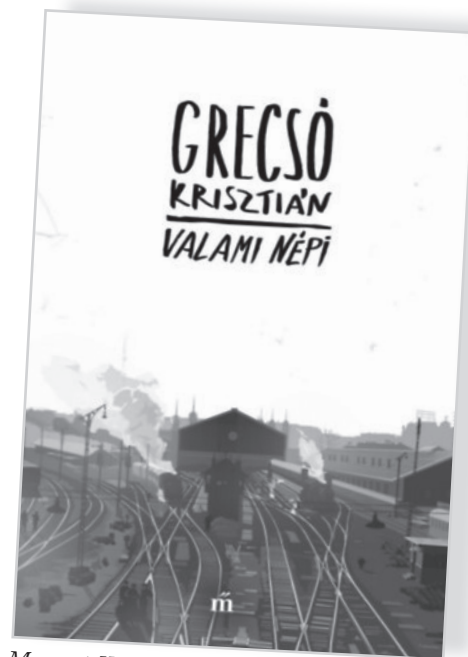
► BARÁTH TIBOR

„Többet nem kell hazajönnie”

GreCsó Krisztián: *Valami népi*

GreCsó Krisztián legújabb novelláskötete jól illeszkedik prózai műveinek sorába, ugyanis a vidéki életre és a közelmúlt eseményeire fókuszál, folytatja tehát azt a témát, amely a *Pletykaanyutól* kezdve a *Harminc év napsütés* tárcagyűjteményéig meghatározó számára. A *Valami népi* nemcsak azokat a jelenségeket és jellegzetességeket jeleníti meg, melyek esszenciálisan meghatározzák a „népi” lét alapjait és karakterét. Böven túllép a közhelyes ábrázolásmódon; GreCsó szövegei az önmegértés egy tágabb körére vonatkoznak, a magyar vidék lehetőségeiből és jellegzetes figuráiból kiindulva próbálnak eljutni az elbeszélői énhez. Munkásságában több úton közeledett már a személyiség közösség felőli megkonstruálásáig. A *Pletykaanyuban* egy sajátos nyelv működtetése hozta létre a „vidéki” karakterisztikumát, a *Tánciskola* és az *Isten hozott* misztikus történetbe ágyazott generációváltást mutatott be, párhuzamosan beszélve a „vidéki” élet jellegzetességeiről, a *Mellettem elférsz* a családregegy műfaja felől közeledett az elbeszélőhöz, a *Megyek utánad* pedig a múlt emlékeiből és egy felnövéstörténetből alkotta meg a közösség képét, a környezet meghatározó erejét. Ahányszor GreCsó-kötet kerül a kezembe, mindig azt érzem, a szerző sosem az Alföldről ír, hanem a saját Alföldjét mutatja be, azt a környezetet, melyet magában őriz, amely minden fiktitvása mellett az ő valóságának része.

Magvető Kiadó, Budapest, 2022

A legújabb kötet novelláihoz akár az író eddigi alkotásai felől, akár a vidék poétikájának virágzó kortárs tendenciái felől közelítünk, úgy érezhetjük, a megszokottat kapjuk: a Móricz-hagyományból sokat merítő szerző az összegzéshez jutott el, én legalábbis úgy érzem, annyiszor, oly sok formában feldolgozta már a témát, hogy minden új történetét az ismerőség érzése kíséri. Ám az íróra jellemző nyelv átalakulóban van, ugyanis a korábbi sokszorosan összetett, visszafogott ritmusú, szimbólumokat előszeretettel használó mondatai helyett előtérbe kerülnek az egyszerű és rövid, szikár nyelven íródott szövegegységek. Ez a nyelvi regiszter háttérbe szorítja a korábban jellemző tájleírásokat és részletes környe-

zetrajzokat, nagyobb teret adva a cselekményeknek. A novella műfaját GreCsó ebben a kötetben jobban kiszolgálja: kevés kivételtől eltekintve néhány oldalas, egy szálon futó, leginkább egy eseményre vagy hősre koncentráló, csattanóval végződő írásokat közöl, míg előző novellásköteteiben gyakran hosszú, szerteágazó cselekménnyel és erősebb metaforikus olvasattal bíró szövegekkel találkozhattunk. A *Valami népi* az atmoszféra helyett a történettel próbál az olvasóra hatni. A hosszabb lélegzetű elbeszélésekben (például *Kubikosok*, *Fehérben fehér*) szintén a történet dominál, köszönhetően annak, hogy míg korábban gyakran élt a sejtetés eszközével, így a befogadónak a sorok közül kellett kiolvasnia, mi játszódik le egy-egy szereplőben, milyen érzelmek kavarnak a személyiségen belül, a *Valami népi*ben tömören és egyértelműen közli mindezeket. Az elhagyott cseléd lány belső kálváriája elveszti hangsúlyosságát, amint a narrátor kijelenti: „[e]bben a pillanatban érti meg, miért sírt olyan vigasztalhatatlanul az anyja, amikor bejelentette, hogy mégis elvállalja a cselédséget [...] Akkor elsíratta őt. Rég lemondott róla”. Ez az eljárás bár nem megszokott az író műveiben, erős érvényre jut.

A négy ciklusba tagolt írások mégsem olyan transzparenssek, mint elsőre hihetjük, ugyanis az író a párhuzamos szerkesztés eszközeivel élve összetettebb viszonyokat épít ki egy-egy történet(száll) esetében. Ezúttal is jellemző, hogy a nagyobb, komplexebb kép kidolgozásának igénye rejlik írásának e technikája mögött, azonban olyan gyakorlattan szerkeszti meg a szövegeit, hogy ez nem minden esetben sikerül, több novellát elvarratlannak vagy legalábbis hiányosnak érezhet a befogadó. Az első, *Kubikosok* című elbeszélés aláhúzza ezt: e kiemelt helyre a könyv leghosszabb története került, amely

két-három különböző történetet futtat felváltva, de az átjárhatóság hiába elérni kívánt cél, részlegesen valósul meg csupán. Gila Rókus a kommunizmus kezdetekor egyre nagyobb hatalomhoz, erőhöz jut, és a szegények (vagyis a maga) igazságát szolgálva egyre agresszívabb módot törelőre. Ám mindez eltölpül valódi érzelmeinek és kétségeinek ábrázolása mellett, ugyanis motivációja elnyomottságának és másodhegedős-szerepének frusztrációja: bár forradalmárnak kívánja magát mutatni, mindvégig érzi ennek tarthatatlanságát, hogy kevés ehhez. A novella másik egysége már a leszármazottakat kíséri figyelemmel, ahol az elbeszélő szintén a háttérbe szoruló és ez ellen küzdő figura: „ahogy máskor is, én az örök második, és ő az örök első, szóval, ha én találtam volna ki, akkor is ő találta volna ki, ha én dolgoztam volna ki a nagy mennyiségű sportszelet és tejpor folyamatos bolti lopásának módszerét, akkor is hozzá kötötte volna mindenki”. Csak néhány apró jelből következtethetünk arra, hogy ez a második egység valóban a távoli utódokra koncentrál, és mindez nem is bizonyos – ezért a történet szintjén valójában kétséges marad, hogyan hatnak egymásra az egyes szálak.

A második ciklusban a gyermekkor évei elevenednek meg, és hangsúlyozottan kerülnek elő a diszkomfortos helyzetek, rossz élmények, akár a nevelődés állomásainak, akár az apa-fiú kapcsolat tekintetében. A *Futás* című novella például a szegény különböző formáira összpontosít, a narrátor (egy kamasz énelbeszélő fiú) számára kellemetlen, ha apja káromkodás helyett anyja nevét ordibálja meccs közben, ha őt mint „az iskola legjobb futóját minden alkalommal lesprintelik a pályán”, amint a labdáért kellene iramodnia, vagy amikor erőtlennül próbál elszaladni a temetői ron-

gálást követően. Az apa perfekcionizmusa elnyomja a fiatal fiú akarát, nem tudja megmutatni, mire képes: mivel fél, hogy csalódást okoz édesapjának, inkább nem is próbálkozik. Ám ettől apja érez egyre nagyobb szégyent – az író a rövidke szövegben pszichológiai pontossággal követi nyomon egy apa–fiú viszony diszharmonikus állomásait. Az *Örökrangadó*, folytatva ezt, az utolsó közös meccsnézés alkalmát eleveníti fel, mikor az apa minden gátlását leküzdve elkéri fia drámáját, ám az nem adja oda olvasásra: s mindketten megszégyenülnek, annak érzésétől, milyen távol áll egymástól a világuk. „Nem akarok, vagy nem tudok rá emlékezni, hogyan utasítottam vissza. Megkeseredett körülöttünk a levegő. Én görcsösen akartam locsogni tovább, ahogy eddig tettük, ő próbált nem megszégyenülni.” Az apa–fiú kapcsolat bemutatása mellett az iskolai világ megrajzolása is kiemelhető (például a *Kopaszok*), mert felszínre hozzák, hogy egyszerű szituációk mögött milyen bonyolult érzelmek és helyzetek lehetnek valójában.

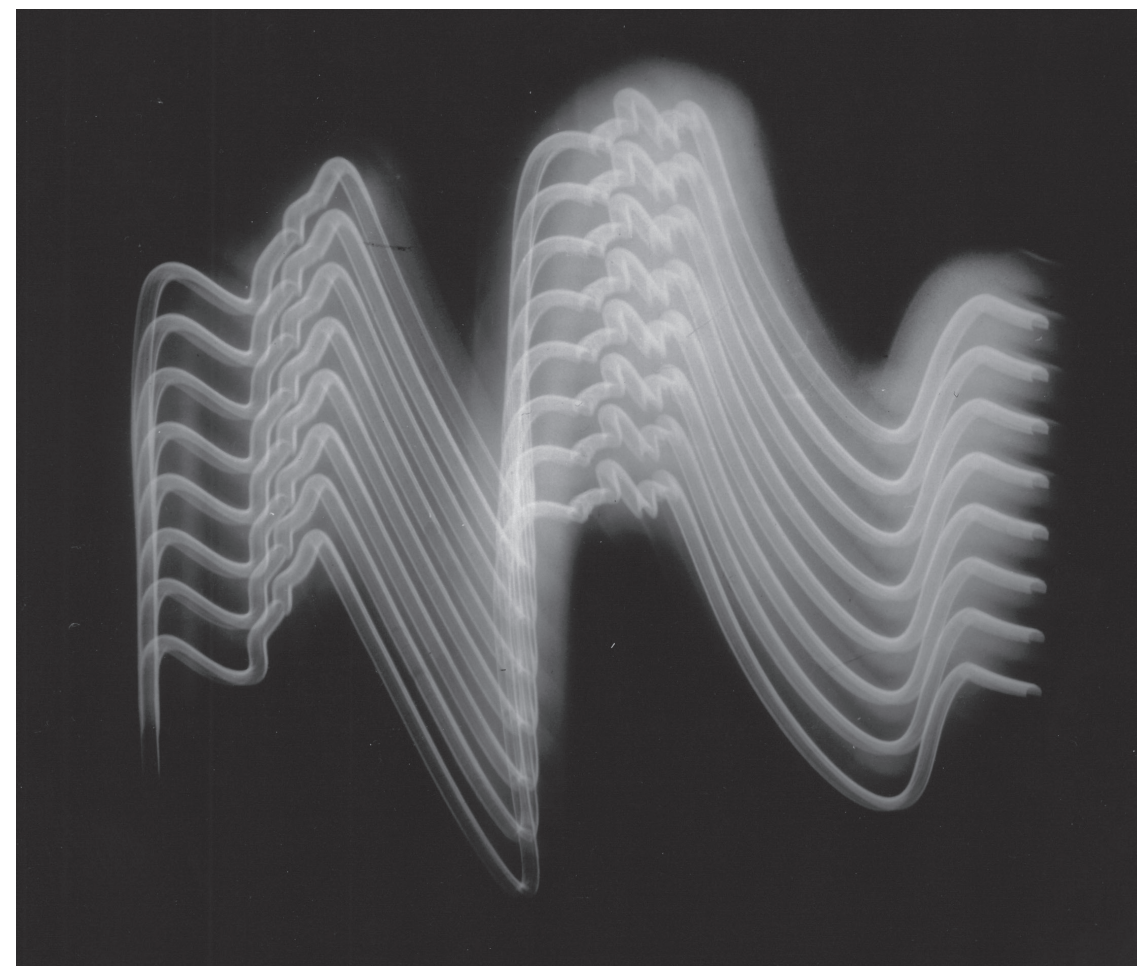
A harmadik ciklus darabjai még erősebb egységet alkotnak, annak jóvoltából, hogy a pillangóhatás káoszelméletét kielégítve játszatja egymásba az író a novellákat. Bár a szereplők származása a vidékhez kötődik, az események színtere Budapestre tevődik át. Az *Istennek nehéz* című ciklus, köszönhetően a szerkezetben rejlő játékoknak és az innovatív poétikai eljárásoknak (legyen szó arról, hogy az elbeszélő tudatában van annak, hogy ő most egy elbeszélő, aki fikciót hoz létre, vagy arról, ahogy az egyes elemek kölcsönhatásba lépnek egymással), a könyv legjobban sikerült része. Komoly traumákat érint (például az illuminált állapotban fiát és nejét bántalmazó apát), megosztó társadalmi jelenségekre tér ki (például a nemátalakításra), és mindennapi,

mégis megrendítő csapásokról számol be (mint amilyen a rákos megbetegedés). A szövegek játékterében a véletlen működését követhetjük nyomon, láthatjuk, hogyan hatnak egymásra ismeretlen elemek, hogyan változik meg az élet folyása észrevétlenül és idegenek által. Így alakulnak ki szerelmek, következnek be előre nem látható dolgok. „A Bajcsy-Zsilinszky út közepén, a Bazilika mögött megtörténnek azok a dolgok, melyek oda voltak szánva. Az életek párhuzamossága megfeszül, és peng, mint egy húr.” Az írói önleleplezés és a kötet szemléletének felvillantása, bár egyrészt tetszetős gesztus, másrésztől tompítja a művészi tevékenység, a nóvum erejét, úgy vélem, talán felesleges ennyire bebiztosítani és világossá tenni ezt az olvasási megközelítést. Az összetartozás eleve olyan világosan áll előttünk, hogy más stratégiát nehezen lehet választani – és jobban érvényesülhetett volna az ironikus interpretáció lehetősége, ami más „képlet” szerint kezelhetné az olyan önreferenciális kiszólásokat, mint az „Én, G. K., a mindentudó elbeszélő” formula értelemárnyaló szerepét.

Az utolsó ciklusra, dacára, hogy ide a „boldogságtörténetek” kerültek, borongós-nyugodt hang, melankolikus hangulat jellemző. A fikció itt elhalványul, ám nem életrajziságnak adja át a helyét, inkább a műfaj változik meg: fikciós elemeket is felhasználó merengések születtek, költői esszék a boldogságról-boldogtalanságról. Egy jól körvonalmazott gondolat, érzelem plasztikus ábrázolása a cél, hogy valamilyen létálapot bemutathatóvá válhasson. Jó lezárást adnak a kötetnek az érett gondolatok, melyek a nagy témákat (halál, szerelem, sors) veszik elő, mert beleillenek a koncepcióba, és mert minden tapasztalat gazdagítja az olvasatot.

A *Valami népi* sokszínű kötet, az élet minden állomására tartogat legalább egy történetet, és mint jeleztem a bevezetőben: a kötet végére szétaprózódik a „vidék” mint táj, környezet, téma, hogy a réseiből egyre több kerüljön napvilágra a személyesből és személyességből. Érdeklődve várom a következő kötetet, mert ezek a novellák vagy

egy fordulópont felé közelítik az életművet, vagy egyszerűen a *Magamról többet* verseinek közelsége hatott rájuk így. Ez abból a szempontból lényegében nem számít, hogy örülök annak, nem a megszokottat adta a *Valami népi*, hanem új tónusokkal gazdagította az életművet.

Kettős fénycsúcs (1984; szitanyomat, papír; 500×600 mm)

► NAGYGÉCI KOVÁCS JÓZSEF

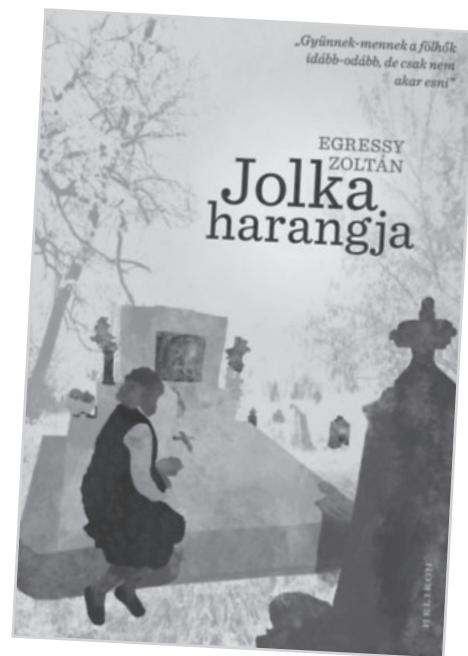

Elbeszélni egy életet

Egressy Zoltán: *Jolka harangja*

„Most is, ha lecsukom a szememet, nem is tudom, miket látok. Minden eszembe jut” – mondja Jolka néni, ez a 94 éves idős falusi asszony, Egressy Zoltán új regényének főhőse, mesélője, diktálója. Hogy mi minden jut az eszébe, arról szól a regény, hogy hogyan jut eszébe, arról meg a regény megkonstruálása. Az új Egressy-próza formailag nem lép el jó pár előzőtől, egyes szám első személyű elbeszélő szerepelt már a *Szaggatott vonalban*, és így íródott a *Szarvas a ködben* is, ahogy Egressy drámaírói munkájában is – értelemszerűen – számos remek monológ részletet találunk. Kézre áll tehát a szerzőnek ez a forma, a *Jolka harangja* esetében talán minden eddiginél kitüntetettebb szerepe van a karakternek, aki beszél, azért, mert mindaz, amiről és az is, ahogyan beszél, egy nagyon más korból, más világból üzen.

Jolka a kötet elején elkezd, aztán a végén abbahagyja, de nem fejezi be a történetét. Az elbeszélésfolyam egy pontján húsvét van (a locsolkodást említi), máshol, a regény végén december, de mindez nem határozza meg a szöveg ívét, mert az idő itt másként fontos. Egy ponton belépünk, hívatlan-meghívott vendégek, és ott, ahol már nincs mód többről értesülni, hirtelen kizáródunk. Lélektörténet, írta Balassa Péter Csalog Zsolt klasszikusáról, a *Parasztregényről*, azaz hogy a kulisszák, egy

Helikon Kiadó, Budapest, 2022

emberi sors leírható vázlata képes kiemelni a belső lényeket. Csalog említett regényében (de említhető más, hasonlóan komoly Csalog-anyag, például a *Temető, ősszel* kötet) elbeszélői szinten a tárgyilagosságban valósul meg az igazi szubjektivitás. Mert mindaz, amit a beszélők közölni akarnak (a hallgatósággal, legyen szó önmagukról vagy másokról, netán a feljegyzést készítőről és végső soron az olvasóról), azt mutatja be, ami az elbeszélő életében történtek közül fontos. Éppen ezért tud minden ilyen típusú szöveg több lenni annál, mint hogy megmutat valamit egy bizonyos világból. Ilyen értelemben több Borbély Szilárd *Nincstelenekje*, az újabb faluregények közül Háy Mamikám című műve vagy Nádas Rémtör-

ténetekje. Nyilvánvaló, hogy milyen referenciális olvasatot kínálnak ezek a szövegek, a *Jolka harangja*val kapcsolatban maga a szerző mondja el több interjúban, hogyan gyűjtött a szöveg megírásához anyagot (egy helyen még a könyv és benne szereplő valós mintájának találkozásáról is tudósít), de a *Jolka harangja* több egy jól megírt tudósításnál. A többet nem csupán minőségileg, hanem mennyiségileg is értem: amellet, hogy felmutat egy szűk közösséget, egy életutat, van benne lélektörténet.

Jolka monológja (az első fejezet címe is ez) onnan indul, hogy élete során sok mindent soha nem mert kimondani. Vagy azért, mert azt gondolta, hogy nem illik, vagy azért, mert tilos volt, vagy azért, mert azt gondolta, abból bajok származnának, de élete végéhez érve, számvetésként, mégiscsak ki kell beszélnie magából mindent. Mindeközben azt is megtudjuk tőle, hogy „nem sokat ér az élet egyedül, nem tudja az ember megbeszélni a dógait senkivel”, azaz élete „dógai” kétfélék: van, ami a mindennapok része, azt megbeszéli mással (mikor özvegyen marad, a szomszédal beszél sokat, nem kedveli, de jó vele, valakivel beszélni), ami ezen túl van, az most, a halál közelében mondódik el. Éppen ezért kitüntetett helye van annak, aki mindezt lejegyezheti, annak, aki a számára megnyíló, vele az élete történetét közlőben nemcsak az eseményeket, hanem az eseményekben azok megélőjét láthatta meg. Ez a tétje a *Jolka harangjának*, és ezt a tétet Egressy könyve teljesíti.

Jolkának még a különlegességei is átlagosak. A neve becézése ugyan nem szokványos, de a falusi kultúrában ismert, hogy a nem túl gazdag keresztnév választékból merítő családokból származó azonos keresztnévűek között a becenevekkkel (és a ragadványnevekkkel) tettek különbséget. Viselkedése is olyan

ismerősen szokatlan, azt mondja magáról, hogy „én se tudtam soha könyörögni... én elharagudtam vóna talán mindörökre”. Visszatérő epizód Jolka életéből, hogy az egyszer részegen hazatérő férjét (aki sok tekintetben, ténylegesen is, ahogy nevezi, az „ura” volt) nem segítette be a házba. Bánja, nyilván, ezért mondja el újra és újra, de nem bánja meg akkori konokságát. „Nem mondom, hogy nem vót nézeteltérésünk, mer mondogalódtunk sokat, de nem tudott haragudni, az vót a nagy szerencse. Én igen, én tudtam. De most már nem tudok, hát kire haragudjak, kilencvennégy éves vagyok.” Kinézetével is sokat foglalkozott, visszaemlékszik, hogy „én is barna vótam, ilyen gesztenye. Sokszor, míg fiatal vótam, megcsodálták a hajamat, szép gesztenyebarna vót. A testvéreimnek mind fekete hullámos, énnekem meg gesztenyebarna.” „Most már olyan semmilyen, semmi szép színe nincs” – teszi hozzá. Élete, ahogy emlékszik, gyermekkorában könnyebb volt, mint a család többi tagjának, „néha kapálnom is köllött, de nem engedtek sokat dógozni. Gyerekkoromba se. Éltem, mint a cicelle” – mondja.

Az átlagos falusi mindennapokból hosszú éveken át egy különleges elfoglaltság veszi ki, a harangozás, ez az az újra és újra megismétlődő rendkívüli esemény az életében, amelyben a leginkább jól érzi magát. A vallási szertartások, ahogy később, idősebb korában a tévéműsorok fiatalsága, ünnepi időszakait idézik. Az pedig, hogy például a „mise vót a divatbemutató” (még ha nem tűnik is túl hitelesnek, hogy az utóbbi kifejezés az elbeszélő szájából elhangozhat), azt is üzeni, hogy Jolka egész életében igényelte a saját vágyaihoz illeszkedő életeseményeket. Ugyan beteg szemét nem műtethette meg – szimbolikus, hogy a férje nem engedte ezt meg, és ezzel a látását

korlátozta, hagyta korlátozódni –, de testvérehez többször eljuthatott a nagyvárosba, mert szüksége volt arra, hogy máshol is legyen. Ezzel együtt Jolka élete, ahogy erre több Egressyvel készült interjú készítője is rákérdez, kívül esik a világ nagy eseményein, legalábbis a szerző nem ír ezekről. Nem tudom, vajon ki mit hiányol akkor, amikor a tágabb környezet hatásainak nyomát keresi egy ember életének darabjain, én azt olvasom ki Egressy leírásából, hogy főhőse a külvilágra valóban csakis akkor és úgy reflektál, amikor az a saját életére közvetlen hatással van, illetve azzal igyekszik foglalkozni, amire meg ő van hatással. Visszatekintve pedig azt mondja, „vót jobb is, rosszabb is, minden vót. Semmiből hiányom nincsen, minden megvan körülöttem”. És még azt is tudatosan teszi hozzá, hogy a jelenben mindehhez komoly baj társul: „erőm nincs. Az fogy el”. Elbeszéli az életét, ez az övé, és nem másé, ahogy az kiderül, próbálta mindig a sajátját élni, ebbe belefért a szülői ház, a rokonság, a férje, a gyerekei és az unokái, a papok és az utcabeliek, ezekkel intenzíven, messze nem felületesen foglalkozik. Még akkor is igaz ez, ha a vele megtörtént dolgokat – ezt sugallja Egressy finoman sejtető, diszkrét szövege – sokszor nem látja át, nem méri fel a súlyukat, vagy nem akarja a valóságot látni. Például nem köti össze a régóta agonizáló férje hirtelen halálát azzal, hogy a Somogyi nevű szomszédját egy nagypárnát a kezében szorongatva pillantja meg a szobában. Furcsának találja bizonyos emberek közeledését, különösen a papok esetében, de ezt elintézi azzal, hogy hát ők is emberek. A nagybátyját vele törődő emberként jellemzi, aki nagyon szerette őt, ezt a véleményét az az általa elmesélt történet sem befolyásolja, amelyben – és itt a szöveg újra csak nagyon visszafogottan szól – megjelenik egy kiskori abúzus árnya.

Számvetés ez a monológ, azt nézi, amit elhagyni készül, amiről tudja, hogy el fogja hagyni: a saját életét. Az eseményeket, alakokat, a saját tudását mindezekről újra és újra elsorolja, úgy próbálja meg megfogalmazni saját magát. Én-állítás, talán ez a kifejezés írja le legpontosabban ezt a műveletet. A távozás, a befejezés pontos ideje ugyan bizonytalan, de ténye általa tudott és elismert. A kilencvennégy év alatt megismert és megszokott, végtére is elfogadott világ elvesztése egyszerre félelmetes és megnyugtató. A férjének kérdése volt, számára annak idején nem volt téma ez. „Én akkor még nem gondoltam a halálra. Eszembe se vót, hogy meg köll halni. Most meg hányszor eszembe jut, melyik lesz az a pillanat, mondom este mindig, istenem, hát mondd meg, súgd meg, mikor lesz az a perc, az a pillanat, de nem szól semmit, nem felel, pedig a jóisten az tudja ám, meddig van felírva nekem”. Úgy hiszi, sőt egyenesen tudja, hogy a földi életben törtétekért számot kell adni a halál után. Mintha emiatt készítené a leltárt, hogy kiderítse, valóban úgy élt-e, ahogy azt annak idején értékelte. Listázza a vétkeket, bűneit, méri őket, de végül csak arra jut, hogy nem voltak benne halálosak, nagy büntetést érdemlők. „Most én vagyok a soros, énnekem köll a halállal küzdeni” – mondja, és itt a küzdelem alatt is tulajdonképpen ezt érti: a felkészülést az élet utánira, az ismeretlenre, kiszámíthatatlanra, ahová ő is úgy megy, ahogy mindenki más: viszi magával saját magát, a saját életét. Jolka harangja lélekharang, jelzi, hogy végéhez ért egy élet.

A regény utolsó részében december van, mondja is az őt gyóntató papnak, hogy ez a legnehezebb hónap az életében, a férje decemberben halt meg, és az eljegyzésük is ebben a hónapban volt. Amikor a gyónás véget ér, a regény is abbamarad. Végigsorolta, amit

a saját életéről tud, nincs már több teendője, ő maga is így látja: „csak mindig mondjam az imát. Beszéljek a Szentlélekhez. Kérjem, hogy az úristen védjen meg minden gonosz szellemtől. Akkor nem lesznek többé velem.

És akkor nem álmodok, és nem ébredek föl.” Visszafordult, és elbeszél egy életet, hogy aztán előretekintszen, mert másfelé van mondanivalója már.

Csavarodó forma (1977; szitanyomat, papír; 290x290 mm)

► ZÓLYA ANDREA CSILLA

Hajszál híján tökéletes életek

Lackfi János: *Bejgliköztársaság*

Ahogy az ünnepi asztalaink egyik leggyakoribb kelléke a nagyanyáinktól és édesanyáinktól tanult bejgli, úgy járja át a tudatunkat az elégedett büszkeség az egyik legmagyarabbnak tartott süteményünk kapcsán. Nálunk, Székelyföldön például a leggyakoribb változatai a hagyományok szerint a mákos és a diós bejgli, az előző bőséget hoz a házra, az utóbbi viszont távol tartja a rontást. S a háziasszony rátermettségét nemcsak az jelzi, hogy kellőképpen finomra sikerült-e, és bőségesen, vastagon telítettek-e töltelékkel a rétegek közötti rések, hanem az is, ha nem hasad szét az aranylóan fénylő bejglirudak teteje. Karácsonykor a családtagok és barátok találkozásakor kimondatlanul is versenybe szállnak a bejgliek. E gasztronómiai utazás mámorában homályba vész, hogy a bejgli tulajdonképpen egy jellegzetesen közép-kelet-európai sütemény, amelynek a története Sziléziába vezet vissza egészen a tizennegyedik századig, hiszen először egyfajta sziléziai kalácsfajtaként az ottani német és lengyel családok konyháiban jelent meg, majd terjedt el a Balkánig. Hozzánk osztrák közvetítéssel került a tizenkilencedik század második felében. De ez a kis pontosítás természetesen nem veszi el a bejglijeinknek sem a fényét, sem utolérhetetlen ízharmonióját, sem a felette érzett

örömünket és büszkeségünket, mert nyilvánvalóan a mienk (is).

Lackfi János *Bejgliköztársaság* című kötete egy olyan ország földrajzi és emberi tereit járja be lassú, komótos léptekkel, amelyik igazából úgy a mienk, mint ahogy a bejgli. Nagyon is, mert megjelennek benne szűkebb és tágabb tereink konkrét helyszínei, mint például Budapest, annak utcái és fényei, a Margit-sziget közelében a Margit híd íve, az alatta hömpölygő Duna és a part, ahova nem is olyan régen nem juthattak ki az emberek, mert nemcsak a part szakadt, hanem huszonegy cérnaszál, és velük együtt egy kis sétahajó sok utasának élete ért véget. Egy másik snittben a miniszterelnök palotájának az erkélye és az ott érlelt koviubi képe villan elő. E novellák fókuszában az emberi sorsok állnak. A kiragadott jelenetekben az emberi történetek folyamataival és azok fordulataival szembesülünk, amelyek sokszor nemcsak kibillentik, hanem el is terelik a szereplők életét a korábbi mederből.

Lackfi hetvennégy novellát tartalmazó kötetében a megmutatkozó emberi sorson keresztül a közelmúlt miliője és az elmúlt évek tapasztalatai köszönnek vissza. Korok és korszakok találkozása, hanyatlásuk és az egyiktől a másikba átlépő ember alakja. Több írást átítat a rendszerváltás

utáni évek és évtizedek összevisszasága, az új és a régi értékek, minták, a szokások körüli bizonytalanság, de reflektorfénybe kerül a nosztalgia is, mint egyfajta korjelenség. A novellák szereplői számára többször kérdés, melyiket is kellene választaniuk és tovább vinniük. A *Champion* című írás csónakmestere mintha a régi korból itt maradt figura lenne, aki igyekszik az új pózokat és kellékeket magáénak tudni. *Az ember, aki visszaköltözött a retróba* című novellában a családapa túllép a múltba való romantikus visszavágódáson, mindenfajta józan érvel szembeszegülve szakít az aktuális értékekkel és életmóddal. Groteszk jelenetek sorozatát indítja el azzal, ahogy minden mozdulatával és tétével

Helikon Kiadó, Budapest, 2022

a korábbi értékrendnek megfelelően rendezni át/be az életét. „Meg se fordult a fejünkben, hogy apám végleg visszaköltözik a retróba. Az még kevésbé, hogy nekünk is vele kellene mennünk.” *Az Ugye hoztál hullát?* című novellában szintén kulcsfontosságúvá válik az örökölt minták és az új utak közötti választás, hogy az utódok közül ki milyen örökséget ad tovább a gyerekeinek.

A családok életét gyökerestől felforgató karantén időszaka szintén megjelenik a *Bejgliköztársaság*ban. Az online munka és az otthoni tanulás idején gyakorta váltak viszonylagossá a határok, az online térbe szoruló kapcsolódás és kapcsolattartás buktatói is terítékre kerültek. Kettős időszak volt ez, hiszen végre többet lehettek együtt a családtagok, a szülők a gyerekeikkel, a gyere-

kek a szüleikkel, másrészt a bezártság közben nem állt meg az élet, dolgozni, tanulni kellett, mindenkinek úgy, ahogy tudott. Ez a családok nyakába szakadt együttlét kétségtelenül sok visszás helyzetet is szült, amikor tanóra vagy munkaidő alatt embe-

rek és családok életének olyan szeletei is láthatóvá váltak mások számára egy-egy bekapcsolva felejtett kamera vagy hangszóró révén, amelyek nem föltétlenül tartoztak volna másra. A *Repülő macska* című novellában például ez az abszurd lelepleződés bontakozik ki, ugyanis nemcsak egy kissé elrugaszkodott kamaszos csínytevést láthatunk, ahogy a novella énelbeszélője az osztálytársait a családjá-

macskájának képernyő előtt való kínzásával óhajtja szórakoztatni, hanem egyúttal napjaink családjainak válságát is, illetve a családon belüli erőszak összetett és átöröklődő mintázatait észleljük, amelyeket az érintett családtagok a saját gesztusaikban és cselekvéseikben éltetnek tovább. Ki(k) is az elkövető(k) és ki(k) is az áldozat(ok)? Mitől és miért válik valaki egyikké vagy másikká? Van-e, lehet-e, hogyan lehet ezekből a mintázatokból kiutat találni?

A *Bejgliköztársaság* Lackfi János hatvanhetedik kötete. Lackfi a kortárs magyar irodalom egyik meghatározó alkotójaként igen gazdag írói pályáját járt be eddigi verses- és prózakötetei révén. Az itt található novellák szereplői – akárcsak a szerző közösségi oldalán olvasható versek és pró-

zai bejegyzések – hitelesen megidéznek és tükrözik a mai ember korpáját a maga kór-ságaival együtt. Nem túlzás azt mondani, hogy ezekben az írásokban napjaink magyar valósága tárul elénk, mindennapjaink bugyrai, buktatói, csúcspontjai, mint ahogy velük együtt e társadalom kiszolgálóinak, élvezőinek és elszenvedőinek arca körvonázódik. Tükröt tart mindnyájunk számára.

A kötet a *Cérnaszál* című novellával kezdődik, amely az elmúlt évek egyik legmeggrázóbb magyar és egyben nemzetközi érintettségű tragédiáját idézi meg. E novella sem fél szembenézni a tabukkal, ha kell, lebukik a víz alá, körülnéz a víz felszíne fölött, megmutatja az áldozatok és a szemtanúk arcát, s a pillanatokon túl szembesít megpecsételt életükkel. A ruha alá, sőt ha indokolt, a bőr alá is benéz. Lackfi írásai arra sarkallnak, hogy legyenek kérdéseink, és merjünk kérdezni, hiszen nélkülük nem beszélhetünk igazi megismerésről. Nem ítéletet hirdet a szereplők fölött, hanem el- és továbbgondolkodtat. Hogy képesek legyünk időnként megállni, észrevenni a részleteket, a körülöttünk levő eseményeket, embereket, hogy meglásuk, mi minden mozgat(hat)ja őket, hogy legyen bátorságunk keresni a szövevények között az összefüggéseket. A *Bejglüköztsaság* így lassan és módszeresen végigpásztazza a magyar valóságot, mint amikor kiáll az ember egy szikla tetejére, és onnan készíti egy panorámaképet, végigkövetve pontról pontra a réseket és repedéseket, a kitüremkedő és kimagasló részeket a talajszinttől az égboltig.

Van, aki mozizsa az életét, és van, aki megéli. Az *Ébredj, Csipkejósika!* című novella idős házaspárja a képernyőn keresztül ott lehet a világ fontos eseményeinél, így miniszterelnökökkel, polgármesterekkel cserélhetnek eszmét és gondolkodhatnak

együtt, miközben képtelenek egymásra minimálisan is figyelni, megismerni egymás nézeteit, véleményét, megbeszélni alapvető dolgaikat. A kisszerű ember alakját szintén remekül idézi meg Kornél, a főnök, aki simliskedésével az ivóvízen spórol pár ezer forintot, vagy a csónakmester figurája, aki megszokásból mindennap lottószelvényt vásárol és keresztretjvényt fejt, tockosokat osztogat, s a nagy semmittevésben mégis egyszerre lehet Champion és Superior, annak függvényében, hogy előlről vagy hátulról szemléljük. Lackfi ebben a novellában a közösségeket oly gyakran összekötő és egyben szétkuszáló pletykáról is lerántja a leplet, amely ugyan összeköthet, és átívelheti a hiányzó információs láncszemet, de közben a félreismerésnek és félreértéseknek is remek táplálója és forrása lehet. „A nő késő este jött csak haza. Rossz nyelvek szerint egy parti bárban volt felszolgáló, és ki tudja, miféle szolgáltatásokat kínált még ez az intézmény az itallapon túlmenően. Jó a rossz nyelveknek, soha semmiért nem vállalnak felelősséget, soha semmiről nem tehetnek, ezt csak úgy hallották, hát most továbbadják, mert kötelességüknek érzik. A kevésbé rossz nyelvek szerint a nő idős anyját gondolja, teszi tisztába, eteti, tologatja kerekesszékekben, éjszakára szakképzett ápoló veszi át a feladatokat, vagy egy otthonban vigyáznak rá. Tudni senki semmi biztosat nem tudott.”

Lackfi elbeszélője – ahogy a *Hajszál híján* című novella elbeszélője ki is jelenti – szereti nézni és látni is az embereket, sőt legtöbbször végtelen szeretettel és együttérzéssel teszi ezt, miközben kibontakoznak a több szálon és ponton egymásba kapcsolódó történetek. E novellák nemcsak a dolgokat, embereket, történeteket jelenítik meg, hanem elvezetnek bennünket mögéjük is, gyakran kimerevítenek egy-egy jelentet,

miközben a narrátor nemegyszer kikacsint ránk, hozzánk szól, miközben több szempontból szemlélteti és kommentálja a látottakat. „Kis figyelmet kérek, emberek, itt ez az idős hölgy! Forduljon körbe, legyen szíves, hogy mindenki jól lássa! Integessen és mosolyogjon! A neve... Mi a neve? A neve Irma, igen. Végigdolgozta az életét, becsülettel, ezért a népért, ezért a hazáért, miértünk. Tapsoljuk meg! Szép volt, Irma! Mi a foglalkozása? Micsoda? Könyvelő, mérlegképes könyvelő, ez az! Maguk közül hányan töltene az életüket azzal, hogy számokat írnak és egyeztetnek, sok millió, sok milliárd apró számot nap nap után? Ha elrontják, komoly százazrekkel vagy milliókkal károsítanak meg valakit.” – olvashatjuk a *Hajszál híján* című novellában. Tulajdonképpen a kötetnyitó novella cérnaszál-hasonlatához kapcsolódik a hajszál-párhuzam: „azt éreztem, hajszál híján tökéletes az életem, de hogy mi az a hiányzó hajszál, arra nem tudtam rájönni.” Milyen a hajszál híján tökéletes élet? Lackfi sok-sok hajszál híján tökéletes élet szemlélését vonultatja fel a *Bejglüköztsaságban*. De hol lehet a hajszál, hova tűnhet(ett), és egyáltalán mi minden lehet hajszállá az életünkben? És egyáltalán az ember tudja-e vagy akarja-e tudni, hol van, mitől, meddig van a hajszál híja az életében?

Ahogy Lackfi műveiből megszokhattuk, a *Bejglüköztsaságban* is kiemelt szerepet

kap a nyelvi játék, a humor és az ironia. „Ha együtt tekernek, mindig érzi Boldi-zsárban a feszültséget, hogy már régen sívítana elől, kábé kétszer akkora sebességgel, kettéhasítva a várost, ehelyett meg itt tötyörög a kicsi feleségével. Andalóg. Angyalog. Mint a gyalog angyalok.” – hallhatjuk ahogy az elbeszélő ízlelgeti a szavakat és a hozzájuk kötődő jelentéseket. Természetesen az önironia is fontos a kötetben. Az elbeszélők gyakran értelmezik önmagukat, a tetteiket, reflektálnak magukra, ez a humorral és ironiával fűszerezett önkritika fontosságára is rámutat, segítségükkel léphetünk át a saját árnyékunkon, evickélhetünk ki berögzült szokásaink bugyrából, ez lehet a kulcsa az egyén és közösség fejlődésének. „Kicsi tragédiák, de nekünk nagyot szólnak, négy fal közt. Ilyen ez a popszakma, a hétköznapi show-businesse. Egymásra rétegződnek a dolgok, mint a réteslapok, és egyik napról a másikra úgy tűnik, minden működőképes, elgurulgat, nincs semmi baj, vagyis hát csak apró-cseprők, és azt hisszük, együtt lehet ezzel élni, aztán kiderül, hogy bámm...”

Lackfi novellái tükröt tartanak, s közben hol jókat szórakozunk a mindennapi, olykor sok-sok groteszk pillanattal tarkított jeleneteken, hol pedig arcul csapnak, de mindannyiszor elgondolkoztatnak és önvizsgálatra sarkallnak e szövegek.

► FODOR GYÖRGY

Ki a szívét osztja szét

Banner Zoltán: *Téli kert*

A számos egyéni elismerése mellett az idén Németh Lajos-díjat és a Magyar Érdemrend tisztikeresztjét megkapó Banner Zoltán a Békés megyei művelődés- és művészettörténet, szépirodalom és előadó művészet első számú doyenje. Leírni is nagyszerű érzés, hogy munkássága nyolc évtizedre tekint vissza, hiszen versekkel saját bevallása szerint már középiskolás éveiben tudatosabban kezdett foglalkozni. Verskötetei: *Ólomharang* (1982), *Edzés az öröklétre* (2000), *Vincellér-ének* (2002). Legutóbb 2012-ben jelent meg verseskötete (*Hátra ne nézz*), amely egy vaskosabb válogatáskötet volt. Láthatóan egyfajta hagyomány, hogy Banner egy évtized alkotásait gyűjti össze. Az utolsó kötetekben tehát az elmúlt 30 év tanulságai követhetők nyomon. Így az egyes antológiák kortörténeti dokumentumok is.

A legújabb válogatás 84 oldalra rúg. A *Téli kert* kötet cím szentenciózusan jelzi, hogy az élet utolsó szakaszához érkezvén a lírai én szertenéz a bibliai édenkert-keresés végső állomása előtt, összegez, raktároz és örökít. A könyvborítót az az Árkossy István készítette, akiről Banner írt monográfiát 2011-ben. Végtelenül letisztult képalkotás született, amelyet a japán ikigai szóval jellemezhetek (ha keresnénk a jelentését, talán egy szóval vissza sem tudnánk adni: életcél, az élet oka). Szembetűnik a lenyugvó/fel-

Magyar Napló Kiadó, Írott Szó Alapítvány, Budapest, 2022

kelő nap vöröse, a tökéletesen egyforma hópolyhek, akár a Fuji örök hava, kékítő oldva az ég vizébe. A felület mégis tükörsima, a fény visszaverődik, mondhatni – egy kis arany képzavarral élve –, „télbe csavarodott a természet feje”. A belső oldalakat hat további kép gazdagítja. Egy kolozsvári látkép, amely a hazatérés vigaszának, örök víziójának montázs (13.), egy Szűz Mária-ikon (28.), amelynek versét Bielek Gábor atya kérésére, Mária-búcsúra írta a szerző. Az elfolyó Dalí-idő jelenik meg a 37. oldalon. Az absztrahálódó, virtuális világ lassan megszűnteti az „enyém” fogalmát, az én végérvényesen bekerül a lélekromboló há-

lózat csapdájába. A reneszánsz aranymetszés még harmóniában tartotta az egyén perspektíváit, a 49. oldalon egy Leonardo, a Vitruvius-tanulmány tudatosan torzított, tükrözött kollázs már az új világrend megbomlását készíti elő. Ebben a káoszban az én állandóan hazavágyik, keresi önmagát, a belső békét. Ezt minduntalan Kolozsvár utcáin találja, még akkor is, ha ez a város már nem azonos az egykor elhagyott helyével. Ezért kerülhetett a 63. oldalra az ismert, 17. századi, színezett rézmetszetű városlátkép: *Claudiopolis (Coloswar vulgo Clausenburg. Transilvaniae civitas primaria)*. A 75. oldalon az ingaóra kegyetlen, rideg valósága, egy letisztult metronóm kérlelhetetlen tiktakja ötlik szemünkbe, mellette az élet nem más, mint egy szívtelen Rubik-kockajáték. Mire helyükre kerülnek a darabok, könnyen lehet, arra ébredünk, hogy eltelt az egész élet.

Hetven könyv jelzi, hogy Banner Zoltán kitörölhetetlen lábnyomot hagyott a művészet, a szépirodalom, az írott és elmondott szövegek pódiumpadlóján. A kötet motóját az első vers sorai adják (*Alkonyatművész*). Ebben rögtön megjelenik az a mély, vallásos áhítat, amely olyan szemmel nézi a világot, mely sokkal több színt lát, s nem csak egyszerűen néz. *A prédikátor könyve* megmutatja, hogyan csendül/olvad egymásba a kép-hang-fényjelek-árnyak játéka. A színek és évek egy poeta doctus és homo aestheticus festőpalettáján keverednek. A leírt képzuhatok, a megfestett emlékhulámok, a ködbe vesző emlékfoslányok erős vizuális virtuozitást adnak (*Alkonyatművész, Vándorfestő*).

Több vers tanúskodik arról az erős erdélyi öntudatról, amely Csaba királyfi csilagösvényén húzza a kultúra Göncölszeke-rét. Banner a csillagok porából köpönyeget vesz. Mélyen benne él Erdély. A kollektív hegyek reálisan megvannak, magasodnak a

Keleti-Kárpátok csúcsai, de a romantikus havasok, az egykori lakhely szeretett tájai már csak a szívben élnek. Az írás keresztjét már csak az egyén hordozza az európai Kálvária-dombról, az erdélyi Golgota orma-ira. Ezért van tele a versek sora székely motívumokkal, mint a Nap, a Hold, a csillagok (pl. *Űrséta*).

Mi húzza e magasságok felé? Természetesen Isten, az ő jelenléte meghatározó életélménye költőnknek. Az éteri, anyagi magasságokba pedig a nyelv segítségével sikerült emelkednie. Elek Tibor a kötetajtánlő szavaival (amelynek záró akkordjai *A negyedik vasárnap* című versben találhatóak) ugyanezt a megfigyelést rögzíti, emellett a mi figyelmünket is erre hívja fel. Hozzá még hűségesek a szavak, örök teher az írás (*Interjú*), a betű-tenger örök hullámain, a szavak hártyáin, a központozás torlaszainál, a gondolat fényes folyóinál bábeli zűrzavarral találkozni (*Változatok a földrengésre*). A zűrzavarban rendet teremt az Ego, akár a krisztusi Én, aki az út és az élet. A versek eszerint világosan tematizálhatóak, ha keresztényi szellemben olvassuk őket, poliszém értelmet nyernek. Az Istenhez hanyatló árnyék szolgálatkészsége, a keresztény ünnepkörök ihletforrása (pl. advent, karácsony) áldott sorokat, hangulatokat teremtenek: *Decemberi délibáb, Ádám öröksége*. Az örök élet reménye imaszerű formulákat vonz (*Végül*). Több alkalommal jelennek meg a nemes elődök, akik szintén keresték az önmegvalósulás legmagasabb szféráit a mélyen vallásos hitben, így egy Babilon- (*Esti kérdés*) és egy Karinthy-allúzió (*Teagőz*) építik az önigazolás lépcsőfokait. Az *Igazoló vers* ennek a végső csúcsterméke, amelyben ki is mondatik: „élet és halál között / te vagy a Minden”.

Az isteni szféra, a letűnt paradicsomi állapotok keresése mellett a földi terem-

ményekre is erősen figyel a költő. Számos jelentős, példamutató vagy megrendítő életet élő ember szerepel a versekben. Ilyen például Hám János püspök, kinevezett esztergomi érsek (1781–1857), akit az egyházmegye „második alapítójaként” tisztel Szatmárnémeti katolikus közössége. Városépítő és fejlesztő tevékenysége folytán érdemelte ki, hogy az általa jelentősen meghatározott, barokk-klasszicista, belvárosi környezetben szobra legyen, amelyet titokban emésztget az idő vasfoga. Az emlékezet ambivalens játékanak tanúságverse az 1940–2010. szeptember 6. Nyolcévesen látni, ahogyan Horthy fehér lován bevonul a városba, maradandó élmény lehetett, egy történelmi tablóképpé nemesült pillanat. A nagy elődök neveinek emlegetése a műveltség pilléreit erősíti: egy József Attila-mottó, egy Petőfi-allúzió. Utóbbi különösen fontos Banner Zoltánnak, hiszen fél évszázada foglalkozik a forradalmár-költő életművének tolmácsolásával szerte Európában, sőt egészen Ausztráliáig. Legutóbb pedig, 2022 nyarán éppen a Gyulai Várszínházban kapott lehetőséget a jubileum megünneplésére (*Petőfi a hídon*). 2011 augusztusában a Munkácsy Mihály-díjas, kolozsvári magyar festőművész-muzeológushoz, a szintén művészeti író Jakobovits Miklóshoz szólt egy költemény. Szegény szerző nem tudhatta, hogy utolsó sorai mily korán lesznek aktuálisak: „halálig / követlek esztelen”. Jakobovits ugyanis a következő év decemberében elhunyt, tátongó űrt hagyva az expresszionizmus és szürrealizmus nagyváradi forrásvidékeinek stílusjegyeiben és az emberi lélek lenyomataiban. Zöld Lajos kortárs, jó barát volt, erdélyi magyar újságíró, közíró, közösség-szervező, aki húsz éven át vezette a gyergyószárhegyi festőtábort. A halálára írott versben a reménytelenség elfogyó napsugarai állnak

kontrasztban a titkos továbbhaladás igényének melengető gondolataival. Annál fájdalmasabb, minél inkább felismerjük annak tragédiáját, hogy minden barát lassan eltávozik: „egyre távolabb / sodornak Töletek / az együtt támasztott remények”.

Az emlékezés futamai nemcsak személyekhez kötődnek, akik az életúton megjelentek, s hol együtt, hol ellentétesen mozogtak a lírai énnel, hanem helyekhez is kapcsolódnak. Nyilvánvaló, hogy Szatmárnémeti és Kolozsvár privilegizáltan konstruálják a belső emlékezés dimenzióit. Kolozsvár ködbe vesző, homályos, hajnali párában fogant körvonalai sokszor álomba ringatják az emlékező költőt. Ugyanakkor érezhető, hogy ezek a virtuális séták, ezek a víziók rég elveszett illúziók kódéből öltenek köpönyeget. Ez a Kolozsvár már nem az a Kolozsvár, ahol évtizedeket élt le a poeta doctus. A *Körösfő* című vers olvasásakor érzem azt, hogy átlépek a Léthén, ezzel örök feledésbe vész a múlt.

Alvinc, Szeben, Segesvár és Békéscsaba, megannyi vonatút. Természetesen a nevek és helyek éjjeli, megvilágított vonatablakok sorában cikáznak az agyvelő fáradt tekervényein. Az utazásmotívum alkalmas arra, hogy benne és alatta elemi szinten konstruálódjon meg az Én, s szerteszét szóródjon fizikálisan és mentálisan is a világban. Az üres állomások mély fájdalommal tekintenek vissza. A *Földutak* porában ismerősen fut a két keréknyom.

„Vitézek mi lehet...” – ez a Balassi-reflexió isteni szférába emeli a költészetet, a megfigyelés lírai talentumát, küldetésévé fokozza a versírás feladatát. Gyakran veszem észre, hogy – talán a meglelt kor miatt is – az örök álom emlegetése szándékolatlan eltávolítja a valóságot. Banner Zoltán tudatosan kívánja megfogni a Göncölszekér kifelé álló rúdját. Tisztában van vele, hogy

az élet végtelen körforgás. Minden az, és minden mi vagyunk. Elementáris erővel törekszik arra, hogy megragadja a kimondhatatlant, a végtelent, az örökkévalót. Ha ez sikerül, akkor valószínűleg meg azt a pedagógusi attitűdöt, amely önmaga szétoztásáról szól. Arról, hogyan lehet Isten kezében a gyertya, hogyan lehet az utat mutató térkép. Furcsa főnixlet ez, önmaga ég el, majd újragyúl, tűzmadárlétben igazul, s közben hagy a világban, a világnak valami marandót (*Palackposta*). Olyan örökérvényű fogalmak, frazémák lengik körbe a gyertyalángot, mint a magyarságtudat (*Csak szó*), a sorsközösségvállalás (*Európa, 2016. március 15.*) vagy a hazaszeretet (*Magyar pokol*).

A jól körülhatárolható toposzok sorát elemzésemben az évszakok zárják. A téli világ egyértelműen az élet végét jelzi. Az *Esz-tendőváltás* a hazatalálás nagy verse, az egyirányúságot lassan-lassan tudatosítani kell (*egyirányú*), az utolsó ítélet bizonyosságát nem lehet feledni (*Árnyjáték*). Ugyanakkor előttünk áll egy matuzsálemi korú Ember, aki talán képes megállítani az időt! *Alvinc és Szeben között* „meg kellene állítani az őszt”. Banner Zoltán egy modern felfogású, egész életében haladó szellemű, internethasználó kozmopolita, aki egyszerre teista vagy panteista. Univerzális befogadási igényét arra alapozza, hogy vágyik mindenben feloszol-

ni, mindennel mérni magát és másokat, a művészet és az Én harmóniáját elsősorban a természetben keresni (*Önarckép fákkal*). Így lesz képes teljesen csupaszon állni az ítéletkor (*Találkozás*). *A versek szigetén* tekinthető egyfajta összegző parafrázisnak is, olyan, mintha Prospero írta volna. A költő mintha nem tudna „el menni” addig, amíg meg nem találta az egyetlen, az objektív, a mindenkit felmentő igazságot. Várja a jeleket, várja látni a láthatatlant, érinteni az érinthetlent. Magam is úgy vélem, hogy a tudatlanság csak egy ideiglenesen fennálló, változtatható állapot, de ahogy Juhász Gyula a szépségnek, Banner Zoltán az örök tudásvágynak lett betege: „belebetegedtem / a lélek mindent betöltő láthatatlanságába”.

A kötetben bujkáló, sokszor haikuszerű kvintesszenciák, a zúgó patakként bennem is szétáradó sorok, végül a *születésnapomra* sodró tanúságtétele megértetik velem az Élet egyetlen nagy banneri parancsát: művelődj! A gondolat és szabad akarat törvénye bennem is plántál egy kis reményt, hogy az öröklét a kultúrában, a művészetekben, az irodalomban, végső soron a szavak erejében igenis elérhető! Banner Zoltánnak – e kötettel – szerintem végleg sikerült, hiszen „Ki szívét osztja szét / Ő lesz a remény”.

Az előző számunk tartalmából

Géczi János, Győrei Zsolt, Zalán Tibor, Halmai Tamás, Vörös Viktória, Falusi Márton, Banner Zoltán, Dimény H. Árpád, Tompa Gábor versei

Tóth László, Megyeri Edit Tünde, Oberczián Géza, Darvasi László prózái

Tanulmányok Tamási Áron munkásságáról, valamint az *Öntözés tavasszal* című kiállításról

Márton László *Nibelungok* című drámája – második rész, negyedik felvonás
Kritikák Simai Mihály, Leczo Bence, Balassa Krisztián és Ambrus Lajoskötetéről

Bárka

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta. Kiadja a Békéscsabai Jókai Színház

Felelős kiadó: Seregi Zoltán igazgató. Szerkesztőség: 5600 Békéscsaba, Andrássy út 1–3.

Telefon: 66/519-558, Fax: 66/519-560, E-mail: barkaszerk@gmail.com; Internet: <http://www.barkaonline.hu>

Szerkesztőségi fogadóórák: hétfőn 14.00–16.00 óráig.

Képszerkesztő, laptervező: Lonovics László

Korrektor: Halmai Tamás

Alapította: Cs. Tóth János (a Tevan Kiadó igazgatója) és Kántor Zsolt (főszerkesztő) 1993-ban

HU ISSN 1217 3053

Nyomdai kivitelezés: Kolorprint Kft., Békéscsaba

Megrendelhető a szerkesztőségben. Előfizetési díj: 1 évre 3000 Ft.

Terjeszti a LAPKER Zrt.

Kéziratokat nem őrzünk meg, de minden felbélyegzett válaszborítékkal ellátott küldeményt megválaszolunk.